

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΕΠΤΑ
ΗΜΕΡΕΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 27 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2002

ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΑ

Παρθεναγωγεία και
Διδασκαλεία Θηλέων

Της Σιδηρούλας Ζιώγου-
Καραστεργίου

Η φιλέλλην Σαρλότ
Βολμεράνζ

Της Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη

Πρότυπο εκπαιδευτήριο
Κωνσταντινίδη

Της Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη

Κεντρικό Παρθεναγωγείο
Θεσσαλονίκης

Της Αικατερίνης Δαλακούρα

Οραματιστές παιδαγωγοί

Της Αφροδίτης Πολίτη

Αρσακειάδες: Μύθος
και πραγματικότητα

Της Μαρίας Τσάτσου

Το Δελμούζιο
παρθεναγωγείο Βόλου

Τον Χαράλαμπου Γ. Χαρίτου

Τα πρωτοποριακά σχολεία
της Κωνσταντινούπολης

Της Αικατερίνης Δαλακούρα

Τα παρθεναγωγεία
της Φιλιππούπολης

Της Αικατερίνης Δαλακούρα

Σχολεία της Διασποράς

Της Αικατερίνης Δαλακούρα

Σύρος, Πάτρα, Πειραιάς

Της Σιδηρούλας Ζιώγου-
Καραστεργίου

Εξώφυλλο

Μαθήτριες σε ελληνικό σχολείο
της Κωνσταντινούπολης
(φωτ.: Αρχείο Ν. Πολίτη).
Φόντο το Ιωακείμιον Παρθεναγωγείον
στη Κωνσταντινούπολη
(φωτ.: Λίζα Εβερτ)

Υπέυθνη «Επτά Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Παρθεναγωγεία

▲ Μαθήτριες του
«Πρότυπον Ελλη-
νικού Παρθεναγω-
γείου Δίδων Τρια-
ναφυλλίδου», το
1906. Είναι η επο-
χή που τίθεται επί
τάπητος από το
κράτος το θέμα
της γυναικείας εκ-
παίδευσης (φωτ.:
Αρχείο ΕΛΙΑ).

Της ΣΙΔΗΡΟΥΛΑΣ ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ

Αν. Καθηγήτριας Παιδαγωγικής Α.Π.Θ.

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ για μια
ουσιαστική βελτίωση στη θέ-
ση της γυναίκας
δημιουργήθηκαν, όπως
είναι γνωστό, στους νε-
ότερους χρόνους.

Το φύλο των μαθη-
τών αποτέλεσε σημα-
ντική μεταβλητή στη διαδικασία της
εκπαίδευσης. Τον 19ο αιώνα επικρα-
τεί η αντίληψη που διαχωρίζει από πολ-
ύ νωρίς ανδρικούς και γυναικείους
ρόλους μέσα και έξω από το σπίτι και
διαφορετικές σφαίρες δραστηριότη-
τας για τα δύο φύλα. Η δύναμη και οι

αντιθέσεις αυτής της άποψης αποτέ-
λεσαν το επίκεντρο για τις παιδαγωγι-
κές συζητήσεις, επηρέασαν την εκ-
παιδευτική πράξη στον 19ο αιώνα.

Στη χώρα μας, από τις πρώτες μέρες
που επιτεύχθηκε η εθνική ανεξαρτη-
σία φαίνεται πως έγινε αισθητή η ανά-

γκη για την εκπαί-
δευση της Ελληνίδας.
Αμέσως μετά την
απελευθέρωση παρα-
τηρείται ένα ιδιαίτε-
ρο ενδιαφέρον για τη

γυναικεία εκπαίδευση αφού ιδρύο-
νται, σε μια τόσο πρώιμη εποχή, αλ-
ληλοδιδασκτικά και ανώτερα σχολεία
για κορίτσια. Το ενδιαφέρον αυτό δι-
καιολογείται μόνο κάτω από ορισμέ-
νες ευνοϊκές προϋποθέσεις που προε-
τοίμασαν το έδαφος και επηρέασαν

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΠΕΓΚΥ ΚΟΥΝΕΝΑΚΗ

και Διδασκαλεία Θηλέων

▲ Η διευθύντρια των Διδασκαλείων Παιρών Μαρία Ξόδη, με τελειόφοιτες σπουδάστριες στην εσωτερική αυλή του παλαιού κυρίου των Αροακείων Πατρών. (Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία. Αροάκεια - Τροϊότσια Σχολεία).

σημαντικά την πορεία της γυναικείας εκπαίδευσης.

Οι ανακατατάξεις του πληθυσμού στην ελληνική κοινωνία αμέσως μετά την απελευθέρωση, επηρέασαν σημαντικά την εξέλιξη της γυναικείας εκπαίδευσης γιατί, από πολύ νωρίς, οι νέοι κάτοικοι έφεραν στο νεοσύστατο κράτος καινούργιες ιδέες και κοινωνικά πρότυπα από τα μέρη όπου είχαν ζήσει. Στην Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τη Χίο, τις Κυδωνίες και στα κέντρα του ελληνισμού της διασποράς, η κοινωνική θέση της γυναίκας ήταν βελτιωμένη και το θέμα της εκπαίδευσης των κοριτσιών είχε αρχίσει να απασχολεί σοβαρά τις ελληνικές κοινότητες από τον 18ο αιώνα. Η προεργασία αυτή είχε, οπωσδήποτε, ευνοϊκή επίδραση στο ξεκίνημα του

αγώνα για τη γυναικεία εκπαίδευση στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Σημαντικός υπήρξε, επίσης, και ο ρόλος των λογίων της εποχής αυτής, που σπουδαγμένοι στη Δύση και επηρεασμένοι από τις προοδευτικές αρχές Ευρωπαίων παιδαγωγών, υποστηρίζουν, όταν επιστρέφουν στην Ελλάδα, θεωρητικά και στην πράξη, την εκπαίδευση των κοριτσιών.

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι στον τομέα της γυναικείας εκπαίδευσης αναλαμβάνουν πρωτοβουλία Δυτικοί ιεραπόστολοι και φιλελληνικά σωματεία, που μεταφέρουν πολύ νωρίς στη χώρα μας την προηγμένη ήδη πρακτική των άλλων χωρών. Γυναικεία σωματεία από φιλελληνίδες της Αμερικής, όπου ο αγώνας των γυναικών είχε προχωρήσει ήδη από τα

βασικά αιτήματα σε πιο ουσιαστικές διεκδικήσεις, αναλαμβάνουν την ίδρυση, συντήρηση και οργάνωση σχολείων για τις Ελληνίδες. Μεταφέρουν με τον τρόπο αυτό στη χώρα μας το πνεύμα που επικρατούσε την εποχή αυτή στην Αμερική, για ουσιαστική συμμετοχή της γυναίκας στην εκπαίδευση και την κοινωνική ζωή γενικότερα.

Κάτω από τις γενικότερες αυτές ευνοϊκές προϋποθέσεις, το ενδιαφέρον για την εκπαίδευση των κοριτσιών αρχίζει να εκδηλώνεται ήδη από τα χρόνια του Αγώνα. Η επίδραση που άσκησε ο ελληνισμός της διασποράς –όπου είχε αρχίσει από τα μέσα του 18ου αι-

Απαρχές και εξέλιξη της γυναικείας εκπαίδευσης στο νέο ελληνικό κράτος

▲ *Αίθουσα διδασκαλίας στο Αροάκειο με βιβλιοθήκη στο βάθος. Ορθιος στο κέντρο είναι ο καθηγητής Γεώργιος Μιστριώτης, γνωστός υπέρμαχος της καθαρεύουσας. (Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία. Αροάκεια - Τοσίτεια Σχολεία).*

ώνα η πολιτιστική αναγέννηση— στο ξεκίνημα της γυναικείας εκπαίδευσης στο ελεύθερο κράτος είναι φανερή. Ένας μεγάλος αριθμός από τις μαθήτριες των πρώτων σχολείων, οι πρώτες δασκάλες, κατάγονται από γνωστές πόλεις του υπόδουλου ελληνισμού και το πρώτο ιδιωτικό σχολείο οργανώνεται με πρότυπο τα αντίστοιχα σχολεία που λειτουργούσαν στα Επτάνησα. Πρώτη γνωστή δασκάλα είναι η Ευανθία Καϊρή, αδελφή και μαθήτριά του Θεόφιλου Καϊρή, που δίδασκε στις Κυδωνίες πριν από την επανάσταση.

Καθιέρωση δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Με την πρωτοβουλία για την ίδρυση «ανώτερων» σχολείων θηλέων καθιερώνεται, σύμφωνα με τα πρότυπα άλλων χωρών, δευτεροβάθμια γυναικεία εκπαίδευση, που αντικατοπτρίζει τα ιδανικά της εποχής και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις ξένες γλώσσες, τη μουσική και τα εργόχειρα. Τα «ανώτερα» σχολεία των κοριτσιών ιδρύονται την εποχή αυτή για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες περιορισμένου αριθμού οικογενειών και γι' αυτόν τον λόγο, τα πρώτα κέντρα είναι το Ναύπλιο και η Αθήνα, όπου είχαν συγκεντρωθεί όλες οι εξέχουσες οικογένειες του νεοσύ-

στατου κράτους. Η Ερμούπολη αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση, γιατί εδώ επικρατούν διαφορετικές κοινωνικές δομές και συνθήκες.

Με την εκπαιδευτική νομοθεσία του Οθωνα τα δύο πρώτα εκπαιδευτικά αιτήματα που αναγνωρίζονται και κατοχυρώνονται νομοθετικά από την πολιτεία, είναι η ανάγκη για τη Στοιχειώδη Εκπαίδευση των κοριτσιών και η ανάγκη για την εκπαίδευση της δασκάλας. Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών χαρακτηρίζεται από την ολοκληρωτική έλλειψη πρόνοιας από μέρους της πολιτείας με αποτέλεσμα η ευθύνη για τη διαμόρφωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των θηλέων και τη λειτουργία αντίστοιχων σχολείων—ακόμα και η επαγγελματική εκπαίδευση της δασκάλας— να περιέλθει την εποχή αυτή στη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία. Ο σπουδαιότερος φορέας που οργάνωσε τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα ολόκληρο τον 19ο αιώνα είναι η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία η οποία υποκατέστησε το κράτος στον τομέα της γυναικείας εκπαίδευσης.

Η ανάλυση και οι σχετικές συγκρίσεις στα προγράμματα μαθημάτων δείχνουν καθαρά ότι η ποιοτική στάθμη των Παρθεναγωγείων είναι γενικά χαμηλή και δεν είναι δυνατό να γίνει ουσιαστική σύγκριση με τα δημόσια

σχολεία αρρένων. Κυριότερα χαρακτηριστικά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των κοριτσιών στον 19ο αιώνα είναι τα εξής:

- Είναι διαφοροποιημένη από την αντίστοιχη Μέση Εκπαίδευση των αγοριών (Παρθεναγωγεία από τη μια-Ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσια από την άλλη).
- Είναι υποβαθμισμένη και στα χρόνια φοίτησης και στο περιεχόμενο των σπουδών.
- Είναι διαμορφωμένη με βάση την αντίληψη ότι ο ρόλος της γυναίκας είναι περιορισμένος μέσα στο σπίτι και την οικογένεια.

Σταδιακά, από τα μέσα του 19ου και εξής, το αίτημα για ανώτερη εκπαίδευση των κοριτσιών γενικεύεται χωρίς να μπορεί να γίνει βέβαια καμιά σύγκριση με τους αριθμούς σχολείων και μαθητών της Μέσης Εκπαίδευσης των αγοριών, αφού, η πιο ευνοϊκή αναλογία μαθητών-μαθητριών είναι 10 προς 1 και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών περιορίζεται ουσιαστικά την εποχή αυτή στις δυο πιο μεγάλες πόλεις, την Αθήνα και την Ερμούπολη. Κοντά σ' αυτό, ο ιδιωτικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης των κοριτσιών περιορίζει τη δυνατότητα για δευτεροβάθμια εκπαίδευση μόνο στις τάξεις που είχαν οικονομικά μέσα να την αποκτήσουν, αποκλείοντας με

◀ *Μαθήτριες του Παρθεναγωγείου Μυτιλήνης με τους καθηγητές τους, τον σχολικό έτος 1909-1910. Στο κέντρο η διευθύντρια Θεοδώρα Βουγάτσου, Υδραία, από την οικογένεια Σαχτιούρη. Απόφοιτη Αρσακείου, δίδασκε παλαιότερα σε εύπορες οικογένειες της Ρωσίας. Γέρω στα 1904 πήγε στη Μυτιλήνη και ανέλαβε τη διεύθυνση του ενιαίου στην αρχή και ανώτερου στη συνέχεια Παρθεναγωγείου (φωτ.: από το αρχείο του ιστορικού Στρ. Αναγνώσιου).*

τον τρόπο αυτό το μεγαλύτερο ποσοστό των κοριτσιών από μια ανώτερη εκπαίδευση.

Μπτέρα, οικοδέσποινα, δασκάλα

Το 1893 η πολιτεία προχωρά στη νομοθετική ρύθμιση της λειτουργίας των Παρθεναγωγείων, διαχωρίζει το επαγγελματικό σχολείο –το Διδασκαλείο– από το γενικό –το Ανώτερο Παρθεναγωγείο– αλλά, γενικά, αφήνει τη Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών σε χαμηλότερο επίπεδο αφού το απολυτήριο του Ανώτερου Παρθεναγωγείου δεν εξασφαλίζει τη δυνατότητα εγγραφής στο Πανεπιστήμιο. Τα πρακτικά του πρώτου Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου που έγινε το 1904 στην Αθήνα φανερώνουν επίσης ότι οι παιδαγωγοί συνεχίζουν να περιορίζουν τη σκοπιμότητα της γυναικείας εκπαίδευσης σ' αυτή της δασκάλας και τη μόρφωση της μπτέρας και της οικοδέσποινας. Στο μεταξύ, όμως, η ελληνική κοινωνία και το οικονομικό της σύστημα είχαν αρχίσει από καιρό να εξελίσσονται και να επηρεάζονται από τις εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο.

Παρ' όλη τη σύγχυση και το ακαθόριστο ακόμα των ιδεών και του γενικού πνεύματος που επικρατούσε κατά τον 19ο αιώνα στην κοινωνία σχετικά με το ζήτημα της γυναικείας εκπαίδευσης, μπορούμε να διακρίνουμε τις

▲ *Το Ελληνικό Παρθεναγωγείο της Ασιασίας Β' Σκορδέλλη στην Αθήνα, ιδρύθηκε από την ίδια το 1887 και το 1890 συγχωνεύθηκε με το αντίστοιχο της Σ. Σιμπούλου (φωτ.: Αρχείο, ΕΛΙΑ).*

παρακάτω κυριότερες τάσεις και μορφωτικές απαιτήσεις.

Για την ανώτερη εκπαίδευση των κοριτσιών άρχισε πρώτη να ενδιαφέρεται η αστική τάξη. Η μόρφωση της πλούσιας αστικής, που περιλαμβάνει ξένες γλώσσες, μουσική και για γενική καλλιτεχνική και φιλολογική μόρφωση, εξασφαλίζεται την εποχή αυτή κυρίως με ξένες δασκάλες και εξυπηρε-

▲ *Αναπτυσσόμενη οικονομικά η κοινωνία της Ερμούπολης της Σύρου, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, έδινε μεγάλο βάρος στην εκπαίδευση, και διατηρούσε περίπου 25 σχολεία δημόσια και ιδιωτικά. Στη φωτογρ., ιδιωτικό Παρθενγωγείο στην Ερμούπολη του 1902. (Από το βιβλίο του Μάνου Ελευθερίου «Ενθύμιον Σύρον», Εκδόσεις «Γνώση»).*

τείται παράλληλα από τις σχολές ξένων καλογραιών και τα ιδιωτικά Παρθενγωγεία. Το ιδανικό αυτό της αγωγής, συνδυασμένο και με πρακτική προετοιμασία του κοριτσιού για τα μελλοντικά καθήκοντα της οικοδόσποινας και της μητέρας, επικρατεί γρήγορα και στη μεσαία και αργότερα στην κατώτερη αστική τάξη.

Το είδος, όμως, αυτό της διακοσμητικής μόρφωσης, σταδιακά υποχωρεί. Επικρατεί τότε το εκπαιδευτικό ιδανικό που αποβλέπει στην εκπαίδευση της δασκάλας που είναι, την εποχή αυτή, η μοναδική σχεδόν διέξοδος για την άσκηση ενός κοινωνικά αποδεκτού επαγγέλματος. Το δίπλωμα της δασκάλας εξασφαλίζει πολλές δυνατότητες για εργασία. Διδασκαλία και διεύθυνση Παραρθενγωγείων στο ελεύθερο κράτος, στον υπόδουλο ελληνισμό και τις ελληνικές κοινότητες της διασποράς, καθώς και ιδιωτική διδασκαλία σε πλούσιες οικογένειες. Ο αριθμός των μαθητριών που παίρνουν δίπλωμα δασκάλας αυξάνεται με ρυθμό που δείχνει καθαρά την επικράτηση του εκπαιδευτικού ιδανικού το οποίο εξασφαλίζει στη γυναίκα τη δυνατότητα για επαγγελματική αποκατάσταση και οικονομική ανεξαρτησία. Η εθνική «αποστολή» και ο ρόλος της Ελληνίδας δασκάλας αρχίζει να προβάλλεται ιδιαίτερα από τα μέσα του 19ου αιώνα. Απόφοιτες των Διδασκαλείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας διδάσκουν σε όλα τα σχολεία του υπόδουλου ελληνισμού λαμβάνοντας ενεργά ρόλο στην εκπαιδευτική-πολιτισμική εξόρμηση που διαμορφώνεται από τη δεκαετία 1860-1870 και εξής στους ελληνικούς πληθυσμούς της οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο γενικότερο αυτό πολιτικό και ιδεολογικό

οργάνωση και λειτουργία των Παρθενγωγείων, διαφοροποίηση που βασιζόταν σε εκπαιδευτικούς κανόνες που προσπαθούσαν να συνδυάσουν τις κοινωνικές και τις ακαδημαϊκές-επαγγελματικές προτεραιότητες της εκπαίδευσης.

Οι κυριότεροι παράγοντες που επηρέζουν την κίνηση αυτή σχετίζονται άμεσα με την εξελισσόμενη θέση της Ελληνίδας. Μεγάλο ρόλο έπαιξαν εδώ οι αντίστοιχες διεκδικήσεις και κατακτήσεις των γυναικών στις άλλες χώρες, η σταδιακή συμμετοχή της Ελληνίδας στη δουλειά και τη γενικότερη κοινωνική και πνευματική ζωή του τόπου, η αύξηση του αριθμού των μορφωμένων γυναικών που συμμετέχουν όλο και πιο ενεργά στον αγώνα για τη βελτίωση της θέσης της Ελληνίδας, και γίνονται πρωτοπόρες στις διεκδικήσεις μιας πιο ουσιαστικής γυναικείας εκπαίδευσης. Πρωτοπόρες στον αγώνα είναι γνωστές δασκάλες της εποχής. Καλλιρρόη Παρρέν, Αικατερίνη Λασκαρίδου, Σαπφώ Λεοντιάς και Καλλιόπη Κεχαγιά, τα πιο αντιπροσωπευτικά ονόματα, που ζητούν ισότητα στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες των δύο φύλων, και με το έργο και την αξιολογη παρουσία τους στην πνευματική ζωή του τόπου, θεμελιώνουν τις διεκδικήσεις αυτές. Ετσι, οι δασκάλες είναι την εποχή αυτή οι πρωτεργάτριες της εκπαιδευτικής κίνησης, αλλά, παράλληλα, εκφράζουν τις πρώτες γυναικείες διεκδικήσεις στη χώρα μας. Ιδιαίτερα επισημαίνεται ο ρόλος και η συμβολή της Καλλιρρόης Παρρέν που με την έκδοση της «Εφημερίδος των Κυριών» πρωτοστατεί στον αγώνα των Ελληνίδων για τη διεκδίκηση ουσιαστικών εκπαιδευτικών ευκαιριών και την εξασφάλιση πιο πλατιάς συμμετοχής στον επιστημονικό και επαγγελματικό τομέα.

Μικτή εκπαίδευση - αστικά σχολεία

Παράλληλα, με τις συστηματικές απαιτήσεις για τη βελτίωση της γυναικείας εκπαίδευσης και την αναδιοργάνωση του τρόπου λειτουργίας των Ανώτερων Παρθενγωγείων, οι Ελληνίδες διεισδύουν, στις αρχές του 20ού αιώνα και στα δευτεροβάθμια σχολεία των αρρένων, εξασφαλίζοντας, χωρίς να προηγηθεί ειδική νομοθετική ρύθμιση, την εγγραφή στα δημόσια Ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσια των αρρένων και την ανοχή της κοινωνίας στο θέμα της συνεκπαίδευσης. Τα στατιστικά στοιχεία του σχολικού έτους 1910-1911 μας δίνουν πολύ καθαρά τη διαμόρφωση μιας άλλης εκπαιδευτικής πραγματικότητας με τη φοίτηση μαθητριών στα δημόσια Ελληνικά σχολεία και τα Γυμνάσια αρρένων. Ετσι, στους 23.623 μαθητές των Ελληνικών Σχολείων προστίθενται και 1.106 μαθήτριες και στους 5.607 μαθητές των Γυμνασίων 115 μαθήτριες.

Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος με συγκεκριμένα προγράμματα μαθημάτων, ο Αλέξανδρος Δελμούζος με το «Ανώτερο Παρθενγωγείο Βόλου» και ο Δημήτρης Γληνός με την «Ανώτερα Γυναικεία Σχολή» φανερώνουν πως τα εκπαιδευτικά θέματα των Ελληνίδων

κλίμα του β' μισού του 19ου αιώνα, οπότε η διάδοση της ελληνικής γλώσσας και της εθνικής ιδεολογίας αποκά τα επείγουσα σημασία, είναι δυνατόν να κατανοηθεί με σαφήνεια πώς φορτίζεται η αναγκαιότητα μόρφωσης Ελληνίδων και πώς παγιώνονται τα μηνύματα για την εθνική αποστολή που πρέπει να επιτελέσουν οι γυναίκες όχι μόνον ως μητέρες αλλά και ως δασκάλες.

Διεκδικήσεις

Τα πλαίσια, βέβαια, της λειτουργικής αυτής πλευράς της γυναικείας εκπαίδευσης σιγά-σιγά πλατύνουν και δημιουργούνται σταδιακά νέες ειδικότητες, όπως της νηπιαγωγού, της δασκάλας εργοχειρών και της δασκάλας γυμναστικής. Υπάρχουν, παράλληλα εμφανείς τάσεις για επαγγελματική κατεύθυνση σε ορισμένα Παρθενγωγεία, καθώς και προσπάθειες για ουσιαστικές αλλαγές στον εκπαιδευτικό προσανατολισμό της γυναικείας Μέσης Εκπαίδευσης. Η τάση αυτή διαγράφεται πιο καθαρά μετά το 1890, χρονιά που το Πανεπιστήμιο δέχτηκε την πρώτη φοιτήτρια στη Φιλοσοφική Σχολή, την Ιωάννα Σταφανόπολη. Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών παύει από το 1890 να έχει κύριο σκοπό την εκπαίδευση της δασκάλας και της οικοδόσποινας και προβάλλει άμεσα η ανάγκη για τη λειτουργία σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης, που να μπορούν να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στις νέες απαιτήσεις, επειδή οι υποψήφιες για το Πανεπιστήμιο έπρεπε να εξοπλιστούν με ανάλογη μόρφωση. Διαμορφώνεται με τον τρόπο αυτό σταδιακά, κυρίως στις αρχές του 20ού αιώνα, μια διαφοροποίηση στην

αρχίζουν να αντιμετωπίζονται με διαφορετικό πνεύμα.

Στα 1914 ιδρύονται από τον Τσιριμώκο τα πρώτα Αστικά Σχολεία θηλέων και λίγα χρόνια αργότερα, στα 1917 αρχίζουν να λειτουργούν τα πρώτα δημόσια Γυμνάσια και Ελληνικά Σχολεία θηλέων. Στα 1929 η Μέση Εκπαίδευση των θηλέων αριθμεί 7 Γυμνάσια θηλέων, 16 Ανώτερα Παρθεναγωγεία, 24 Ελληνικά και 16 Αστικά Σχολεία θηλέων.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Βενιζέλου στα 1929 εξασφαλίζει ίσες ευκαιρίες εκπαίδευσης στους μαθητές και τις μαθήτριες, αφού καθιερώνει Γυμνάσια θηλέων και αρρένων στις πόλεις και μικτά στις επαρχίες. Παράλληλα, βέβαια, η νομοθεσία προβλέπει, για τελευταία φορά και τον τύπο των Ανώτερων Παρθεναγωγείων τα οποία και συνεχίζουν να λειτουργούν για να καλύψουν τις ανάγκες των κοριτσιών εκείνων που δεν ενδιαφέρονται για ανώτερες σπουδές. Μετά το 1929, την εκπαιδευτική σκέψη απασχολεί έντονα η προβληματική της

συνεκπαίδευσης, ένα θέμα που παραμένει ανοικτό πενήντα ολόκληρα χρόνια στη συνέχεια, αφού η συνεκπαίδευση καθιερώνεται σε όλα τα σχολεία της χώρας μόλις το 1979. Καθολική εφαρμογή της συνεκπαίδευσης έχουμε με το νόμο 1566/1985 όπου καθορίζεται ότι «στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης φοιτούν μαζί αγόρια και κορίτσια».

Βιβλιογραφία:

Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, «Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)», Αθήνα, Ι.Α.Ε.Ν. - 2, 1986

Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, «Γυναίκες και Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα», Θεσσαλονίκη, 1988.

Β. Δεληγιάννη-Σ. Ζιώγου (επιμ.), «Εκπαίδευση και Φύλο, Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός», Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1994.

Β. Δεληγιάννη-Σ. Ζιώγου (επιμ.), «Φύλο και Σχολική πράξη», Θεσσαλονίκη, «Βάνιας», 1997

Εκπαιδευτήριο αδελφών Αθηνέλλη

Η ΣΧΟΛΗ των αδελφών Αθηνέλλη ιδρύθηκε το 1901 και λειτουργήσε στον Πειραιά για μια περίπου δεκαετία. Εκλείψε το 1910 όταν η Αглаΐα Αθηνέλλη παντρεύτηκε τον Ευαγ. Καρδαμίτση μαθηματικό, καθηγητή του σχολείου της. Η Τασία Αθηνέλλη ανέλαβε τότε τη διεύθυνση του Χατζηκυριάκειου Ορφανοτροφείου. Το σχολείο, όπως πολλά άλλα της εποχής, διέθετε μικτό δημοτικό και ελληνικό και γυμνάσιο θηλέων.

Εκτός από το βασικό πρόγραμμα διδασκαλίας, στο σχολείο λειτουργούσαν επίσης τμήματα «Κλειδοκυμβάλου», «Φωνητικής», «Πλαστικής», «Ζωγραφικής» και «Χορού». Στα μαθητολόγια του σχολείου συναντά κανείς πολλά από τα ονόματα της πειραιϊκής κοινωνίας, όπως Νέγρη, Λουκάκη, Σίγγερ, Τσαμαδού, Ολαζαρίμου, Λογοθέτη, Κορωναίου, Γιάπαπα, κ.λπ.
Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη

► *Ο Όθων και η ακολουθία του στο Ναύπλιο. Λιθογραφία των J. Hochle-F Wolf. Είναι της εποχής που η Βολμεράντζ βρίσκεται στην πόλη. Έρχεται σε επαφή με κυρίες της αυλής που αναγνωρίζουν το έργο της και της συμπαραστέκονται (φωτ.: Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών).*

Η φιλέλληνη

Της **ΜΑΡΩΣ ΚΑΡΔΑΜΥΤΣΗ - ΑΔΑΜΗ**

Αν. Καθηγήτριας ΕΜΠ

«**ΠΡΟΣΧΕΔΙΟΝ** εκπαιδευτικού οίκου νεαρών δεσποινίδων. Κάτω από τη διεύθυνση της κας Volmerange». Με αυτό τον τίτλο σώζεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους ένα υπόμνημα δώδεκα σελίδων γραμμένο καλλιγραφικά στη γαλλική γλώσσα. Είναι υπογεγραμμένο από τη Σαρλότ Βολμεράντζ και φέρει ημερομηνία 1/13 Οκτωβρίου 1833, Ναύπλιο.

Πρόκειται για ένα περιληπτικό, αλλά πλήρως οργανωμένο σχέδιο ίδρυσης παρθεναγωγείου, που διαιρείται στα παρακάτω δεκατρία μέρη: κατάσταση, υπότροφοι της κυβέρνησης, μαθήτριες τοποθετημένες από τους γονείς τους, ιματισμός, σίτιση, ασθένειες, κοιτώνες, ασκήσεις, θρησκευτική εκπαίδευση, ηθική εκπαίδευση, σπουδές, διαλείμματα, επιβραβεύσεις και τιμωρίες.

Πριν ξαναγυρίσουμε όμως σ' αυτό το τόσο ενδιαφέρον υπόμνημα ας ρίξουμε μια ματιά στο Ναύπλιο του 1833 και στην Σαρλότ Βολμεράντζ.

Λίγα μόλις χρόνια έχουν περάσει από την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον πολύχρονο οθωμανικό ζυγό και την αναγνώρισή της ως ελεύθερο κράτος. Το Ναύπλιο, η πρωτεύουσα και η Αίγινα αποτελούν τα δύο σημαντικότερα κέντρα της χώρας και δίπλα τους προστίθενται σιγά σιγά τα υπόλοιπα: Αργος, Ερμούπολη, Πάτρα, Τρίπολη κ.λπ.

Η μέριμνα για την οργάνωση και την ανάπτυξη της παιδείας, ήταν όπως είναι γνωστό από τις πρώτες προτεραιότητες της κυβέρνησης και του ίδιου του Καποδίστρια προσωπικά. Παράλληλα με τη δημόσια εκπαίδευση πολλοί ιδιώτες φθάνουν στη κώ-

ρα με την πρόθεση να ιδρύσουν ιδιωτικά σχολεία. Οι περισσότεροι, όπως οι Χιλ Χίλκερ, Κορκ, Κινγκ, χρηματοδοτούνται από ξένες ιεραποστολές και φιλελληνικές οργανώσεις. Μέχρι σήμερα πιστεύαμε ότι η Σαρλότ Βολμεράντζ είχε σταλεί από το Φιλελληνικό Κομιτάτο των Παρισίων. Όπως προκύπτει όμως από το ανέκδοτο αυτό υπόμνημά της, η Γαλλίδα δασκάλα, την ώρα της κήρυξης της Επανάστασης βρισκόταν στη Ρωσία, εκπαιδεύοντας δεσποινίδες της ανώτερης κοινωνικής τάξης.

Γοητευμένη από τους Έλληνες

Οι αγώνες των Ελλήνων την άγγιξαν βαθιά. «Με την ψυχρή γεμάτη από την ανάμνηση του τι ήταν κάποτε οι Έλληνες, παρασυρμένη από το παράδειγμα όλων αυτών που προσφέρουν στη γενέθλια γη, τη βοήθεια των χεριών τους, του ταλέντου τους, την παρουσία τους», θέλησε να προσφέρει και η ίδια από τα βήθη του Βορρά τον «οβολό της χήρας», την εικοσαετή διδακτική της πείρα.

Το 1831 φθάνει στο Ναύπλιο και ζητάει τη βοήθεια του Καποδίστρια. Ίσως να φέρνει μαζί της συστατικές επιστολές, ίσως να τον γνώριζε προσωπικά από τη Ρωσία. Ποιος ξέρει; Χωρίς να είναι βέβαιο, είναι πολύ πιθανό να γνώριζε ήδη λίγα ελληνικά. Ίσως να είχε διδάξει στη Ρωσία σε κάποια ελληνικά σπύτια. Ο Καποδίστριας της υπόσχεται ότι θα τη βοηθήσει να πραγματοποιήσει το σχέδιό της. Ο ξαφνικός όμως χαμός του δεν του επιτρέπει να κρατήσει την υπόσχεσή του.

Η Βολμεράντζ δεν απογοητεύεται. Παιρνει υπό την προστασία της μερικές άπορες κοπέλες, ενώ παράλληλα αποκτά και τις πρώτες εξωτερικές επ' αμοιβή μαθήτριες της. Παιρνει κουράγιο και συνεχίζει.

Μετά την εγκατάσταση του Όθωνα και της αντι-

βασιλείας στο Ναύπλιο, έρχεται σε επαφή με την κόμισσα d' Armansberg και την κυρία d' Abel, οι οποίες αναγνωρίζουν το έργο της και της συμπαραστέκονται. Αλλωστε, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος έχει ανάγκη από εκπαιδευτήρια θηλέων.

Τα περισσότερα από τα δημόσια αλληλοδιδασκτικά είναι μικτά. Τρία μόνο αλληλοδιδασκτικά θηλέων υπάρχουν, στο Αργος, το Ναύπλιο και την Αθήνα. Αν και η φοίτηση των νεαρών κοριτσιών δεν απαγορεύεται φυσικά στα μικρά σχολεία, οι κοινωνικές συνθήκες της εποχής δεν βοηθούν. Ο αριθμός των κοριτσιών που πηγαίνουν στο σχολείο είναι πολύ μικρός. Ακόμη μικρότερος ο αριθμός των κοριτσιών που φοιτούν στα ελληνικά και γενικότερα στα ανώτερα σχολεία κορασιών. Είναι αρκετοί όμως οι Έλληνες που επιθυμούν να μορφωθούν οι θυγατέρες τους, σύμφωνα με τα πρότυπα της Δύσης. Τα σχολεία της Χιλ στην Αθήνα, του Χιλντερ στην Ερμούπολη, της Βολμεράντζ στο Ναύπλιο και στη συνέχεια στην Αθήνα και αργότερα τα σχολεία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, έρχονται να καλύψουν το κενό. Παράλληλα, ιδρύονται και πολλά μικρότερα ιδιωτικά με μικρή όμως ως επί το πλείστον διάρκεια ζωής.

Το σχολείο

As επιστρέψουμε όμως στο σχολείο της Σαρλότ Βολμεράντζ. Το εκπαιδευτήριο δέχεται εσωτερικές και εξωτερικές μαθήτριες από 5 έως 16 ετών. Στόχος του να δημιουργήσει καλές νοικοκυρές, καλές μητέρες που να έχουν και λίγες γνώσεις των επιστημών, τις απαραίτητες για να συμπληρώσουν την οικιακή ευτυχία και όχι «σοφές γυναίκες».

Η πληρωμή των διδασκτρών των υποτρόφων του κράτους, 15-20 νεαρών ορφανών κοριτσιών των οποίων οι πατέρες έπεσαν στον αγώνα για την ανε-

Σαρλότ Βολμεράνζ

ξαρτησία και μάλιστα προκαταβολικά, βοηθούν οικονομικά στο στήσιμο του σχολείου. Όσο για τις μαθήτριες που οι γονείς τους πληρώνουν διδάκτρα, αυτές χωρίζονται σε εσωτερικές και εξωτερικές.

Είναι ενδιαφέρον να σταματήσει κανείς λίγο περισσότερο σε κάποια από τα επιμέρους κεφάλαια του υπομνήματος, όπως π.χ. αυτό του ιματισμού. Μαθαίνουμε, έτσι, ότι η προίκα κάθε μαθήτριας πρέπει να αποτελείται από δύο ποδιές, δύο φορέματα, δύο κορσέδες, τρία μισοφόρια, έξι υποκάμισα, έξι βρακιά, έξι μαντίλια, έξι πετσέτες, ένα φέσι, ένα ψάθινο καπέλο, τρία ζεύγη υποδημάτων και έξι ζεύγη κάλτσες.

Τα φορέματα πρέπει να είναι κατασκευασμένα σύμφωνα με το υπόδειγμα που θα δώσει το σχολείο. Τώρα το κατά πόσον τηρήθηκαν οι όροι αυτοί στα δύσκολα χρόνια που περνούσε τότε η Ελλάδα, είναι ένα ερώτημα που δεν έχει μέχρι στιγμής τουλάχιστον απαντηθεί.

Η σίτιση θα είναι υγιεινή, άφθονη και ομοιόμορφη· θα καθορίζεται δε ανάλογα με τα εποχιακά προϊόντα από την επιτροπή των προστάτιδων κυριών. Τέσσερα γεύματα την ημέρα, πρωινό, μεσημεριανό, απογευματινό, βραδυνό. Το κρασί απαγορεύεται.

Εξχωριστή λεπτομέρεια; Οι εκκλησιαστικές νηστείες θα τηρούνται, έπειτα από συνεννόηση όμως του εφημερίου με το γιατρό. Η Βολμεράνζ θεωρεί απαραίτητη τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση και βάση της εργασίας της για την Ευτυχία των μαθητριών της. Αν και καθολική η ίδια, αναθέτει το μάθημα της κατήχησης στον ορθόδοξο εφημέριο που έχει αναλάβει επίσης την διεξαγωγή της λειτουργίας και των άλλων ακολουθιών στο παρεκκλήσι της σχολής.

Οι σπουδές θα ακολουθούν τη μέθοδο της αλληλοδιδασκαλίας. Στο πρόγραμμα μαθημάτων περιλαμβάνονται ελληνικά, ανάγνωση και γραφή, γαλλικά, καλλιγραφία, αριθμητική, γεωγραφία, ιστορία, μυθολογία, λογοτεχνία, ράψιμο, κέντημα (με δασκάλα μια νεαρή Πολωνέζα που εργάζεται σαν νεράιδα), ζωγραφική, μουσική, χορό και φυσικά γυμναστική με κορίνες και στεφάνια.

Η βέργα, το μαστίγιο, το σκοτεινό δωμάτιο θα 'ναι λέξεις άγνωστες στο σχολείο αυτό. Οι τιμωρίες για τις άτακτες και απείθαρχες μαθήτριες θα περιορίζονται σε νουθεσία, στη στέρηση του φρούτου ή του γλυκού, στο δείπνο χωρίς τραπεζομάντιλο. Οι επιβραβεύσεις αντίστοιχα θάναη η γαλάζια κορδέλα (ένα είδος παράσημου), μια θέση στο τραπέζι δίπλα στη διευθύντρια, μια επιβράβευση μπροστά σε όλο το προσωπικό.

Για κάθε μάθημα και ένα βραβείο

«Η υπακοή, η γλυκύτητα, η σεμνότητα, η τάξη, η καθαριότητα, η στοργική φροντίδα των μεγάλων στις πιο μικρές, η ευγένεια στους ξένους, ο σεβασμός στους δασκάλους, η καλοσύνη απέναντι στους υπηρέτες, η ελεημοσύνη στους φτωχούς. Ιδού τα προτερήματα που η συγκέντρωσή τους αξίζει το μεγαλύτερο βραβείο. Ενα λευκοκεντημένο φόρεμα φτιαγμένο από τις ίδιες τις μαθήτριες που η νικήτρια θα φορά τις Κυριακές και τις γιορτές».

Ενας σωρός λεπτομέρειες που άλλες αναγράφονται και άλλες είναι έτοιμες για να προστεθούν στο υπόμνημα. Μικρές χαριτωμένες αναφορές, ένα

πλούσιο ανθολόγιο από προτάσεις και σκέψεις συνθέτουν τις δώδεκα σελίδες του μνημονίου.

Για να πραγματοποιηθούν, όμως, όλα αυτά χρειάζεται ένας χώρος, ένα κέλυφος, ένα κτίριο. Με σαφήνεια η Γαλλίδα παιδαγωγός περιγράφει τις κτιριολογικές απαιτήσεις. Ενα δωώροφο κτίριο με κήπο και μικρό περιβόλι στην πρωτεύουσα για να μπορεί να εξυπηρετεί και τις εξωτερικές μαθήτριες. Στο ισόγειο η υποδοχή, το εστιατόριο, η κουζίνα με το φούρνο, η αποθήκη των τροφίμων, του ξύλου, του κάρβουνου, του διαμερίσματος του υπηρετικού προσωπικού. Στον όροφο, ένα παρεκκλήσι, δύο αίθουσες διδασκαλίας, ο κοιτώνας, το νοσοκομείο, η κατοικία της κ. Βολμεράνζ.

Το κτίριο βρίσκεται, δεν γνωρίζουμε όμως ποιο ακριβώς ήταν. Το σχολείο, με τον τίτλο Βασιλικό Σχολείο, άρχισε να λειτουργεί. Την άνοιξη του 1834 εγκαθίσταται σε ένα νέο κτίριο, περισσότερο κατάλληλο. Από το φθινόπωρο στα μαθήματα προστίθενται γερμανικά και πιάνο. Η διευθύντρια ζητεί από τον υπουργό της Παιδείας και των Θρησκευμάτων να τις ορίσει τις επίσημες θρησκευτικές και εθνικές αργίες. Το σχολείο οργανώνεται.

Το 1836 μετακομίζει στην οικία Βαρσαμή στην πλατεία Λουδοβίκου. Εκεί θα παραμείνει για

λίγους μόνο μήνες. Ο νομάρχης Αργολίδος και Αχαΐας δεν παύει να επαινεί «την ικανότητα, την τιμίαν αγωγήν, τον ζήλον της Ευγενούς και αξιοσεβάστου διδασκάλου κ. Βολμεράνζ» και ζητεί την επικορήνηση του νοικοιού του καταστήματος από το κράτος.

Μεταφορά στην Αθήνα

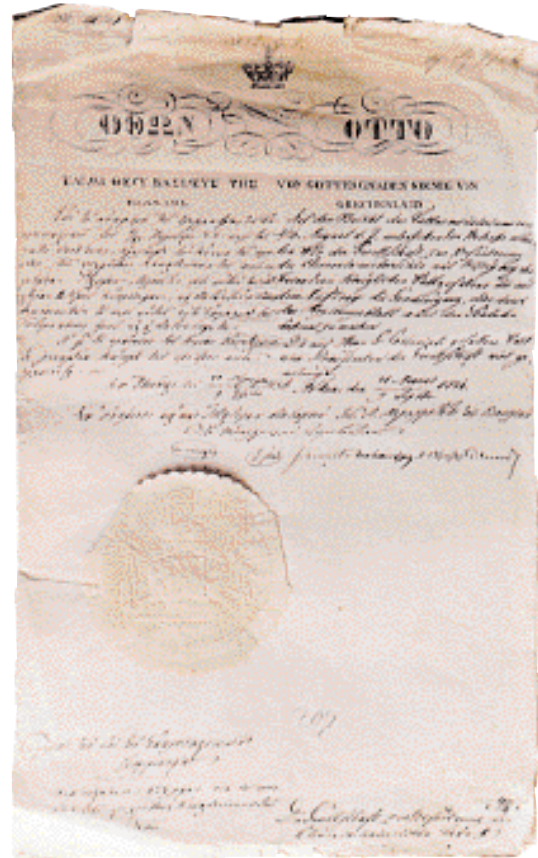
Στο τέλος του χρόνου το Παρθεναγωγείο της Σαρλότ Βολμεράνζ μετακομίζει για μία ακόμη φορά. Αυτή τη φορά στην Αθήνα, τη νέα πρωτεύουσα. Εγκαθίσταται τώρα στην οικία του πρίγκιπα Καρατζά στην οδό Σαρρή και Κραναού. Ενα βαρύ διώροφο κτίριο, πιθανότατα έργο του Σταμάτη Κλεάνθη.

Ο αριθμός των μαθητριών μεγαλώνει. Δεκαέξι μαθήτριες από τις οποίες οι τέσσερις υπότροφες της κυβέρνησης στο ανώτερο σχολείο και αρκετές μικρότερες. Την ίδια χρονιά η σχολή Χιλ αντίστοιχα έχει δεκαοκτώ μαθήτριες, από τις οποίες οι έντεκα υπότροφες. Κάποιες κατηγορίες μίας μητέρας για κακοήθεια και διαφθορά αποδεικνύονται συκοφαντίες, η ίδια η μητέρα τις αναφέρει και το σχολείο εξακολουθεί την πορεία του.

Το 1840 η Βολμεράνζ αποφασίζει να ειστρέψει πια στην πατρίδα της έπειτα από τριάντα χρόνια διδασκαλίας στη Ρωσία και την Ελλάδα. Πλησιάζει πια τα 50 αν δεν τα έχει ήδη ξεπεράσει και έχει κουραστεί.

Στην Αθήνα λειτουργούν ήδη αρκετά παρθεναγωγεία. Από το 1837 άλλωστε έχει αρχίσει να λειτουργεί παράλληλα με τη σχολή Χιλ και το διδασκαλείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Δεν είναι πια απαραίτητη.

Έπειτα από κάποιους προβληματισμούς για το αν πρέπει ή όχι να κλείσει το σχολείο και οι μαθήτριάς του να μεταφερθούν στο εκπαιδευτήριο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, ο υπουργός αποφασίζει να το διατηρήσει και να διορίσει ως διευθύντρια στη θέση της Βολμεράνζ την Κρητικιά Ελένη Πιτταδάκη, μαθήτριά του σχολείου Χιλντερ της Ερμούπολης. Εχοντας διδάξει στη σχολή Χιλ από το 1832 μέχρι το

▲ Την ίδια εποχή που η Βολμεράνζ βρίσκεται στο Ναύπλιο, στην Αθήνα δημοσιεύεται το Διάταγμα Ιδρύσεως της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Το νογράφει ο βασιλεύς Όθων. Τα σχολεία της Χιλ στην Αθήνα, τον Χίλντερ στην Ερμούπολη, της Βολμεράνζ στο Ναύπλιο και η νεοιδρυμένη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία προσπαθούν να καλύψουν το πρόβλημα της γυναικείας εκπαίδευσης.

1834, στη συνέχεια στο αλληλοδιδασκαλικό θηλέων Ναυπλίου για τρία χρόνια και στο σχολείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας ως διευθύντρια μέχρι το 1840, αναλαμβάνει μετά την αποχώρηση της Βολμεράνζ το Βασιλικόν Σχολείον.

Την περίοδο αυτή στο σχολείο φοιτούν 58 παιδιά (ανάμεσά τους και τρία μικρά αγοράκια). Από αυτά εννέα κορίτσια είναι υπότροφες της κυβέρνησης και δύο ημιυπότροφες. Ενας αρκετά μεγάλος αριθμός, δεκαπέντε κορίτσια είναι άπορα και σπουδάζουν δωρεάν. Το γεγονός αυτός, αλλά και το ότι οι περισσότεροι γονείς δεν ήταν συνεπείς στις οικονομικές τους υποχρεώσεις, όπως φαίνεται στους σχετικούς πίνακες, είχαν οδηγήσει το σχολείο σε άσχημη κατάσταση.

Η Ελένη Πιτταδάκη με τη βοήθεια των δασκάλων των ελληνικών, των γαλλικών και της ικνογραφίας Κρανείου, Βουρέλη και Δαμίρη, ξαναοργανώνει το σχολείο που εξακολουθεί να λειτουργεί για δώδεκα ακόμη χρόνια. Το 1852 κλείνει οριστικά. Οι μαθήτριάς του προωθούνται στο Αρσάκειο, ενώ η Πιτταδάκη ιδρύει δικό της σχολείο στον Πειραιά. Και βέβαια, δεν γνωρίζουμε τι απέγινε η ιδρύτριά του Σαρλότ Βολμεράνζ...

Πρότυπο εκπαιδευτήριο Κωνσταντινίδη

Της ΜΑΡΩΣ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ

Αναπληρώτριας Καθηγήτριας ΕΜΠ

Ενα από τα σημαντικότερα εκπαιδευτήρια των αρχών του 20ού αιώνα υπήρξε το «Αγγλοελληνικόν Παρθεναγωγείον» του προτύπου εκπαιδευτηρίου Η. Κωνσταντινίδη.

Το παρθεναγωγείο ιδρύθηκε το 1910 από τον καθηγητή των αγγλικών Ηλία Κωνσταντινίδη και στεγάστηκε σε ένα μεγάλο τετραώροφο νεοκλασικό κτίριο, στην αρχή της Λεωφόρου Αλεξάνδρας, σ' ένα μεγάλο γήπεδο, που κάλυπτε ένα ολοκληρωμένο οικοδομικό τετράγωνο.

Το εκπαιδευτήριο Κωνσταντινίδη διέθετε νηπιαγωγείο, δημοτικό και ελληνικό σχολείο και πλήρες τετρατάξιο γυμνάσιο ελληνικό και αγγλικό. Τη διεύθυνση του σχολείου είχαν αναλάβει η Mary Chamberlain Shotton και ο Κωνστ. Παπαδάκης με υποδιευθύντρια μια νεαρή δραστήρια κοπέλα, την γυμνάστρια Μίνα Αηδοπούλου, την αξέχαστη για όσους πέρασαν από το σχολείο της κ. Μίνας.

Δίπλα σ' αυτούς ένα επιτελείο από σημαντικούς καθηγητές, ο Δημ. Γληνός, ο Ιωάν. Χαντέλης, ο Ιωάν. Γρυπάρης, ο Αδ. Χιωτέλης, η Ρόζα Ιμβριώτη, ο Σπ. Μαλακατές, ο Αιδ. Γ. Οικονομίδης, η Ζην. Ζαλούχου στο νηπιαγωγείο, η Φούλα Καναρέλλη, η Παναγ. Χανιώτου και η Κλ. Βολονάκη στη ζωγραφική, πέντε Αγγλίδες και πέντε Γαλλίδες καθηγήτριες για τις ξένες γλώσσες και πολλοί ακόμη.

«Το Παρθεναγωγείον ημών δεν αποβλέπει εις το να προσθέσει εν έτι σχολείον θηλέων ομοιόμορφον προς τα ήδη εν Ελλάδι λειτουργούντα άριστα ιδιωτικά και δημόσια σχολεία», παρατηρεί ο ιδρυτής του σε μικρό ενημερωτικό φυλλάδιο, που κυκλοφορεί το 1920. Στόχος του είναι να συμπληρώσει «το γνωστικό μέρος», που παρέχουν τα άλλα παρθεναγωγεία με «το κυρίως μορφωτικό έργο». Και επεξηγεί «Γυναίκεσαν δε μόρφωσιν λέγοντες δεν εννοούμεν ούτε την προπαρασκευήν των μαθητριών ημών, ίνα διακρίνωνται εν ταις αιθούσαις ωρισμένων κοινωνικών κύκλων ούτε την εις αυτάς μετάδοσιν μόνον γνώσεων, απαραίτητων δι' ωρισμένον επάγγελμα· η εις αμφοτέρα τα Τμήματα συντε-

λεσθησομένη μόρφωσις των μαθητριών ημών θα αποβλέπη εις γενικωτέραν τινά ψυχικήν ανύψωσιν και προαγωγήν αυτών, εις την καταπολέμωσιν της παρ' ημίν ίδια παρατηρούμενης επιπολαιότητος, εις την παρ' αυταίς ανάπτυξιν και καλλιέργειαν της αυτενεργείας, της αυτοπεποιθήσεως, της ευσυνειδησίας, της φιλαλήθειας, και καθόλον εις την ενίσχυσιν του βουλευτικού αυτών, ούτως ώστε πρωτίστως να αποβώσι καλαί μητέρες, προς δε καλαί Ελληνίδες με πλήρη συνείδησιν των εθνικών υποχρεώσεων και της κοινωνικής αλληλεγγύης». Η μόρφωσις αυτή δεν αποκλείει φυσικά την απόκτηση των απαραίτητων γνώσεων και δεξιοτήτων, που θα διευκολύνουν τα νέα κορίτσια να αποκτήσουν ένα πρακτικό επάγγελμα «εν τινι περιπετεία της ζωής των και την μετά ψυχραιμίου υπερηφανείας νικηφόρον αντιμετώπισιν ταύτης».

Καινοτομίες

Οι απόφοιτοι του γυμνασίου έπαιρναν δύο απολυτήρια, ένα ελληνικού και ένα αγγλικού γυμνασίου.

Το σχολείο παρείχε επίσης και σπουδές μεταγυμνασιακού επιπέδου στην Ειδική Σχολή Εμπορίου Πρακτικών Σπουδών και ιδίως Οικοκυρικής» όπου οι μαθήτριες παρακολουθούσαν μαθήματα οικιακής οικονομίας και βασικές εμπορικές γνώσεις και στο «Τμήμα πανεπιστημιακών σπουδών», όπου σε συνεργασία με αντίστοιχες πανεπιστημιακές σχολές της Αγγλίας παραδίδοντο μαθήματα Αγγλικής Φιλολογίας.

Αν και δεν μπορώ να πω με βεβαιότητα, πιστεύω ότι το αγγλοελληνικό παρθεναγωγείο του Κωνσταντινίδη ήταν το πρώτο, που έδωσε τη δυνατότητα στα νεαρά κορίτσια της Αθήνας να πάρουν έναν πανεπιστημιακό τίτλο από αγγλικό πανεπιστήμιο σπουδάζοντας στον τόπο τους. Δεν ήταν όμως η μόνη καινοτομία του παρθεναγωγείου. Στο σχολείο λειτουργούσε επίσης «Το Μικρό Ωδείο» ως παράρτημα του Ελληνικού Ωδείου κάτω από την επί-

◀ ▲ Δύο διαφορετικές ενδυμασίες που επέβαλαν τα εκπαιδευτήρια Κωνσταντινίδη. Πάνω, ποδιά από αλπακά, χρώματος μπλε μαρέν. Γιακάς από λευκή βατίτσα. Δώδεκα φιλντινέκια κουμπιά. Ζώνη μαύρη από βερνικωμένο δέρμα. (Τάξεις: Γ' Ελληνικού, Α', Β', Γ' και Δ' Γυμνασίου). Αριστερά, ποδιά με τρεις κονφόιτες, επίσης από αλπακά μπλε μαρέν. Γιακάς από λευκή βατίτσα με δαντέλα. Ζώνη από το ίδιο ύφασμα. (Τάξεις: Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' Δημοτικού).

βλεψη του Μανώλη Καλομοίρη, ενώ ωδική δίδασκε ο Θεόφραστος Σακελλαρίδης. Όλες οι μαθήτριες συμμετείχαν στον σύλλογο αγαθοεργίας, που βοηθούσε τα φτωχά παιδιά της ενορίας, ενώ σε συνεργασία με τις απόφοιτες του Παρθεναγωγείου καταρτίστηκε σώμα επισκεπτριών, που είχε έργο να επισκέπτεται τις φτωχές οικογένειες της περιοχής, δίνοντας συμβουλές αγωγής, υγιεινής, οικιακής οικονομίας και κάποια υλική βοήθεια.

Τέλος, όσες μαθήτριες επιθυμούσαν από 12 ετών και πάνω μπορούσαν να καταταγούν στο Σώμα των Προσκόπων Νοσοκόμων, όπου δίδασκονταν πρώτες βοήθειες, «νηπιόκομια και νοσοκομειακήν περίθαλψιν οικειών ή πασχόντων μελών της κοινωνίας ή τραυματιών του πολέμου». Κάποια από τα κορίτσια αυτά στελέχωναν στη συνέχεια το σώμα των εθελοντριών αδελφών.

Οι δραστηριότητες αυτές ήταν ο πρόδρομος των μαθητικών κοινοτήτων, που αρκετά χρόνια αργότερα, το 1937, οργανώθηκαν πιο συστηματικά στη Σχολή της Μίνας Αηδοπούλου, που συνέχισε το έργο του Ηλ. Κωνσταντινίδη ως διάδοχός του για πολλά χρόνια.

Ο θεσμός των μαθητικών κοινοτήτων, θεσμός που απαιτούσε δημοκρατικές διαδικασίες διοίκησης και οργάνωσης, αποτελούσε βασικό στοιχείο της εκπαιδευτικής λειτουργίας της Σχολής Αηδοπούλου. Μέσα από τη μαθητική κοινότητα κάθε παιδί μπορούσε να βρει τα ατομικά του ενδιαφέροντα, να ανακαλύψει τον εαυτό του, τα таланτά του, να αναπτύξει την προσωπικότητά του.

Όλα αυτά όμως έγιναν πολύ αργότερα, όταν ο Ηλ. Κωνσταντινίδης, ο πρωτοπόρος αυτός εκπαιδευτικός έδωσε τη σκυτάλη στη Μίνα Αηδοπούλου, που την πήρε και συνέχισε επάξια το έργο του μέχρι τον θάνατό της, το 1968.

Το σχολείο συνέχισε να λειτουργεί για αρκετά χρόνια μετά τον θάνατό της για να κλείσει οριστικά πριν από λίγα χρόνια. Η ψυχή του είχε οβήσει...

Όμως η ιστορία της Σχολής Αηδοπούλου είναι ένα πολύ μεγάλο κεφάλαιο.

Το μικρό αυτό κείμενο είχε σκοπό να παρουσιάσει ένα άλλο πολύ σημαντικό για την εποχή του σχολείο, τον πρόδρομο της Σχολής Αηδοπούλου, το «Πρότυπον Εκπαιδευτήριον Κωνσταντινίδη - Αγγλοελληνικό Παρθεναγωγείον».

* Αφιερωμένο στη μνήμη του καθηγητή μου Δημ. Ηλ. Κωνσταντινίδη, καθηγητή της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής στο ΕΜΠ.

Κεντρικό Παρθενγωγείο Θεσσαλονίκης

▼ Μαθήτριες του Παρθενγωγείου Θεσσαλονίκης με τους δασκάλους τους, γύρω στα 1915 (φωτογράφος Νικολαΐδης - Americanicon Photographion Salonique. Συλλογή Αρχ. Παλαιζήκα).

Της ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ

Εκπαιδευτικού Δευτεροβάθμιας,
Υποφ. Διδάκτορας Παιδαγωγικής ΑΠΘ

Ο ΑΚΡΙΒΗΣ ΧΡΟΝΟΣ έναρξης της εκπαίδευσης των θηλέων στις ελληνικές κοινότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας δεν είναι γνωστός. Βάσει ενδείξεων, όμως, μπορεί να υποστηριχθεί πως στις αρχές του αιώνα στους περιβάλλοντες των ναών της Κωνσταντινούπολης ή και άλλων μεγάλων πόλεων υπήρχαν γραμματοδασκαλεία και για τα κορίτσια. Λειτουργία, όμως, παρθενγωγείων μνημονεύεται μόνο μετά το 1844 ή πιο γενικά κατά και μετά τη δεκαετία του 1840, ενάμισι αιώνα, δηλαδή, υστερότερα συγκριτικά με τον χρόνο έναρξης της εκπαίδευσης των αρρένων.

Ειδικότερα, στον χώρο της Μακεδονίας μεμαρτυρημένα εκπαιδευτήρια θηλέων εμφανίζονται κατά τη δεκαετία 1850. Μεταξύ των πρώτων ιδρυμάτων συγκαταλέγεται το Κεντρικό Παρθενγωγείο της Θεσσαλονίκης, το οποίο ιδρύεται το 1854 με απόφαση της Εικοσαμελούς Επιτροπής της κοινότητας και λειτουργεί αρχικά ως «σχολείον απόρων κορασίδων», ενώ, αργότερα, φέρει την επωνυμία «Ελληνικόν Παρθενγωγείον» ή «Κεντρικόν Παρθενγωγείον Θεσσαλονίκης».

Το Κεντρικό Παρθενγωγείο είναι το μόνο εκπαιδευτήριο θηλέων στη Θεσσαλονίκη έως τα τέλη του 19ου αιώνα και το μοναδικό κοινοτικό σχολικό ίδρυμα θηλέων, έως την ένταξη αυτής στο ελληνικό κράτος, καθώς στις αρχές του 20ού αιώνα (1905) αρχίζει να λειτουργεί και ένα δεύτερο ιδιωτικό παρθενγωγείο, το Πρότυπο Παρθενγωγείο του Στ. Νούκα, το μετέπειτα Παρθενγωγείο της Αγγλαΐας Σκινά. Παράλληλα, πρόκειται για το μοναδικό πεντατάξιο ανώτερο παρθενγωγείο ανάμεσα στα τέσσερα ανώτερα παρθενγωγεία που λειτουργούν στο χώρο της Μακεδονίας.

Πεντατάξιο

Η λειτουργία του Κεντρικού Παρθενγωγείου από τον χρόνο της ιδρυ-

σής του και εξής υπήρξε συνεχής, παρά την οικονομική δυσχέρεια της ελληνικής κοινότητας καθόλη την περίοδο λειτουργίας του έως την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος. Αρχικά, λειτουργεί ως αλληλοδιδασκτικό σχολείο θηλέων, στο οποίο προσαρτάται και το «Παιδαγωγικόν Σχολείον», το πρώτο δηλαδή νηπιαγωγείο της ελληνικής κοινότητας, το οποίο μετά την προσάρτησή του, με την επωνυμία «Κεντρικόν Νηπιαγωγείον», συνιστά πλέον τμήμα του Παρθενγωγείου. Το σχολικό έτος 1861–1862 λειτουργούν στο Παρθενγωγείο 8 τάξεις αλληλοδιδασκτικού σχολείου και 4 συνδιδασκτικού. Οι τελευταίες αποτελούν το «ανώτερο τμήμα» του σχολείου και η αποφοίτηση από αυτό καθιστά δυνατή την άσκηση του επαγγέλματος της δασκάλας ή της νηπιαγωγού.

Το 1870 καταργείται στο Παρθενγωγείο η αλληλοδιδασκτική μέθοδος (τρία χρόνια ενωρίτερα από την επί-

σημη κατάργησή της σ' όλα τα σχολεία της πόλης) και λειτουργεί στο πλαίσιο του Παρθενγωγείου τετρατάξιο δημοτικό σχολείο, ενώ το ανώτερο τμήμα λειτουργεί ήδη κατά το 1872 με τέσσερις, επίσης, τάξεις. Από το έτος δε 1878 –τουλάχιστον– λειτουργεί στο πλαίσιο του ανώτερου τμήματος, και μετά την απολυτήρια τάξη του, μια επιπλέον τάξη για την πρακτική άσκηση των απολυθέντων μαθητριών που επιθυμούν να ασκήσουν το επάγγελμα της δασκάλας ή της νηπιαγωγού. Κατά τη δεκαετία του 1880 ολοκληρώνεται η διάρθρωση του Κεντρικού Παρθενγωγείου με την οποία λειτουργεί έως το 1914 (χρόνος ένταξης όλων των σχολείων των επονομαζόμενων «νέων χωρών» στο εκπαιδευτικό σύστημα του ελληνικού κράτους). Συ-

Από τα μέσα του 19ου αιώνα στις τάξεις του μορφώθηκε η πλειοψηφία των κοριτσιών της πόλης

◀ **Μαθήτριες της Γ' τάξης του Κεντρικού Παρθεναγωγείου Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για το μεγαλύτερο σε πληθυσμό σχολείο της πόλης. Η φωτογραφία έχει ημερομηνία 4/5/1930 (φωτ.: Συλλογή Αρχη Παιδείας).**

ναπαρτίζεται, δηλαδή, από το Κεντρικό Νηπιαγωγείο, το τετρατάξιο Δημοτικό σχολείο –εξατάξια αστική σχολή στη συνέχεια – και το ανώτερο τμήμα –πεντατάξιο από το 1882 και εξής –, στο οποίο λειτουργεί προσαρτημένη και η τάξη πρακτικής άσκησης για τις υποψήφιες εκπαιδευτικούς. Μετά την αύξηση των τάξεων του ανώτερου τμήματος σε πέντε, οι δύο τελευταίες τάξεις του Παρθεναγωγείου (Δ' και Ε') θεωρούνται τάξεις διδασκαλείου. Απολυτήρια, όμως, τάξη του ανώτερου τμήματος του σχολείου είναι η Ε' (πέμπτη) τάξη, για όλες τις μαθήτριες που φοιτούν σ' αυτό, ανεξάρτητα από το αν στοχεύουν να ασκήσουν το επάγγελμα της δασκάλας/νηπιαγωγού ή όχι.

Παρότι το Κεντρικό Παρθεναγωγείο συναποτελείται από τρία ξεχωριστά σχολεία, λειτουργεί ως ενιαίο ίδρυμα, κάτω από μία κεντρική διεύθυνση την οποία ασκεί η διευθύντρια του ανώτερου τμήματος, παρέχοντας έτσι προσχολική, δημοτική και μέση εκπαίδευση, καθώς και επαγγελματική κατάρτιση στις μέλλουσες δασκάλες/νηπιαγωγούς, όπως συμβαίνει με όλα τα ανώτερα παρθεναγωγεία των ελληνικών κοινοτήτων της οθωμανικής επικράτειας.

Μετονομασία σε Γυμνάσιο Θηλέων

Το 1914 με την ενσωμάτωση του σχολείου στο Ελληνικό δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, καταργούνται οι τελευταίες τάξεις του Ανώτερου τμήματος και λειτουργεί στο εξής με τις τρεις πρώτες τάξεις (Α', Β' και Γ') ως ισότιμες με τις αντίστοιχες τάξεις του ενταξίου γυμνασίου· φέρει όμως την ίδια επωνυμία, έως το 1939, οπότε καταργείται ο όρος «παρθεναγωγείο» από όλα τα εναπομείναντα, με αυτήν την επωνυμία, σχολεία θηλέων και μετω-

νομάζεται πλέον σε γυμνάσιο θηλέων.

Όπως τα περισσότερα από τα πρώτα σχολεία της ελληνικής κοινότητας έως το 1880, λειτουργήσε αρχικά στη συνοικία του Αγ. Αθανασίου, στην οδό Σωκράτους, στεγαζόμενο σε κτίριο που το 1845 είχε δωρήσει η Μαριγώ Καρανικόλα στην ελληνική κοινότητα με τον όρο να χρησιμοποιηθεί για την ίδρυση παρθεναγωγείου. Στη συνέχεια στεγάστηκε στην οδό Σοφοκλέους 4, αργότερα βρίσκεται να λειτουργεί στην περιοχή του Συντριβανίου (στον χώρο όπου σήμερα βρίσκεται η κύρια είσοδος της Διεθνούς Εκθεσης Θεσσαλονίκης) και τέλος στην οδό Καρόλου Ντιλ, στο κτίριο του μετέπειτα Γ' Γυμνασίου Θηλέων, του σημερινού Ενιαίου Λυκείου.

Το πρώτο κτίριο του Παρθεναγωγείου, αν και παλιό, υπήρξε το πλέον λαμπρό και ευρύχωρο κτίριο όλων των ελληνικών εκπαιδευτηρίων της πόλης. Εκεί τελούσαν οι δημόσιες εξετάσεις των μαθητών όλων των σχολείων της κοινότητας, η εορτή των τριών Ιεραρχών, καθώς και εκδηλώσεις που οργανώνονταν με στόχο την οικονομική ενίσχυση των σχολείων.

Φυσιογνωμία – εθνολογική σύνθεση

Αναφορικά με τη σκιαγράφηση της φυσιογνωμίας του Κεντρικού Παρθεναγωγείου (μέγεθος, εκπαιδευτικό βελπνεκές, κοινωνικο-οικονομικό προφίλ, εκπαιδευτικό status) μπορεί να σημειωθεί:

Πρόκειται για το μεγαλύτερο, από την άποψη του μαθητικού πληθυσμού εκπαιδευτικό ίδρυμα της πόλης. Ενδεικτικά παρατίθενται οι αριθμοί των κατ' έτος νεοεγγραφόμενων μαθητριών, κατά την περίοδο 1892–1914, και οι αριθμοί των μαθητριών που κατ' έτος φοιτούν στο σχολείο αυτό, κατά τα έτη 1899–1904.

Αριθμός μαθητριών που φοιτούν στο Παρθεναγωγείο (1899/1900-1903/1904)

Ενιαίο έτος	Αριθμός μαθητριών
1874 - 1875	400
1884 - 1885	632
1891 - 1892	658
1893 - 1894	577
1899 - 1900	547
1900 - 1901	554
1901 - 1902	564
1902 - 1903	526
1903 - 1904	601

Αριθμός νέων εγγραφών στο Παρθεναγωγείο (1891/1892-1914/1915)

Ενιαίο έτος	Αριθμός μαθητριών
1891 - 1892	658
1892 - 1893	119
1893 - 1894	101
1894 - 1895	237
1895 - 1896	135
1896 - 1897	100
1897 - 1898	120
1898 - 1899	108
1899 - 1900	195
1900 - 1901	138
1901 - 1902	175
1902 - 1903	137
1903 - 1904	144
1904 - 1905	152
1905 - 1906	108
1906 - 1907	141
1907 - 1908	147
1908 - 1909	124
1909 - 1910	168
1910 - 1911	174
1911 - 1912	154
1912 - 1913	118
1913 - 1914	353

Αξίζει να σημειωθεί πως ο μεγαλύτερος αριθμός μαθητριών εγγράφεται και φοιτά στις πρώτες έως και τη Γ'–Δ' τάξη της αστικής σχολής, ενώ ο αριθμός των μαθητριών που συνεχίζει τις σπουδές του στο ανώτερο τμήμα αποτελεί ποσοστό (23,1%) μικρότερο του 1/4 του συνόλου των μαθητριών του σχολείου. Ολοκληρώνει δε τις σπουδές του, αποφοιτώντας από το ανώτερο τμήμα του σχολείου το 18% των μαθητριών που άρχισαν τη φοίτησή τους στην αστική σχολή.

Παρότι από άποψη εκπαιδευτικού βελπνεκούς, ως προς το ανώτερο τμήμα του το Κεντρικό Παρθεναγωγείο καλύπτει μαζί με το παρθεναγωγείο Σερρών (διαθέτει τριτάξιο ανώτερο τμήμα) ολόκληρο το βιλαέτι Θεσσαλονίκης, ο μαθητικός πληθυσμός του προέρχεται στη συντριπτική του πλειοψηφία (95%) από την πόλη της Θεσσαλονίκης.

Ως προς την εθνολογική σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού του, σχεδόν το σύνολο αυτού αποτελείται από Ελληνίδες μαθήτριες, ορθόδοξες στο θρήσκευμα (99% Ορθόδοξες, 0,8% Ιουδαίες και 0,2% Καθολικές), καθώς όλες οι εθνότητες, πλην των Ρουμάνων και των Αρμενίων, που διαβιούν στην πόλη διαθέτουν σχολεία θηλέων δημοτικής εκπαίδευσης, ενώ όσες δεν έχουν προχωρήσει στη σύσταση σχολείων μέσης εκπαίδευσης φαίνεται να προτιμούν τα σχολεία των δυτικοευρωπαίων, είτε γιατί η ίδρυσή τους απέβλεπε ακριβώς σ' αυτό, είτε λόγω της «αιγλής που προσέδιδε στην εικόνα της νεαρής γυναικας της εποχής η κατοχή δυτικοευρωπαϊκής εκπαίδευσης είτε –αναφορικά με τις βαλκανικές εθνότητες– γιατί ο εθνικός ανταγωνισμός των βαλκανικών κρατών που εκδηλώνεται έντονα στην εκπαίδευση από τις αρχές της δεκαετίας του 1870 λειτουργεί αποτρεπτικά για τη φοίτηση των κοριτσιών των εθνοτήτων αυτών

▲ *Μαθήτριες του Παρθενγωγείου Θεσσαλονίκης. Η μεσαία, καθιστή της πρώτης σειράς κρατάει στα χέρια της το πρωτο-χρονιάτικο ημερολόγιο της εφημερίδας Φάρος της Θεσσαλονίκης (1815-1912) που φέρει τον τίτλο «Φάρος 1911» (φωιογράφος Μ. Λιόντας, σ.ελλογή: Αρη Παναϊζήκα).*

στο παρθενγωγείο της ελληνικής κοινότητας.

Το Κεντρικό Παρθενγωγείο συνολικά ως ίδρυμα συνιστά σχολείο στο οποίο φοιτούν μαθήτριες, κατά κύριο λόγο, των κατώτερων και μικρομεσαίων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων. Η φυσιογνωμία όμως του ανώτερου τμήματος, όταν εξεταστούν ξεχωριστά τα δύο ιδρύματα του σχολείου, διαφοροποιείται, καθώς φαίνεται να φοιτούν σ' αυτό μαθήτριες του κατώτερου κυρίως στρώματος (σε μεγαλύτερο ποσοστό συγκριτικά με την Αστική σχολή) και, παράλληλα, μαθήτριες (σε αρκετά υψηλό ποσοστό) οι οποίες προέρχονται από το μεσαίο ανώτερο στρώμα.

Από την άποψη του εκπαιδευτικού status το Κεντρικό Παρθενγωγείο παρουσιάζει γενικά θετική εικόνα: Αναφορικά με την επίδοση των μαθητριών, μπορεί να λογιστεί ως σχολείο με μέσο όρο επιδόσεων που τείνει προς τις πολύ καλές, καθώς η πλειοψηφία των μαθητριών παρουσιάζει μέση («καλώς») επίδοση και ένα σημαντικό ποσοστό πολύ καλή («λίαν καλώς»), εικόνα που εμφανίζεται ακόμη θετικότερη στο ανώτερο τμήμα (43% «λίαν καλώς»). Συγκριτικά δε με τα άλλα κοινοτικά σχολεία της πόλης, ο μέσος όρος επίδοσης των μαθητριών είναι υψηλότερος. Το μεγάλο ποσοστό απορριπτόμενων και παραπεμπόμενων σε δεύτερη εξέταση μαθητριών (μόνο το 56% περίπου αυτών προάγε-

ται κατ' έτος μετά τις εξετάσεις του Ιουνίου), δεν διαφοροποιεί τη θετική αυτή εικόνα ούτε σκιαγραφεί το σχολείο ως ιδιαίτερα «αυστηρό», καθώς την ίδια σχεδόν εικόνα παρουσιάζουν και τα άλλα κοινοτικά σχολεία της πόλης της ίδιας χρονικής περιόδου, φαινόμενο που μάλλον πρέπει να αποδοθεί στις παιδαγωγικές αντιλήψεις της εποχής, που μάλλον αντιμετωπίζουν την παράμετρο αυτή ως απλή βαθμολόγηση (συνολική αξιολόγηση) και δε λαμβάνουν υπόψη άλλες παραμέτρους, οι οποίες επηρεάζουν την επίδοση και στις οποίες παραπέμπει η σύγχρονη αντίληψη περί διαγνωστικής και διαμορφωτικής αξιολόγησης.

Γενικότερα, το Κεντρικό Παρθενγωγείο Θεσσαλονίκης με τη συνεχή του λειτουργία από τα μέσα του 19ου αιώνα και έως την ένταξή του στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, παρέιχε εκπαίδευση προσχολική έως και μέση στη πλειοψηφία των μαθητριών της πόλης. Παράλληλα, υπήρξε το μοναδικό πεντατάξιο ανώτερο σχολείο θηλέων της Μακεδονίας, παρέχοντας ένα πιο ολοκληρωμένο –συγκριτικά με τα λοιπά ανώτερα σχολεία της ίδιας περιοχής– κύκλο σπουδών τόσο για τις μαθήτριες που επιθυμούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη μέση εκπαίδευση, όσο και για αυτές που επιδίωκαν επαγγελματική κατάρτιση ως δασκάλες και νηπιαγωγοί. ❧

◀ *Το σύνολο των Ελλήνων εκπαιδευτικών του βιλαετίου Θεσσαλονίκης, κατά το 1906. Ας σημειωθεί, ότι στον χώρο της Μακεδονίας αποδεδειγμένα υπήρχαν εκπαιδευτήρια θηλέων από το 1850. (φωτ.: Εθνικό Ιστορικό Αρχείο).*

Οραματιστές παιδαγωγοί

▲ Δασκάλα και μαθητές της Ελληνογαλλικής Σχολής, 1915, Ι. Λούβαρη (ε), Αθήνα (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

▲ 1923: Γυμναστικές επιδείξεις της Σχολής Χιλ. Αριστερά, διακρίνεται η Μίνα Αηδοποπούλου, τότε γυμνάστρια των Παρθεναγωγείων. Πέντε χρόνια αργότερα, η σπουδαία αυτή παιδαγωγός θα αγοράσει τη Σχολή Θηλέων των Κωνσταντινίδων, ιδρύοντας, έτσι, την ιστορική πλέον «Σχολή Αηδοποπούλου».

Της ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΠΟΛΙΤΗ

Θεατρολόγου

ΟΡΟΣ «ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟ» μπορεί να έχει περιπέσει εδώ και καιρό σε αχρηστία, μπορεί να ξυπνά ρετρό συνειρμούς για «ολίγον πάνο και γαλλικά», μαθήματα οικοκυρικής και μικρές δεσποινίδες, όμως τα ίδια τα παρθεναγωγεία υπήρξαν θεσμός καινοτόμος και προοδευτικός: «Εis τον εκπαιδευτικόν οργανισμόν του 1836 δεν περιελήφθη η ίδρυσις σχολείων μέσης εκπαίδευσεως για τα θήλεια, κριθείς υπό του κράτους ως μάλλον επειγούσης της μορφώσεως των αρρένων», μας πληροφορούν οι χρονικογράφοι. Ωστόσο, προτού καν το νεοσύστατο ελληνικό κράτος ενδιαφερθεί για τη μόρφωση των κορασίδων, λειτουργούσαν ήδη στη χώρα μας παρθεναγωγεία, που είχαν ιδρυθεί είτε από ιεραποστολικά τάγματα είτε από οραματιστές παιδαγωγούς και ομίλους. Τα ιδιωτικά και πρότυπα παρθεναγωγεία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αναβάθμιση της κοινωνικής θέσης της Ελληνίδας και στη συμμετοχή της στη μάθηση, μεταγγίζοντας την ευρωπαϊκή παιδεία, τις ξένες γλώσσες και τον δυτικό πολιτισμό σε ένα μάλλον άνυδρο και άξενο για τις γυναίκες εκπαιδευτικό τοπίο.

Αλλά και στη νεώτερη εποχή, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τα ιδιωτικά παρθεναγωγεία προηγήθηκαν των εξελίξεων. Για παράδειγμα, οι μαθητικές κοινότητες, που εφαρμόζονται στη Σχολή της Μίνας Αηδοποπούλου ήδη από τον Μεσοπόλεμο, θα αποτελέσουν το πρότυπο για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των Παπανδρέου-Παπανούτσου, ενώ ο θεσμός των μαθητικών συμβουλίων στη δημόσια εκπαίδευση εφαρμόζεται σε πανελλαδική κλίμακα λίγα χρόνια μετά την πτώση της απριλιανής δικτατορίας.

Παρθεναγωγείο Χιλ

Φέτος η «Σχολή Χιλ» γιόρτασε τα 170 χρόνια από την ίδρυσή της με μια πανηγυρική έκθεση μαθητικών έργων: από σλάντις, κολάζ και μακέτες, μέχρι camera obscura, ακόμα και κατασκευή εξωλέμβιας μηχανής. Με έτος ίδρυσης το 1831, δικαιούται τον τίτλο του «πρώτου παρθεναγωγείου των Αθηνών». Η «Χιλ» έχει πάψει από καιρό να είναι παρθεναγωγείο, βρίσκεται όμως στον ίδιο δρόμο της Πλάκας, την οδό Θουκυδιδίου, όπου λειτουργεί πλέον ως δημοτικό και νηπιαγωγείο, με αγόρια και κορίτσια.

Η πορεία της είναι συνυφασμένη με την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας. Γυναίκες πρωτοπόρες και αντισυμβατικές, όπως η ζωγράφος Ελένη Μπούκουρα - Αλταμούρα, η πρώτη γυναίκα

▲ 1865: Η Φανή Χιλλ με μαθήτριες του Παρθενωγωγείου. Μια σπάνια φωτογραφία της Αμερικανίδας δασκάλας, που αφιέρωσε κυριολεκτικά τη ζωή της στην εκπαίδευση των κοριτσιών. Δίδασκει στη σχολή έως τον θάνατό της, το 1884, συνολικά περισσότερα από μισό αιώνα.

που σπούδασε στην σχολή Καλών Τεχνών της Βενετίας (μάλιστα, ντύθηκε άντρας ώστε να γίνει δεκτή), η θρυλική Κυβέλη, αλλά και η μεγάλη Κατίνα Παξινοῦ, ήταν μερικά μόνο από τα «ανυπότακτα θηλυκά» που πέρασαν από τη σχολή. Η πρωταγωνίστρια του Εθνικού Θεάτρου Βάσω Μανωλίδου, η λαογράφος Αγγελική Χατζημιχάλη, η ποιήτρια «Μυρτιώτισσα» (Θεώνη Δρακοπούλου) ήταν μόνο μερικές από τις αποφοίτους της Χιλλ, που σταδιοδρόμησαν στα γράμματα και τις τέχνες.

Το «Παρθενωγωγείον Χιλλ» ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1831, προτού η Αθήνα γίνει πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, από δύο Αμερικανούς φιλλέλληνες, τον Τζον και την Φάνυ Χιλλ, που με αυτόν τον τρόπο θέλησαν να βοηθήσουν τον αγώνα των Ελλήνων για την ανεξαρτησία. Ο ιεραπόστολος και θεολόγος Ιωάννης Ερρίκος Χιλλ και η δασκάλα σύζυγός του στέγασαν τα όνειρά τους σε έναν ενετικό πύργο κοντά στην αρχαία Αγορά. Στράφηκαν στην εκπαίδευση των κο-

ριτσιών, με την πεποίθηση ότι θα προετοίμαζαν τις αυριανές δασκάλες και τις μορφωμένες μητέρες, που θα προσφέρουν στον τόπο τους. Επέκτειναν τις δραστηριότητές τους, ιδρύοντας Δημοτικό, Ανώτερο Παρθενωγωγείο για οικότροφες μαθήτριες, το πρώτο νηπιαγωγείο της χώρας (1833), καθώς και Επαγγελματική, Τεχνική και Οικοκυρική Σχολή. Με πρωτοβουλία του Χιλλ και με διαμεσολάβησή του στον Οθωνα, ιδρύεται το 1834 το πρώτο Διδασκαλείο Θηλέων της χώρας, όπου φοιτούν οι δασκάλες που θα στελεχώσουν τα πρώτα δημόσια σχολεία.

Τα παιδιά διδάσκονται την ελληνική γλώσσα, αριθμητική, καλλιγραφία (με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο), αλλά

και τον σεβασμό στην οικογένεια, τη θρησκεία και την εθνική ταυτότητα. Βαθμιαία, τα «Αμερικάνικα Σχολεία» ή «Σχολεία των Χιλλ», όπως επικράτησε να λέγονται, γίνονται πυρήνας της πνευματικής ζωής της Αθήνας. Το 1835, χτίζεται το πρώτο κτίριο του σχολείου, στον ίδιο δρόμο όπου βρίσκεται έως σήμερα. Στα τέλη του 19ου αιώνα, αρχίζει ένα νέος κύκλος για το Παρθενωγωγείο, υπό τη διεύθυνση της ανιψιάς των Χιλλ, Μπέσση Μάσον. Είναι τα χρόνια που ανθεί το οικοτροφείο. Καταφτάνουν κορίτσια από την επαρχία και τις παροικίες του απόδημου ελληνισμού, τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη, την Αίγυπτο. Οι δεσποινίδες διαπαιδαγωγούνται με αυστηρότητα, αποκτούν τη βασική μόρφωση, αλλά διδάσκονται και το «κλειδοκύμβαλον»,

Πρότυπα ιδιωτικά παρθενωγωγεία που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των Ελληνίδων

▲ *Μαθήτριες της Ελληνογαλλικής Σχολής του Αγίου Ιωσήφ με δύο αδελφές μοναχές, σε φωτογραφία των 1928. Στη φωτογραφία εικονίζεται η κεντρική είσοδος του παλιού σχολείου, στην οδό Πινακωτών, τη σημερινή Χαριλάου Τρικούπη. Το ιστορικό εκείνο κτίριο που στον πόλεμο λειτούργησε ως στρατιωτικό νοσοκομείο και ως κέντρο διανομής τροφίμων, δεν υπάρχει πλέον.*

κοπτική, ραπτική, τους καλούς τρόπους που θα τις βοηθήσουν να σταθούν άξια πλάι στους συζύγους τους.

Λίγο μετά τον θάνατο της Μπέσπ Μάσον το 1918, κλείνει οριστικά το Οικοτροφείο και η διεύθυνση περνά στις δύο ανιψιές της. Το 1937 χτίζεται το νέο κτίριο, που αργότερα επιτάσσεται από τους Γερμανούς, ενώ για ένα χρονικό διάστημα στεγάζει οικογένειες που έχουν πληγεί από τους βομβαρδισμούς. Μεταπολεμικά, ένα μισοκατεστραμμένο σχολείο χωρίς θρανία (τα έχουν κάψει οι Γερμανοί), ξαναστήνεται με πείσμα και αξιοπρέπεια.

Ενας νέος κύκλος αναζητήσεων και καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων αρχίζει το 1957, όταν τη διεύθυνση αναλαμβάνουν η Μαίρη Αλιβιζάτου-Παναγιωτοπούλου, και η Φανή Πίτσου-Αλιβιζάτου (η οποία μαθήτευσε πλάι στον Piaget στην Ελβετία). Η σχολή εμπλουτίζεται με νέα μαθήματα και δραστηριότητες, συστηματοποιεί τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας και διέπεται από ανανεωτικές αντιλήψεις τόσο στον τρόπο διδασκαλίας όσο και στη σχέση δασκάλων και παιδιών.

Το 1982 παύει η λειτουργία του γυμνασίου, ενώ ήδη σε όλες τις τάξεις του δημοτικού φοιτούν και αγόρια. Ως «Σχολή Χίλλ» πλέον, υπό τη διεύθυν-

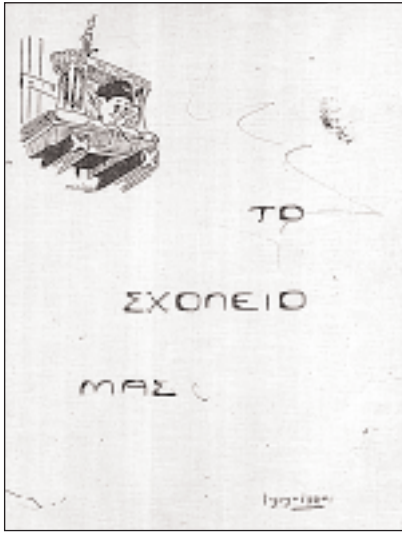
ση της πέμπτης γενιάς της οικογένειας, είναι ένα σύγχρονο και προοδευτικό σχολείο, με στόχο να μεταδώσει στα παιδιά τη μέθοδο και τη χαρά της μάθησης, ως ένα εργαλείο που θα το χρησιμοποιούν σε όλη τους τη ζωή.

Ελληνογαλλική Σχολή «Αγιος Ιωσήφ»

Ήταν Πρωταπριλιά του 1856, όταν οι τέσσερις Γαλλίδες μοναχές του Τάγματος του Αγίου Ιωσήφ της Εμφανίσεως έφτασαν στον Πειραιά και κατέβηκαν με άμαξα στην Αθήνα, όπου αντικρίσαν συγκινημένες τον Παρθενώνα. Αποστολή τους ήταν «να ασχοληθούν με την αγωγή των κορασίδων», συνεχίζοντας το έργο της Αιμιλίας Ντε Βιαλάρ, ιδρύτριας του Τάγματος, που σύστησε δεκάδες σχολεία και ορφανοτροφεία σε όλο τον κόσμο (ανακηρύχθηκε αγία από την Καθολική Εκκλησία το 1951). Αρχικά, οι μοναχές νοίκιασαν ένα σπίτι στους πρόποδες της Ακρόπολης και ίδρυσαν ένα ορφανοτροφείο για 60 κορίτσια. Με άδεια του νομάρχη, λειτούργησε στην οδό Κινγκ, (τη σημερινή Αδριανού) ένα μικρό σχολείο, για αγόρια και κορίτσια. (Εκεί έμαθε ο Δροσίνης «να συλλαβίζει το γαλλικό αναγνωσματάριο»). Με ενοί-

κιο λειτούργησε για 35 χρόνια και το μικρό σχολείο, που ίδρυσαν στη συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Ιπποκράτους, μέχρι το 1890, οπότε αγοράστηκε το κτίριο της οδού Πινακωτών, της σημερινής Χαριλάου Τρικούπη. Από εκεί ξεκινά επισήμως και η ιστορία της Γαλλικής Σχολής με το σήμα «Saint Joseph». Λειτουργεί Δημοτικό, Παρθενναγωγείο και Οικοτροφείο. Τα παιδιά διδάσκονται ελληνικά, γαλλικά, μουσική, ζωγραφική, οικονομικά. Το 1936 η σχολή εξισώνεται με τα αναγνωρισμένα Γυμνάσια, και ονομάζεται πλέον «Ελληνογαλλική Σχολή «Αγιος Ιωσήφ»». Το 1940 στεγάζεται εκεί στρατιωτικό νοσοκομείο, ενώ κατά τη διάρκεια της Κατοχής το σχολείο γίνεται κέντρο διανομής τροφίμων και συσσιτίου της «Θείας Πρόνοιας». Με τη λήξη του πολέμου, η σχολή ξαναβρίσκει τους ρυθμούς της και λειτουργεί ομαλά μέχρι το 1979, όπου μεταφέρεται σε νέο κτίριο στην Πεύκη. Εκεί λειτουργεί μέχρι σήμερα, ως μικτό γυμνάσιο και Λύκειο, ήδη από το 1986.

Παράλληλα, συγγενικά ιδρύματα, εμφανίστηκαν σε πολλά άλλα μέρη της Ελλάδας: Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στη σχολή «Jeanne D'Arc» του Πειραιά (που το 1944 κατέρρευσε με τους βομβαρδισμούς, θάβοντας στα

▲ **Το μαθητικό περιοδικό «Το Σχολείο μας», που αποτέλεσε θεσμό για τη Σχολή Αηδονοπούλου. Εκδιδόταν από τις Μ.Κ.Α. (Μαθητικές Κοινότητες Αηδονοπούλου) με αποκλειστική ευθύνη και πρωτοβουλία των μαθητριών. Ένα πρωτοποριακό για την εποχή του εγχείρημα, το οποίο, μαζί με τα «Ημερολόγια» (εφημερίδες τοίχου) ήταν το κύριο μέσο έκφρασης των αυτο-οργανωμένων κοινοτήτων της Σχολής για πολλά χρόνια.**

συντρίμια της την ηγουμένη και μια μοναχή). Μετά τον πόλεμο, η σχολή ανοικοδομείται, και καιρεί της υπόληψης της πειραϊκής κοινότητας μέχρι και σήμερα. Αντίστοιχα, από τα μέσα του 19ου αιώνα λειτουργούν οικοτροφεία και παρθεναγωγεία στη Σύρο, στη Χίο και στα Χανιά της Κρήτης.

Σχολή Μίνας Αηδονοπούλου

Από τα πιο προοδευτικά και δημοκρατικά παρθεναγωγεία των Αθηνών υπήρξε η Σχολή της Μίνας Αηδονοπούλου, μετεξέλιξη της σχολής του Κωνσταντινίδη, ενός εκπαιδευτικού που είχε σπουδάσει στην Ελβετία και μετέφερε στην Ελλάδα καινοτόμες εκπαιδευτικές αντιλήψεις. Η γυμνάστρια Μίνα Αηδονοπούλου αγόρασε τη σχολή το 1928 και συνέχισε να τη διοικεί μέχρι το θάνατό της. Από εκεί πέρασαν σπουδαστές εκπαιδευτικοί: η Ολγα Κακριδή, ο Μιχάλης Αναστασίου, η Ειρήνη Παϊδούση, ο Πλάτων Σωτηρίου (σύζυγος της Διδώς Σωτηρίου, ο «Θείος Πλάτων» του ομώνυμου μυθιστορήματος της Αλκς Ζέη), ήταν μερικοί από τους καθηγητές που δίδαξαν, αλλά και διηύθυναν τη σχολή.

Ιδιαίτερα σημαντικές υπήρξαν οι παραστάσεις κουκλοθέατρου που ξεκίνησαν από τη σχολή Αηδονοπούλου και ήδη από τα χρόνια της Κατοχής συσπειρώναν έναν αξιόλογο πυρήνα πνευματικών ανθρώπων, από τον Γκάτσο και τον Ελύτη έως τον Μάριο Πλωρίτη και τον θεατρικό συγγραφέα και σκηνοθέτη Γιώργο Σεβαστικόγλου. «Σε μια τέτοια παράσταση γνώρισα τον Γιώργο Σεβαστικόγλου», λέει η Αλκς Ζέη, που έγραφε και αυτή ως μαθήτρια θεατρικά έργα (μεταξύ άλλων,

τις περιφημες «Κλαψωδιές», παρωδιές της Οδύσσειας που δε σώζονται, καθώς μάλλον «τις έχουν φάει τα ποντίκια»). Το «Κουκλοθέατρο Αθηνών Ο Μπάρμπα-Μυτούσης», που ψυχαγώγησε και δίδαξε ολόκληρες γενιές, ήταν πνευματικό τέκνο της Σχολής της Αηδονοπούλου. Ιδρύθηκε το 1939 από τη ζωγράφο και καθηγήτρια της σχολής Ελένη Θεοκάρη-Περράκη, ενώ ζωή στους χαρακτήρες του εμφύσησαν σπουδαίες γυναίκες, που συνέδεσαν τη ζωή τους με το κουκλοθέατρο και τη σχολή της Αηδονοπούλου. Ραχοκοκαλιά του κουκλοθέατρου υπήρξαν η κ. Ελένη Κοτσιρή, υπεύθυνη επί χρόνια του νηπιαγωγείου της Αηδονοπούλου, δημιουργός και «φωνή» του θρυλικού Μπάρμπα-Μυτούσης, οι ζωγράφοι Επυ Πρωτονοταρίου και Ανθούλα Ξανθού-Σταυρινού (που χάθηκε σε ατύχημα το '75), και οι δύο τους μαθήτριες και μετέπειτα καθηγήτριες της σχολής, η Κεούλα Κατσούρη και η μουσικός Ερση Παπαστάμου.

Το σχολείο της Αηδονοπούλου στεγαζόταν σε κτίριο της Λεωφόρου Αλεξάνδρας, στο ύψος του Πεδίου του Άρεως. Μεταφέρθηκε στη Φιλοθέη στη δεκαετία του '60, και αργότερα στο Μαρούσι, όπου λειτουργούσε μέχρι πρόσφατα, φυσικά όχι πλέον ως παρθεναγωγείο. «Το σχολείο ήταν εξαιρετικά προοδευτικό. Στη δικτατορία του Μεταξά, έκανε ίσα ίσα τα απαραίτητα για να μην το κλείσουν», μας είπε η κ. Ζέη.

«Είχε σπουδαστές καθηγητές, με βαθιά δημοκρατικές αντιλήψεις. Ο φιλόλογός μας ο Μιχάλης Αναστασίου, ήταν ένας χαρισματικός άνθρωπος, που μας έκανε να αγαπήσουμε τα αρχαία ελληνικά και να μετράμε τις ώρες μέχρι το μάθημά του. Η Ειρήνη Παϊδούση, στα Νέα Ελληνικά, μας έκανε να αγαπήσουμε τον Παπαδιαμάντη, τον Καρκαβίτσα, τον Ροΐδη. Δίναμε διαλέξεις οι ίδιες οι μαθήτριες, κάναμε η κάθε τάξη τη γιορτούλα της, όπου έγραφαν τα ίδια τα παιδιά τα έργα, ακόμα και επιθεωρήσεις όπου σατιρίζονταν οι καθηγητές, ενώ τα καλύτερα έργα παρουσιάζονταν στη μεγάλη γιορτή».

Ήδη προπολεμικά λειτουργούσαν βιβλιοθήκη, χημείο, εκδιδόταν εφημερίδες τοίχου—τα «ημερολόγια»—κάθε εβδομάδα και ένα κοινό περιοδικό όλου του σχολείου. Τα παιδιά δημιουργούσαν επιτροπές, όπου αποφάσιζαν για το κάθε τι: επιτροπή βιβλιοθήκης, θεάτρου, εφημερίδας, αλλά και επιτροπή αλληλοβοήθειας.

Για τις επιτροπές και τα μαθητικά συμβούλια, τα οποία λειτουργούσαν με δημοκρατικές διαδικασίες, συνελεύσεις και εκλογές (θεσμοί πρωτάκουστοι, όχι μόνο για Παρθεναγωγείο, που μάλιστα ίσχυαν πολύ πριν τον πόλεμο) μας μίλησε μεταξύ άλλων και η κ. Ελένη Κοτσιρή: «Υπήρχε ισχυρή αλληλεγγύη και ομαδικό πνεύμα. Όταν για παράδειγμα ανακινούνταν τα αποτελέσματα σε μια τάξη και κάποιοι υστερούσαν, αποφασίζονταν μετά από συνέλευση να βοηθήσουν οι μαθήτριες η μία την άλλη, ώστε να ανέβει συνολικά το επίπεδο της τάξης. Τα πάντα, οι γιορτές του σχολείου, το περιοδικό, οι παραστάσεις, γίνονταν από τα

παιδιά για τα παιδιά. Δεν κάναμε ρεκλάμες και επιδείξεις, και ελάχιστες φορές έρχονταν οι γονείς».

Την έλλειψη διακρίσεων και ανταγωνισμού, επιβεβαιώνει η Αλκς Ζέη. Η Αηδονοπούλου απαγόρευε τις μεταξωτές ποδιές και τις μεταξωτές κάλτσες, οτιδήποτε μπορούσε να δημιουργήσει υποψία κοινωνικών διαχωρισμών. «Κυράδες μου κατεβάστε τους μπουφους», ήταν η τυπική επίπληξη της Αηδονοπούλου, που κυνηγούσε τις μαθήτριες που κτενίζονταν με φουσκωτή φράντζα μπροστά, και τις έβαζε να βρέξουν τα μαλλιά για να ξεφουσκώσει ο «μπούφος». Η έντονη και χαρακτηριστική προσωπικότητα της Αηδονοπούλου και το εκπληκτικό της ταλέντο στην επιλογή των συνεργατών, σφράγισαν την ιστορία του σχολείου. «Όταν πήγα από την Ιόνιο Σχολή στην Αηδονοπούλου ήταν σα να πέρασα από τη χούντα στην απελευθέρωση», μας είπε η κ. Ζέη. Τέτοια ήταν η διαφορά της σχολής σε σχέση με το συντηρητικό πνεύμα άλλων παρθεναγωγείων. Εξαιρετικά σημαντικό είναι το γεγονός ότι τα παιδιά έγραφαν έκθεση στη δημοτική και μάλιστα ενθαρρύνονταν να γράφουν «ελεύθερα θέματα» και να αναπτύσσουν τις απόψεις τους, εκεί που σε άλλα σχολεία υπήρχε αυστηρή εμμονή στην καθαρεύουσα και σε κοινότοπα υπαγορευμένα θέματα του τύπου «Η αποταμίευση» και «Οι εθνικές εορτές». «Αν έμενα στην Ιόνιο Σχολή μπορεί και να μην γινόμουν συγγραφέας», καταλήγει η Αλκς Ζέη.

Στις απόφοιτους της σχολής συγκαταλέγονται και πολλές άλλες σημαντικές Ελληνίδες, όπως η ζωγράφος Ελένη Βακαλό, η αρχαιολόγος Μπέτυ Βακαλοπούλου, η νθοποιός Ελσα Βεργή, η Τατιάνα Βαρωτή κ.ά. Σήμερα το σχολείο δεν λειτουργεί πια, όμως ο πρωτοπόρος προσανατολισμός του και η επίδρασή του διαχέεται στη σύγχρονη κοινωνία, μέσα από το έργο σπ-

μαντικών ανθρώπων που στη Σχολή Αηδονοπούλου έκαναν τα πρώτα τους βήματα.

Ελληνογαλλική Σχολή Ουρσουλινών

Μια σχολή πραγματικά ιστορική, με πολλές περιπλανήσεις και διακλαδώσεις. Η δράση των Αδελφών Ουρσουλινών στη Νάξο και στην Τήνο χρονολογείται από το 1670. Ήδη το 1862 κτιρίζεται το κτίριο του οικοτροφείου και του Παρθεναγωγείου στα Λουτρά της Τήνου. Τα σχολεία των Ουρσουλινών γνωρίζουν μεγάλη ακμή, και συγκεκριμένα κορίτσια όχι μόνο από τα νησιά, αλλά και από όλη την Ανατολή: Αίγυπτο, Περσία, Σμύρνη. Σύμφωνα με μαρτυρία του 1892, «η Νάξος έχει το “Γαλλικόν Παρθεναγωγείον”, εν το οποίο φοιτώσι 68 μαθήτρια εσωτερικά, 10 ημισύσσιτοι και 25-30 εσωτερικά». Το 1924 έχουμε πάνω από 200 εσωτερικές μαθήτριες στην Τήνο.

Το 1936 αρχίζουν οι πρώτες ενέργειες μετεγκατάστασης στην Αθήνα, ενώ η επίσημη μεταφορά του σχολείου της Τήνου πραγματοποιείται το 1952 και το σχολείο των Λουτρών λειτουργεί πια επίσημα στην οδό Ανθέων του Παλαιού Ψυχικού. Από το 1959 έως και σήμερα η Σχολή Ουρσουλινών βρίσκεται στο Νέο Ψυχικό στην οδό Ψυχάρη. Με βραβεύσεις από τη Γαλλική Ακαδημία (ήδη από το 1897) και συνεχόμενες πρωτιές στα διπλώματα των γαλλικών, η σχολή απέκτησε από πολύ νωρίς φήμη και κύρος. Από τα σχολεία των Ουρσουλινών, ήδη πριν τη μεταφορά τους στην Αθήνα, είχαν περάσει προσωπικότητες όπως η Παξινού, η Λιλή Ζωγράφου, η Ραλού Μάνου, ενώ σήμερα το μικτό πλέον σχολείο συνεχίζει μια πλούσια παράδοση, με έμφαση στην ευρωπαϊκή και ανθρωπιστική παιδεία. ✎

▲ **Οι μαθήτριες της «Ελληνο-γαλλικής Σχολής Αδελφών Ουρσουλινών», σε φωτογραφία που χρονολογείται πιθανότατα στη δεκαετία του '60. Ήδη, από το 1959, η Σχολή μεταφέρθηκε από τα Λουτρά της Τήνου στο Ν. Ψυχικό, στην οδό Ψυχάρη, όπου βρίσκεται, έως σήμερα.**

Αρσακειάδες: μύθος και πραγματικότητα

Της **ΜΑΡΙΑΣ ΤΣΑΤΣΟΥ**

▲ *Μαθήτριες του Αρσακείου με χλαμύδες χορεύουν στην ταράτσα του σχολείου, το 1927. Στο βάθος ο ένας από τους δύο τρούλους που κοσμούσαν την επί της οδού Σταδίων πρόσοψη του κυρίου. Πίσω από τις μαθήτριες διακρίνεται η γυάλινη οροφή της στοάς Αρσακείου. (Από το βιβλίο 1836-1996 εκατόν εξήντα χρόνια Παιδείας, της Φιλελευθέρων Εταιρείας).*

Αποτόμως έκανα προόδους γύρω απ' του σπιτιού μου τας παρόδους αι εις το Αρσάκειο διάβαζα Βοκκάκι και εις το Αρσάκειο είχα θαυμαστάς.

Ολ' οι μαθηταί κι οι καθηγηταί ήσυχη δε μ' άφηναν ποτέ. Γαμπίτσα-γαμπίτσα αφράτη και ροζέ και καλτσοδετίτσα με μάρκα ντεποζέ.

ΟΧΙ ΜΟΝΟ ΤΟΝ ΔΙΑΒΑΖΑΜΕ, αλλά και τον είχαμε ολοζώντανο μπροστά μας τον «Βοκκάκι», εμείς, οι μαθήτριες του ενδόξου Δβ, το σωτήριον έτος 1964, στο Αρσάκειο Ψυχικού, στο πρόσωπο της φιλόλογου μας Βασιλικής Βώκα, την οποία υπεραγαπούσαμε και ολίγον φοβόμασταν. Διότι, η ώρα του «Βοκκάκιου» σήμαινε «κάθε κατεργάρης στον μπάγκο του». Η άρτι αφιχθείσα μετά από σπουδές στο Tübingen φιλόλογός μας ήταν αποφασισμένη να μας βάλει να δουλέψουμε. Οι απορίες και οι περί ανέμων και υδάτων συζητήσεις στις οποίες προσπαθούσαμε να την παρασύρουμε για να χάσουμε μάθημα έπεφταν στο κενό. «Στην πράξη, αυτό να το δούμε στην πράξη», επέμενε, όταν το θέμα κινδύνευε να πετάξει απ' τ' ανοιχτά

παράθυρα και να καθεί στα παρτέρια του «στιβού» ή στο ιστορικό «δασάκι» του Αρσακείου.

Ο «Βοκκάκιος», κι όλα τα άδολα παρωνύμια με τα οποία αποκαλούσαμε τους καθηγητές μας, ήταν ένα από τα πιο χαριτωμένα κομμάτια της σχολικής αρσακειακής μας ζωής. Ημασταν κι εμείς τότε ένας ακόμη κρίκος στη μεγάλη αλυσίδα των Αρσακειάδων και κάναμε τον δικό μας συγκερασμό μύθου και πραγματικότητας που από την εποχή του Σουρή περιβάλλει την «Αρσακειάδα» και εξάπτει τη φαντασία.

Τι ήτανε λοιπόν η Αρσακειάδα, τότε, πριν ο οδοστρωτήρας της προόδου και του εκσυγχρονισμού κάνει τα πάντα στάχτη και πούλβερη; Χαμπλοβλεπούσα, πάνσεμνη, αντρωτική ή διάβολος σε όλα της, φημιστηιώδες ταμπεραμέντο, εξ ου και η ροζέ γαμπίτσα κι οι αναστατώσεις που προκαλεί; Όπως μου λέει η μητέρα μου που υπήρξε Αρσακειάδα όλα της τα χρόνια στη δεκαετία του '30, αλλά και από δική μου εμπειρία, τίποτα απ' όλα αυτά. Οι Αρσακειάδες ήταν πολύ κανονικά παιδιά. Σίγουρα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο από άλλα συνομήλικά τους κορίτσια, όμως τις απασχολούσαν τα ίδια περίπου πράγματα με τον ίδιο περίπου τρόπο. Η υπόθεση της Virgo Intacta, προσφιλής ερωτική φαντασίωση κάθε ανδροκρατούμενης

κοινωνίας, μοιραία ετράφη από την ιδέα ενός «παρθεναγωγείου», δίνοντας αφορμή σε κωμικά ή όχι τόσο κωμικά σχόλια. Αλλά κι εδώ η πραγματικότητα ήταν πολύ πιο συνηθισμένη και ευτυχώς, πιο ανθρώπινη.

Στέρεις βάσεις

Όσο για το πνεύμα που κυριαρχούσε, οι διδάσκοντες είχαν τη σύνεση να μην εκφέρουν γνώμη για πολιτικά και κοινωνικά θέματα, υπήρχε όμως αρκετή ελευθερία, διάλογος, και η δυνατότητα να δοκιμάσουν τα κορίτσια τις ιδέες τους μέσα στην τάξη. Και όσες διάβαζαν, διάβαζαν. Αρσακειάδα και βιβλίο πήγαιναν συνήθως μαζί. Πράγματα πολύτιμα και για την δεκαετία του '70 που έζησα εγώ, αλλά και για την προπολεμική περίοδο. Αλλωστε, είναι γνωστό ότι πολλές Αρσακειάδες στάθηκαν στις επάλλξεις κατά την Αντίσταση και την Κατοχή. Η Φιλελευθέρων Εταιρεία, ως το θυμόμαστέ αυτό, ξεκίνησε με επαναστατικούς για την εποχή στόχους. Ήταν μια πρωτοπόρα πρωτοβουλία, με πνοή, που δεν αποσκοπούσε στην αιχμαλωσία, αλλά στην απελευθέρωση των γυναικών. Ας ήταν και υπό όρους.

Αλλά ας πούμε λίγο ακόμη απ' το μεθυστικό ποτό των αναμνήσεων. Αλήθεια, μας το λέγανε και δεν το πιστεύαμε, πόσο πολύτιμες θα ήταν αυ-

◀ Η διευθύντρια Μαρία Αλεξανδρίδου, με απόφοιτες του Αρσακείου Διδασκαλείου Αθηνών. Το Διδασκαλείο ήταν ισότιμο με τα αντίστοιχα κρατικά, γιατί παρείχε πλήρη εγγύα για τις μέλλουσες να αναλάβουν την εκπαίδευση του γυναικείου φύλου διδασκάλισσες. (Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία. Αρσάκεια-Τοσίτσια Σχολεία).

τές οι αναμνήσεις. Και δεν ήταν μόνον ο «Βοκκάκιος. Πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξε στα δύο τελευταία χρόνια της σχολικής μας ζωής η φιλόλογός μας Κυρία Κασσιανή Φράγκου, η επονομαζόμενη και «ποδοκάκη» γιατί αναπαριστούσε από την έδρα τη φριχτή «ποδοκάκη» που κρατούσε δεμένη τα πόδια του Σωκράτη στη φυλακή. Αξέχαστη θα μείνει η έκφραση πόνου που σύσπαζε το πρόσωπό της, καθώς έτριβε με μανία το πόδι της, λες και πράγματι υπέφερε η ίδια. Στα χρόνια που ακολούθησαν συνειδητοποιήσαμε με πόσο μοναδικό τρόπο συνυπήρχαν η ανοχή και η αυστηρότητα στο πρόσωπο της Κυρίας Μάρθας Λαμπροπούλου, της περίφημης «Λαμπρό» που είχαμε ταυτίσει πια με το μάθημα της Γεωγραφίας. Το γλωσσικό της ιδίωμα, με την ιδιόρρυθμη ύφανσή του, είχε ανεξάντλητη, σουρεαλιστική σχεδόν ποικιλία: «Ποιος Ποσειδών με την τριαινά του ταράττει τα κύματα της θαλάσσης;» (προκειμένου για ακατάσχετη φλυαρία). Ή «Είναι δυνατόν εκείνο το υποβρύχιον το οποίον έχει κατέλθει εις τον βυθόν της θαλάσσης να ανέλθει εις την επιφάνειαν;» (βιβλίο αγνώστου περιεχομένου διεκινείται υπογείως εν ώρα μαθήματος). Ή «Παρακαλείται το παιδάκι το οποίον μιμείται την φωνήν της γατούλας να σιωπήσει. Παιδί μου, Τσάτσου, μήπως είσαι εσύ;» (όχι, κάποια άλλη ψυχή το έκανε γνωρίζοντας τη δική μου γατοφιλία). Και άλλα. Και άλλα πολλά, που τώρα είναι στολίδια της μνήμης.

Δεν ξέρω κατά πόσον το Αρσάκειο, στο τέλος της δεκαετίας του '60 ήταν όντως «Τέμενος Μουσών». Πάντως έδινε στέρεες βάσεις στις ανθρωπιστικές σπουδές και τις τέχνες, εναύσματα για βαθύτερη έρευνα, ψυχολογικά και ηθικά συμπάρασταση στις μαθή-

► Διδασκαλία Φυσικής στο Χημείο του Αρσακείου. Ο καθηγητής Παναγιώτης Κονδύλης εξηγεί στις μαθήτριες το ημερήσιο μάθημα. Στις ντουλάπες στο βάθος, φυλάσσονταν όργανα για τα πειράματα Φυσικής και Χημείας. Αθήνα, 1912 (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).

τριες όταν χρειαζόταν. Μέσα στο μεγάλο χολ του Αρσακείου Ψυχικού το παρελθόν έμοιαζε να αναβιώνει. Οι ίδιες φωνές που αντηχούσαν το 1837 όταν στεγάστηκε το πρώτο Αρσάκειο σχολείο σε μια μισθωμένη κατοικία αντηχούσαν και στη δεκαετία του '60, όταν νεαρές «Ατθίδες» τρέχαμε πάνω-κάτω στα σκαλιά, έτοιμες για ατασθαλίες, τρομερά αθλήματα στον περίφημο «στιβό», ή εξομολογητικές βόλτες στο «δασάκι». Το τεράστιο πολυώροφο οικοδόμημα με την απέραντη άπλα και τις μυστικές γωνιές, μέσα στην ωραία φύση του Παλιού Ψυχικού, ήταν δεύτερο σπίτι μας. Εκπλήρωσε για μας τον προορισμό του ουσιαστικά, χωρίς διαφημιστικές φαμπάρες,

όπως το έκανε πάντα από την πρώτη χρονιά που ιδρύθηκε.

Το πνεύμα του Αρσάκη

Το πρώτο κανονικό Αρσάκειο Παρθεναγωγείο βρισκόταν μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου, Μενάνδρου (νυν Πεσμαζόγλου, Σταδίου και Τυπογραφίας (νυν Αρσάκη). Θεμελιώθηκε το 1846 και ολοκληρώθηκε το 1867, χάρη στη γενναιοδωρία του Απόστολου Αρσάκη. Όταν παρακολουθήσαμε επετηριακές ομιλίες, όπου γινό-

Κράμα σοβαρότητας, νεωτερικότητας και χιούμορ η μαθητική ζωή στο Αρσάκειο

▲ Στ' β', έτος 1960. Η τάξη της κυρίας Βιολέτας Κατσιώτων. Σεμνότητα και αντιπεποιθότητα. Στον πίνακα: «25 γραμμάρια x 18 καράτια = 450». Μια αριθμητική εξίσωση, που νηήρξε αφάνταστα χρήσιμη στα χρόνια που ακολούθησαν.

ταν λόγος για την προσφορά του Αρσάκειο στη μόρφωση των γυναικών και στην ελληνική κοινωνία, αδημονούσαμε. Επρεπε να περάσουν χρόνια για να συνειδητοποιήσουμε ότι η αυστηρή μορφή που δέσποζε στο μεγάλο σχολ, ανήκε σε ένα πρωτοπόρο για την εποχή του πνεύμα, οπαδό του Διαφωτισμού, θαυμαστή του Κοραή και κοινωνικό αγωνιστή στη χώρα όπου ζούσε, τη Βλαχία.

Στη μετεπαναστατική Ελλάδα, όταν πρώτος κυβερνήτης ήταν ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο Ιωάννης Κοκκώνης, ο Γεώργιος Γεννάδιος και ο Μιχαήλ Αποστολίδης, αποφάσισαν να βάλουν το θεμέλιο της μόρφωσης των γυναικών και ίδρυσαν το 1836 την «Εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία» με 70 ιδρυτικά μέλη, πρώην αγωνιστές του ελληνικού απελευθερωτικού αγώνα και ανθρώπους των γραμμάτων. Να λοιπόν που το κατάστημα Κοκκώνη, με τις λαμπρές ελληνικές σημαίες στη στοά Αρσακείου ή Ορφέως, δεν βρέθηκε εκεί τυχαία. Στρατιές ολόκληρες Αρσακειάδων θα θυμούνται την επέ-

λαση στο κατάστημα Κοκκώνη την εποχή των «γυμναστικών επιδείξεων» με την ευγενική κυρία Κοκκώνη να ασχολείται με τα στριψώματα των γαλάζιων κλαμύδων μας, (υπό τας οποίας υπεκρύπτετο η σεμνή μεν, αντιπαθής δε «φουφούλα»), τις πλισέ μπλε-μαρέν φούστες και τα σχετικά.

Μετά την ίδρυση της Εταιρείας αγοράζεται το οικόπεδο γωνία Πανεπιστημίου και Μενάνδρου και με σχέδια του Λύσανδρου Καυταντζόγλου (η πρόσοψη της οδού Πανεπιστημίου είναι του Τσίλνερ) αρχίζουν οι εργασίες. Σύντομα, όμως, στερεύουν οι πόροι. Τότε παρεμβαίνει ο ιατρός, λόγιος και πολιτικός Απόστολος Αρσάκης, «Ηπειρώτης», όπως υπέγραφε (γεννήθηκε το 1792 στο χωριό Χοτακόβα της Κορυτσάς και πέθανε το 1874 στο Βουκουρέστι όπου ζούσε μόνιμα), χάρη στον οποίο το έργο ολοκληρώνεται. Μία παρεμφερής κίνηση έγινε και με το Τοσίτσειο Αρσάκειο το οποίο παραδόθηκε το 1867 με δωρεά της Ελένης Τοσίτσα. Αυτό αρχικά ήταν όμορο με το πρώτο Αρσάκειο, αλλά το 1935 με-

ταστεγάστηκε στη γωνία Αχαρνών και Σουρμελή. Εκτός από αυτά τα δύο, Αρσάκεια υπήρχαν στην Πάτρα και στη Θεσσαλονίκη, καθώς και σε πολλές μικρότερες πόλεις ή επαρχίες της Ελλάδας, Λάρισα, Τρίπολη, Λαμία, Καλαμάτα, Τρίκαλα και Κέρκυρα, τα οποία όμως σταδιακά έκλεισαν για διάφορους λόγους. Κορίτσια από την επαρχία ή από χώρες του απόδημου ελληνισμού στέλνονταν να σπουδάσουν στο Αρσάκειο οικότροφες, ενώ τα Αρσάκεια Διδασκαλεία προετοίμαζαν δασκάλες από όλες τις περιοχές της Ελλάδας.

Οικιακά και άλλες δεξιότητες

Ο χαρακτήρας της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας ήταν εξ αρχής κοινωνικός αλλά και εθνικός. De facto ενίσχυε τα στοιχεία που συνιστούσαν εθνική ταυτότητα σε εποχές ρευστές, ταυτόχρονα, όμως, προσπαθούσε να αμβλύνει τις ταξικές διακρίσεις. Τις πρώτες δεκαετίες της ζωής τους τα Αρσάκεια Σχολεία είχαν διευθύντριες ελβετικής ή αγγλικής καταγωγής, πράγμα αρεστό στις εύπορες οικογένειες της μετεπαναστατικής Ελλάδας που ήταν στραμμένες προς τα δυτικά πρότυπα. Υπήρχε όμως ρητή οδηγία η παιδεία των «νεανίδων» να μην περιορίζεται στη μόρφωση και την κοινωνική αγωγή, αλλά να προσφέρει και εξοικείωση με τα χειρωνακτικά έργα του οίκου, ώστε να γεφυρωθεί το χάσμα μεταξύ των μαθητριών ευπόρων οικογενειών και εκείνων από λιγότερο προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Γι' αυτό και η οικιακή οικονομία, η χειροτεχνία, η μαγειρική και οι τεχνικές δεξιότητες ήταν μέσα στη διδακτέα ύλη.

Η μητέρα μου η οποία υπήρξε Αρσακειάδα και πρόλαβε την ιστορική διευθύντρια κυρία Αικατερίνη Βαρουξάκη, έφτιαχνε ωραιότατα λεπτοδουλεμένα τραπεζάκια και σκαμνάκια σε μαύρο μαόνι, σελιδοκόπτες, έκανε κεντήματα σε σκληρό χαρτί με χρωματιστές κλωστές, ζωγραφική πάνω σε γυαλί, κώρια τα μπαλώματα, καρικόματα και τα σχετικά. Και αυτό χωρίς κανένα ιδιαίτερο ταλέντο στις οικιακές τέχνες. Η παράδοση συνεχίστηκε και στα δικά μας χρόνια, με λιγότερη ποικιλία, σίγουρα όμως με απέραντη ανοχή αφού με ένα ισόβιο κέντημα, πολλές βγάλαμε χρονιές ολόκληρες. Ήδη από το 1880 μπήκε στα Προκαταρκτικά σχολεία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας, ενώ διευθύντρια της Παιδαγωγικής Ακαδημίας ήταν επί χρόνια η αείμνηστη κυρία Συκουτρή. Το «ήθος» των σχολείων της Φιλεκπαιδευτικής ήταν τέτοιο που οι κοπέλες υπήρχαν ως Αρσακειάδες κυρίως. Τα υπόλοιπα είχαν δευτερεύουσα σημασία. Και αυτό ήταν και το «κύρος» της.

Θα ήταν παράλειψη αν, τελειώνοντας αυτή τη μικρή αναδρομή, δεν ανέφερα την διαρκή παρουσία μιας πολύ αξιόλογης Αρσακειάδας στον χώρο της «Κ», της κυρίας Ελλης Σολομωνίδου-Μπαλάνου. Εξ άλλου, η ωραία έκδοση του ΣΑΦΕ «1836-1996: Εκατόν Εξήντα Χρόνια Παιδείας», βοήθησε τη μνήμη μου αποτελεσματικά.

► Η φωτογραφία αυτή τους οίχισε ακριβά. Αντή η ομάδα μαθητριών το είχε σκάσει από το μάθημα της γυρογραφίας. Η Βουβού, τους έβαλε μηδενικό. Είχαν πάρει άδεια για 5 λεπτά και εξαφανίστηκαν μία ώρα! Μια καλή παρέα τελειοφύτων, περίπου το 1935-36.

Το Δελμούζειο Παρθεναγωγείο Βόλου

Τον ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ Γ. ΧΑΡΙΤΟΥ

Ιστορικού της Εκπαίδευσης/ Αν. Καθηγή-
της Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΣΧΕΤΙΚΑ με τη νεοελληνική εκπαίδευση έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, ήταν εμφανής η αδυναμία παροχής κρατικής εκπαιδευτικής φροντίδας στα κορίτσια των αστών κατοίκων –δεν υπήρχε θεσμικό πλαίσιο για τη γυναικεία δευτεροβάθμια εκπαίδευση και δεν λειτουργούσαν (δημόσια) σχολεία μέσης βαθμίδας. Μοναδική διέξοδος για τις κοπέλες, που τέλειωναν το Δημοτικό και ήθελαν να επαυξήσουν τις γνώσεις και τα εφόδια κοινωνικής καταξίωσης ή επαγγελματικής αποκατάστασης, αποτελούσαν τα διδασκαλεία και τα ανώτερα παρθεναγωγεία (ιδιωτικών φορέων και εγκατεστημένα στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας), από όπου αποκτούσαν το πιστοποιητικό εισόδου στο δασκαλικό επάγγελμα. Τις ελλείψεις αυτές αναπλήρωναν κατά κανόνα οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες, τόσο στην πρωτεύουσα όσο και στις επαρχιακές πόλεις, με τη δημιουργία ιδιωτικών σχολείων, ενώ σπάνιες υπήρξαν οι περιπτώσεις να σπουδάζουν τα κορίτσια μαζί με τα συνομήλικά τους αγόρια στα αντίστοιχα σχολεία. Η σημαντική πλειονότητα άλλωστε των θυγατέρων των αστών δεν επιδίωκαν παρά μόνο την απόκτηση των εφοδίων, που κατά την κοινή αντίληψη, θα τις εισήγαγαν στον περίγυρο της τάξης τους.

Τις απαιτήσεις αυτές ανέλαβαν να καλύψουν και στον Βόλο τα ευάριθμα ιδιωτικά σχολεία θηλέων, ενώ παρόμοιες φιλοδοξίες είχαν οι θεσπισμένες από το Δήμο Παγασών (Βόλου) δύο «Γυμνασιακές» τάξεις, πρόσθετες στις έξι τάξεις ενός από τα λειτουργούντα Δημοτικά σχολεία (1902). Οι «ανώτερες» τάξεις δεν ευδοκίμησαν και καταργήθηκαν αργότερα από το Δημοτικό Συμβούλιο. Παράλληλα, η διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας, της μουσικής και της οικοχειροτεχνίας υπήρξε συνεχής απαίτηση για τα κορίτσια των αστών της πόλης. Και μόνη η διδασκαλία της ξένης γλώσσας υπήρξε καίριο αίτημα για τη γυναικεία επιμόρφωση. «Υπό πάντων αναγνωρίζεται η χρησιμότης της γαλλικής διά την περαιτέρω ανάπτυξιν των θηλέων» επισημαίνει ο Δημ. Σαράτσος την ίδια εποχή, διδασκαλία που κατονομάζει ως «διακαή πόθον της κοινωνίας

ημών». Για τους ίδιους λόγους ευδοκίμησαν τα ξένα σχολεία και μάλιστα αυτά που ίδρυσαν ξένες ιεραποστολές, όπως η γαλλική Σχολή των Καθολικών Καλογραιών (Sœurs de Saint Joseph de l' Apparition) από το 1904, για την οποία ο Δ. Σαράτσος είχε τη γνώμη: «αι σχολαί αυταί αποτρέπουσι τας μαθητριάς από του τύπου της Ελληνίδος, οποίον φαντάζεται και ποθει πάσα ελληνική κοινωνία –δημιουργούσι γυναίκας ανεπτυγμένας μεν μετριώτατα, κοσμοπολιτίδας δε, μη εκούσας την προς την πατρίδα στοργήν, η οποία εμπνέεται δι' ημάς τους Έλληνες υπό της ορθοδόξου εκκλησίας και υπό της εθνικής μας ιστορίας– δύο μαθημάτων, τα οποία εις μάτην ζητεί τις να εύρη εις τα ανεξέλεγκτα άλλως τε προγράμματα των καλογρηκών Σχολών».

Σαράτσος και Δελμούζος

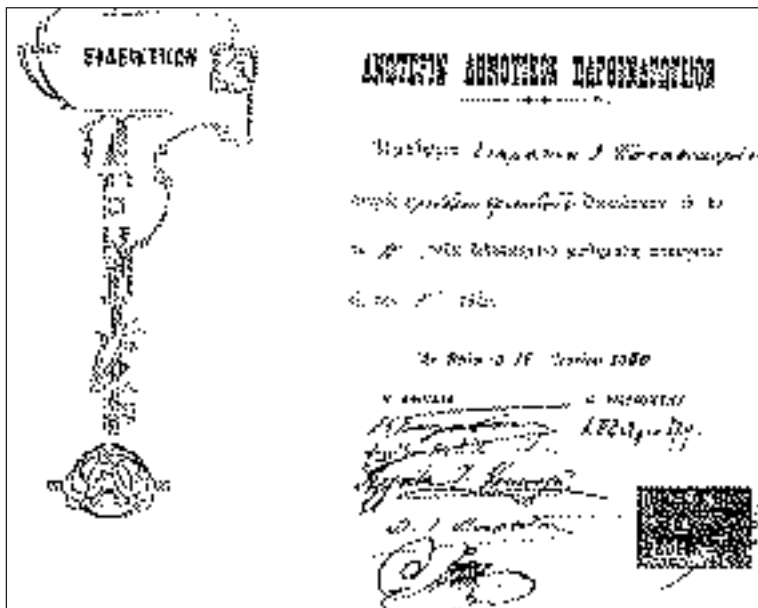
Η λειτουργία στο Βόλο του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου (Οκτώβριος 1908- Μάρτιος 1911) αποτέλεσε την πρώτη ίσως δοκιμή εφαρμογής των αρχών του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού στη χώρα μας και υπήρξε έργο

του γιατρού, δημοτικού συμβούλου και διανοούμενου Βολιώτη, του Δημητρίου Σαράτσου, και του παιδαγωγού Αλέξανδρου Δελμούζου. Το Σχολείο του Βόλου ιδρύθηκε από το Δήμο Παγασών και λειτουργήσε ως ιδιωτικό με δυνατότητα εφαρμογής νεωτεριστικών μεθόδων και προγραμμάτων διδασκαλίας. Οι καινοτομίες που εφαρμόστηκαν εκεί, προκάλεσαν την αντίδραση (λαϊκή εξέγερση με επικεφαλής τον Επίσκοπο της περιοχής, δικαστικές διώξεις, θρησκευτική και πατριδοκαπηλική υστερία στους παράγοντες της συντήρησης) και την περιπλοκή στην υπόθεση των «Αθεικών του Βόλου». Για μια ακόμη φορά η αντίδραση επικεντρώθηκε στις ιδεολογικές και συναισθηματικές αποχρώσεις μιας προσπάθειας να μεταρρυθμιστεί η ατελέσφορη και απροσανατόλιστη εκπαίδευση των θηλέων.

Η δημιουργία του σχολείου αυτού στηρίχτηκε στις μελέτες και την εισήγηση του Σαράτσου. Το κείμενο που διάβασε ο Σαράτσος, η Εισηγητική Έκθεση, ήταν αυτό που έπεισε την πλειοψηφία των δημοτικών συμβούλων να δεχτούν τη δημιουργία του νέου σχολείου και να αναλάβει ο Δήμος

▲ Ο Δελμούζος (αριστερά) με τις μαθήτρες και το προσωπικό του Παρθεναγωγείου του Βόλου (1911). Ευλογημένη ευκαιρία για την πρώτη δοκιμή του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού. Η δημοτική γλώσσα έγινε ο φορέας των μορφωτικών αγαθών που το Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο χάρισε στη νεοελληνική εκπαίδευση.

▲ Η χρήση και η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας και η επικέντρωση των σχολικών προγράμματος στη νεοελληνική πραγματικότητα και τον πολιτισμό ήταν βασικά στοιχεία της εκπαίδευσης στο Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου. Στη φωτογραφία, ενδεικτικό προαγωγής της μαθήτριας Στ. Παπανικολάου στην τρίτη τάξη (1910) με τις υπογραφές του διευθυντή και των μελών της εφορείας του σχολείου.

την οικονομική στήριξη της λειτουργίας του –τα περιεχόμενα της Εκθεσης αυτής αποτέλεσαν τον καταστατικό χάρτη του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου, αφού στήριξαν θεωρητικά και πρακτικά την ιδέα της ίδρυσης του νεότερου Σχολείου. Στο εισαγωγικό κεφάλαιο της Εκθεσης, ο Σαράτσης εκθέτει τις αιτίες και τις αφορμές που τον οδήγησαν στη μελέτη του θέματός του και επισημαίνει την ανάγκη δημιουργίας ενός σχολείου μέσης παιδείας, κατάλληλου να μορφώσει τις θυγατέρες των δημοτών. Αναφέρει επίσης τα βοηθήματα και τις γνώμες Ελλήνων παιδαγωγών, που έλαβε υπόψη του στη σύνταξη των προτάσεών του. Στη συνέχεια, στο κύριο μέρος της Εισηγητικής Εκθεσης, ο συντάκτης της προχωρεί σε συγκεκριμένες προτάσεις που θα επέτρεπαν την υλοποίηση των προτάσεών του, και τις εκθέτει αναλυτικά. Τα βασικά χαρακτηριστικά των προτάσεων Σαράτση είναι τα ακόλουθα:

- Ιδρύεται ανώτερη σχολή θηλέων που αποτελείται από τρεις τάξεις. Η σχολή αυτή είναι αυθύπαρκτη και λειτουργεί σε ιδιαίτερο χώρο με δική της διεύθυνση. Κύριος σκοπός της σχολής είναι «η ευρύτερη μόρφωση των νεανίδων και η πρακτική αυτών κατάρτιση».

- Το πρόγραμμα μαθημάτων της σχολής –επηρεασμένο από τα αντίστοιχα προγράμματα ξένων σχολείων– περιλαμβάνει τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής σε ποσότητα ωρών μικρότερη από το πρόγραμμα που ίσχυε τότε στα σχολεία Μέσης εκπαίδευσης της χώρας. Προτείνεται μάλιστα η διδασκαλία των κλασικών κειμένων σε νεοελληνική μετάφραση, ώστε να αποφεύγουν οι μαθήτριες την «ξηράν διδασκαλία, την σχολαστικότητα και τις αποκτηνωτικές αποσπλήσεις», ενώ, αντίθετα, επιδιώκεται η μετάδοση του «κάλους της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας» και η έμπνευ-

ση της «αγάπης και του σεβασμού προς τα μεγάλα πνεύματα της αρχαιότητας». Μεγαλύτερο βάρος αποκτά η διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας και γραμματολογίας. Η ταυτόχρονη άφθονη διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας και φιλολογίας αποβλέπει στην ικανοποίηση της κοινής γνώμης, «διότι την κοινωνίαν ημών κατέχει ο πόθος της γνώσεως ξένης γλώσσας, η οποία πράγματι συντελεί εις την τελειότεραν μόρφωσιν». Το πρόγραμμα ακόμη περιλαμβάνει άφθονη διδασκαλία των φυσιογνωστικών μαθημάτων, των μαθηματικών και των θρησκευτικών, τα οποία μάλιστα θα παρείχαν την ευκαιρία αναστροφής με τη γλώσσα του Ευαγγελίου, αναπληρώνοντας έτσι την περιορισμένη διδασκαλία της κλασικής φιλολογίας. Το μάθημα, τέλος, της «νοικοκυροσύνης» ήταν σπουδαίο μέλημα του εισηγητή –είχε υποδιαιρέσεις την υγιεινή και νοσηλευτική, την καθαριότητα του σπιτιού, την κηπευτική, τη μαγειρική, την κοπτική, ραπτική και κεντητική. Επρεπε ακόμη να διδάσκονται η μουσική και η ζωγραφική.

- Το διδακτικό προσωπικό της σχολής αποτελούν ο διευθυντής, αριστούχος της φιλολογίας, μία Γαλλίδα καθηγήτρια της ξένης γλώσσας και ταυτόχρονα των οικοκυρικών και των φυσιογνωστικών μαθημάτων –για να επιδιώκεται στα μαθήματα αυτά η εμπέδωση της ξένης γλώσσας-, καθηγητές των μαθηματικών και των φυσικών, καθηγητές επίσης για την υγιεινή, τη γυμναστική και τη μουσική.

- * Οι δαπάνες λειτουργίας της σχολής θα έπρεπε να βαραινούν τους γονείς των μαθητριών, ενώ ο Δήμος θα αναλάμβανε τα μισά ή λιγότερα από τα ετήσια έξοδα, ανάλογα με τις δυνατότητές του.

- * Η εποπτεία και η διοίκηση της σχολής θα γινόταν από πενταμελή Εφορία, αποτελούμενη: από τον Δήμαρχο ως πρόεδρο, δύο άντρες και δύο γυ-

ναίκες ως μέλη, που θα επέλεγε το Δημοτικό Συμβούλιο.

Πρωτοποριακό

Οι προτάσεις Σαράτση κάλυπταν το σύνολο σχεδόν των απαιτήσεων και των αναγκών λειτουργίας μιας τέτοιας σχολής, ανάλογες με τις απαιτήσεις της εποχής και των εκπαιδευτικών αναγκών της γυναικείας εκπαίδευσης, απηχώντας λίγο ως πολύ τα αιτήματα της προοδευτικής μερίδας της ελληνικής αστικής τάξης σχετικά με την εκπαίδευση, με εμφανή τον προβληματισμό του Συνεδρίου του 1904. Το Δημοτικό Συμβούλιο Παγασών αποδέχτηκε όλες τις θέσεις των προτάσεων Σαράτση και αποφάσισε την ίδρυση του σχολείου. Η συσταθείσα Εφορία του σχολείου, με πρωτοργό πάντα τον Σαράτση, ανέλαβε την εκπλήρωση όλων των αναγκαίων όρων ώστε να λειτουργήσει η σχολή (ενοικίαση διδακτηρίου, εγγραφή μαθητριών και συνεργασία με τους κατάλληλους εκπαιδευτικούς). Κατά μία ευτυχομένη συγκυρία, διευθυντής του νέου σχολείου τοποθετήθηκε ο παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος. Η ιδεολογική ταύτιση και η άριστη συνεργασία του ιδρυτή του Παρθεναγωγείου με τον διευθυντή του δημιούργησαν το πλαίσιο για την οργάνωση και τη λειτουργία του πρωτοποριακού σχολείου.

Αυτό που κυρίως κατέστησε το βολιώτικο σχολείο πρωτοποριακό, υπήρξε το μεταρρυθμιστικό πνεύμα στις μεθόδους και το πρόγραμμα διδασκαλίας, καθώς και η οργάνωση της σχολικής ζωής. Πρόγραμμα και μέθοδοι συμφωνήθηκαν μεταξύ Σαράτση και Δελμούζου, ενώ στον δεύτερο οφείλεται, κατ' εξοχήν, το νέο παιδαγωγικό πνεύμα που επικράτησε στα έτη λειτουργίας του σχολείου. Αυτό, που συνήθως αποκαλούμε παιδαγωγικό σύστημα του Δελμούζου, κατά τη θητεία του στον Βόλο, δεν υπήρξε κάτι το παγιωμένο ή μεταφερόμενο από ξένες εμπειρίες –υπήρξε, κυρίως, η πρακτική εφαρμογή των παιδαγωγικών ιδεωδών του ίδιου (και του Σαράτση), που είχε αποκομίσει από την προσωπική του σχολική του εμπειρία, τις σπουδές του, τη γνωριμία με την προοδευτική παιδαγωγική κίνηση στην Ευρώπη και τις διαμορφούμενες τότε αρχές του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Στο μέτρο που επέτρεψαν οι συνθήκες που υπήρχαν τότε στο Βόλο και οι προκαταλήψεις των συντηρητικών αστών, που συνόδευαν από την αρχή τις προτάσεις Δελμούζου - Σαράτση, το παιδαγωγικό σύστημα, που εφαρμόστηκε στο Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο εισήγαγε μια σειρά από καινοτομίες και μεταρρυθμιστικές προτάσεις, οι οποίες, τελικά, καθόρισαν και την όλη φυσιογνωμία αυτού του πειράματος.

Το Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου λειτούργησε, την πρώτη χρονιά (1908-1909), μόνο με την Α' τάξη, που την αποτελούσαν 35 περίπου μαθήτριες – την επόμενη χρονιά με τις Α' και Β' τάξεις, και την τρίτη, ολοκληρωμένα, με τρεις τάξεις. Εκτός από τον Δελμούζο προσελήφθησαν και δίδαξαν στο σχολείο δέκα περίπου καθηγητές και καθηγήτριες, συνήθως

ωρομίσθιοι, που δίδασκαν παράλληλα και σε άλλα σχολεία του Βόλου, ενώ αποκλειστικά στο Παρθεναγωγείο δίδαξαν μόνο τρεις καθηγητές και ο Δελμούζος – ο ίδιος έμεινε ικανοποιημένος από την συνεργασία μόνο με ελάχιστους απ' αυτούς (τον μαθηματικό Δ. Τσαμασφύρο, τον μουσικό Β. Κόντη, τη φιλόλογο Π. Χριστάκου και τη Γαλλίδα J. Seurin).

Ως προς τις εξωτερικές συνθήκες της λειτουργίας του, το σχολείο ιδρύθηκε ως ιδιωτικό σχολείο μέσης βαθμίδας θηλέων, χωρίς εξάρτηση διοικητική ή άλλη από το δημόσιο, οι απόφοιτές του δεν αποκτούσαν τυπικά ή επαγγελματικά εφόδια, δεν είχαν, δηλαδή, το δικαίωμα να συνεχίσουν σε ανώτερη σχολική βαθμίδα ούτε επαγγελματική κατοχύρωση, δεν υπήρχαν φραγμοί στην προαγωγή από τάξη σε τάξη, δεν ίσχυε το βαθμολογικό σύστημα και η τήρηση απουσιών, όπως στα άλλα σχολεία, η κατάρτιση του προγράμματος και οι χρησιμοποιούμενες μέθοδοι δεν εξαρτιόνταν από τα επισήμως καθιερωμένα. Αντίθετα, η πρόσληψη και η μισθοδοσία του διδακτικού προσωπικού, οι εγγραφές των μαθητριών, η διδασκαλία και η σχολική ζωή υπήρξαν το αποτέλεσμα της πρακτικής που εφάρμοσαν οι ιδρυτές του σχολείου με την τυπική ελλειψία της Εφορίας, που καθόρισε ο Δήμος.

Κέντρο του σχολικού ενδιαφέροντος καθίσταται το παιδί-μαθήτρια, και όχι ο δάσκαλος, ο οποίος χρησιμοποιεί συχνά τον διάλογο στη διδασκαλία και τη σχολική ζωή, με στόχο την απελευθέρωση του ίδιου και των παιδιών από τα δεσμά των προκαθορισμένων ρόλων. Κύριος στόχος της διδασκαλίας υπήρξε, για τον Δελμούζο, η διαμόρφωση «ηθικών και αυθύπαρκτων χαρακτήρων», με ανθρωπιστικό προσανατολισμό και επιμονή στην καλλιέργεια της αυτενέργειας των μαθητριών, στόχος στον οποίο κατέτειναν ο αναπροσανατολισμός του προγράμματος, η πλούσια σχολική ζωή, η βιωματική διδασκαλία και η συναισθηματική αγωγή. Τέλος, το πιο γνωστό και ρηξικέλευθο για την εποχή χαρακτηριστικό της διδασκαλίας στο βολιώτικο Παρθεναγωγείο υπήρξε η χρησιμοποίηση της δημοτικής γλώσσας, όχι μόνο ως αντικείμενο της γλωσσικής διδασκαλίας, αλλά και ως γλωσσικό όργανο κατά τη διεξαγωγή των μαθημάτων. Η χρήση και η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας και η επικέντρωση του σχολικού προγράμματος στη νεοελληνική πραγματικότητα και πολιτισμό αποτέλεσαν τον πιο έντονα διαφοροποιημένο από τη συννηθισμένη σχολική πραγματικότητα ρόλο, που επιτέλεσε η διδασκαλία στο Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο του Βόλου.

Μεταρρυθμιστικό πνεύμα

Το πρόγραμμα, που καταρτίστηκε για να εφαρμοστεί στο ΑΔΠ, διέφερε σε μεγάλο βαθμό από τα αντίστοιχα προγράμματα των ομοίοβαθμων σχολείων της χώρας. Οι δημιουργοί του Σχολείου δεν δεσμεύτηκαν από τα επίσημα προγράμματα. Έτσι, στο πρόγραμμα του ΑΔΠ παρατηρούνται διαφορές ως προς το είδος των μαθημάτων, τις

αφιερούμενες σ' αυτά ώρες διδασκαλίας, όπως άλλωστε και ως προς το περιεχόμενο και το ύφος της διδασκαλίας. Οι ιδιαιτερότητες του βολιώτικου Σχολείου και στον τομέα αυτό αποκαλύπτουν το μεταρρυθμιστικό χαρακτήρα του. Το πρόγραμμα μαθημάτων φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί:

Ως προς την εσωτερική λειτουργία του σχολείου ακολουθήθηκαν γνωστές καταστάσεις, όπως η πρωινή διδασκαλία των «θεωρητικών» μαθημάτων, σε 45λεπτες ενότητες, μεσημεριανή ανάπαυση και απογευματινή διδασκαλία των «πρακτικών» μαθημάτων. Ωστόσο, στη διάρκεια των διαλειμμάτων γίνονταν γυμναστικές ασκήσεις και παιχνίδια, ενώ ένα ή δύο απογεύματα της εβδομάδας οι μαθήτριες, με επικεφαλής τους διδάσκοντες, πραγματοποιούσαν μορφωτικούς περιπάτους στις εξοχές του Βόλου.

Οι ώρες της διδασκαλίας αρχαίων ελληνικών κειμένων, από το πρωτότυπο περιορίστηκαν στη μία ώρα την εβδομάδα. Διδάχθηκαν μύθοι του Αισώπου και αποσπάσματα από το έργο του Πλουτάρχου, του Λουκιανού και του Ξενοφώντα. Για πρώτη φορά στα όρια του ελληνικού κράτους διδάχθηκαν σε δευτεροβάθμιο σχολείο τα κείμενα των κλασικών σε νεοελληνική μετάφραση. Διδάχθηκαν, επίσης, μεγάλα αποσπάσματα από την «Οδύσσεια», κυρίως, την «Ιλιάδα» και την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή. Αντίθετα, δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στο μάθημα των Νεοελληνικών, που περιείχε γλωσσική διδασκαλία, εκθέσεις και μελέτη κειμένων νεοελλήνων (και συγχρόνων) συγγραφέων, πεζογράφων και ποιητών. Τα Μαθηματικά, Φυσιολογικά-Φυσικά, Ιστορία, Θρησκευτικά και Γεωγραφία διδάχθηκαν σε ίση περιπου ποσότητα με τα αντίστοιχα άλλα σχολεία.

Προστέθηκαν νέα μαθήματα, όπως η Ιστορία της Τέχνης και η Υγιεινή-Νοσηλευτική. Πριμοδοτήθηκε εξάλλου η διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας (όσο και των Νεοελληνικών) και αφιερώθηκε μεγάλο μέρος του προγράμματος στα τεχνικά-πρακτικά μαθήματα, όπως στην Ικνογραφία, τη Μουσική, τη Γυμναστική και τα Οικονομικά. Μεγάλο, επίσης, μέρος του καθημερινού προγράμματος αφιερωνόταν στις κηπουρικές ασχολίες των μαθητριών. Εκείνο που διαφοροποίησε τη διδασκαλία αυτών των μαθημάτων στο βολιώτικο σχολείο υπήρξε το πνεύμα διδασκαλίας τους, η έμφαση δηλαδή στην πρακτική διδασκαλία, η άντληση χρήσιμων γνώσεων για την καθημερινή ζωή των μαθητριών.

Βοηθητικά βιβλία δεν χρησιμοποιήθηκαν στα μαθήματα, παρά μόνο το κείμενο των Ευαγγελίων στα Θρησκευτικά, και εγχειρίδια στη διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας. Στα υπόλοιπα μαθήματα (χωρίς να εξαιρούνται τα φιλολογικά), οι μαθήτριες κατάρτιζαν χειρόγραφα ή πολυγραφημένα βοηθήματα, με βάση τις σημειώ-

σεις που τηρούσαν κατά τη διδασκαλία. Αντίστοιχη εργασία γινόταν και με τα κείμενα, που κορηγόυσε, σε πολυγραφημένα φύλλα, ο διδάσκων. Στο αρχείο Δελμούζου, που φυλάσσεται στη Δημοτική βιβλιοθήκη της Αμφισσας, έχουν διασωθεί ορισμένα τέτοια δείγματα μαθητικών τετραδίων και έργων ζωγραφικής.

Στροφή στον νέο Ελληνισμό

Κεντρικός άξονας των μαθημάτων στο Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο υπήρξε η πρακτική ωφελιμότητα των γνώσεων, στην οποία αποσκοπούσε η διδασκαλία των περισσότερων, και η ένταξη του συνόλου των διδασκομένων σε ενοποιημένους κύκλους. Για παράδειγμα ο ιστοριοφιλολογικός κύκλος (κατά τάξεις έμπαινε ως μερικός σκοπός η εξέταση του νεότερου, του βυζαντινού και αρχαιοελληνικού πολιτισμού), συμπεριλάμβανε τη διδασκαλία κειμένων, κεφαλαίων από την Ιστορία της Τέχνης, αλλά και από τη Γεωγραφία, τη Μουσική κ.λπ., της οικείας περιόδου. Αντίστοιχους κύκλους αποτελούσαν θέματα από τη φυσική και τα φυσιολογικά μαθήματα (π.χ. θάλασσα, δάσος κ.λπ.).

Ο κεντρικός άξονας του παιδευτικού προσανατολισμού του προγράμματος στο βολιώτικο Παρθεναγωγείο έγκειται στις αλλαγές που επέφερε στα καθιερωμένα σχήματα και προγράμματα των μοιόβαθμων σχολείων. Το βασικό χαρακτηριστικό του προγράμματος υπήρξε ο ριζικός αναπροσανατολισμός, η στροφή από τον (ψευδο)κλασικισμό στο παρόν, τον νέο ελληνισμό και τη σύγχρονα ιδανικά. Η πραγματοποίηση αυτού του στόχου έγινε κυρίως με την τοποθέτηση στην πρώτη θέση του προγράμματος του μαθήματος των Νέων Ελληνικών, όπου γλώσσα, πολιτισμικές αξίες, κείμενα και ψυχική διάθεση συντέιναν στην κατανόηση, εκτίμηση και βαθύτερη συνειδητοποίηση των αξιών της νεοελληνικής παράδοσης, του γλωσσικού οργάνου και των περιεχομένων του νεοελληνικού πολιτισμού.

Βασικό χαρακτηριστικό του προγράμματος και της μεθόδου διδασκαλίας αποτέλεσε η επιμονή στα αισθητικοτεχνικά μαθήματα και στα οικονομικά. Η έμφαση δεν αναπλήρωσε μόνο τα υπάρχοντα κενά στη μόρφωση των νεανίδων, αλλά έδωσε στο σχολείο την ευκαιρία να καλλιεργήσει τις αισθητικές-βουλπτικές ικανότητες των μαθητριών και να τις εντάξει στον κοινωνικό χώρο της πόλης.

Μια άλλη καινοτομία στις μεθόδους που εφαρμόστηκαν στη διδασκαλία των μαθημάτων ήταν ο εξοπλισμός του σχολείου με άφθονα εποπτικά όργανα. Για πρώτη φορά -βεβαιώνει ο Σαρράτσος- σ' ελληνικό σχολείο χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διδασκαλία των φυσιολογικών μαθημάτων προπλάσματα από σκελετούς ζώων και ανθρώπων και αντίστοιχα όργανα φυσι-

κής και χημείας. Ας προστεθεί ότι και στο μάθημα της Γεωγραφίας οι μαθήτριες μόνες τους κατασκεύαζαν τετράδια-λευκώματα με περιεχόμενο κάρτες, πίνακες και φωτογραφίες από ένα ή περισσότερα κράτη, έτσι, ώστε, να σχηματίζονται αυτοτελή φυλλάδια με θαυμαστή παιδική καλαισθησία. Σημαντική καινοτομία υπήρξε επίσης η εκμετάλλευση των περιπάτων, των εκδρομών και των σχολικών εορτών, της υπαίθριας διδασκαλίας, των κηπουρικών ασχολιών και των πολλών ευκαιριών για παιχνίδια, ώστε να εμπεδώνονται οι γνώσεις και να ελευθερωθεί η παιδική ψυχή από τον συνθησιμένο καταπιεστικό, βιβλιοκεντρικό και αυταρχικό χαρακτήρα του γνωστού σχολικού τύπου.

Οχι μικρότερης σημασίας υπήρξε η παιδαγωγική ατμόσφαιρα που επιδίωξε το σχολείο. Στόχος ήταν ν' αναπτύξουν οι μαθήτριες την προσωπικότητά τους, την αυτονομία και την ολοκληρωμένη μόρφωση μέσα από τις διαδικασίες αγωγής με την «πλούσια κι ελεύθερη σχολική ζωή». Το βολιώτικο σχολείο απέβλεπε στη δημιουργία των συνθηκών που θα επέτρεπαν στις μαθήτριες όχι μόνο να σκέφτονται πηκικά, αλλά και να ενεργούν πηκικά, με διαδικασίες μάθησης συνυφασμένες με τις πραγματικές καταστάσεις της ζωής. Η παιδαγωγική του Δελμούζου στο Παρθεναγωγείο χαρακτηρίζεται από την προτεραιότητα στον ατομικό χαρακτήρα της αγωγής με τελικό στόχο τον κοινωνικό προσανατολισμό της.

Οι πραγματώσεις αυτές βρισκονταν σε πλήρη αντιστοιχία με τα ιδανικά του δημοτικισμού και αποτελούσαν πραγματική στροφή στο σχολικό σύστημα. Την ίδια απαίτηση -επαφή δηλαδή με τα ιδανικά αλλά και με τις ανάγκες του νέου ελληνισμού- πρόβαλλε η διδασκαλία όχι μόνο του μαθήματος των Νέων Ελληνικών, η έμφαση στο οποίο αποτέλεσε την καίρια θέση του Δελμούζου, αλλά και το περιεχόμενο των περισσότερων άλλων μαθημάτων. Εμφανής προτεραιότητα, λ.χ., στα ενδιαφέροντα του (νέου) ελληνισμού δίνεται κατ' εξοχήν στα περιεχόμενα του μαθήματος της Ιστορίας, που άρχιζε με τη νεότερη περίοδο της ελληνικής ιστορίας, προχωρούσε στη μεσαιωνική περίοδο και κατέληγε στον κλασικό κόσμο. Παρόμοιο περιεχόμενο και στόχους είχε και το μάθημα της Ιστορίας της Τέχνης, όπου το βάρος της ενασχόλησης δασκάλου και μαθητριών έπεφτε στα έργα νεοελλήνων ζωγράφων. Την ίδια σκοπιμότητα εξυπηρετούσε η διδασκαλία της Γεωγραφίας, αφιερωμένης κυρίως στο άμεσο περιβάλλον των παιδιών, και τα φυσιολογικά μαθήματα, όπου η έρευνα της κλωρίδας και της πανίδας του τόπου τους έφερνε τις μαθήτριες σε άμεση επίγνωση του δικού τους γύρω κόσμου. Ειδικότερα, η διδασκαλία της νεοελληνικής (δημοτικής) γλώσσας, παρ' όλες τις αναστολές και τα εμπόδια, δημιούργησε το υπόβαθρο της αυτογνωσίας και έδωσε τα εφόδια για την κατανόηση της ουσίας του νέου ελληνισμού και των ιδανικών του. Η δημοτική γλώσσα έγινε

▲ Το εξώφυλλο μαθητικού τετραδίου-Λευκώματος στο μάθημα της Γεωγραφίας, με θέμα τη Ρουμανία. Το λεύκωμα αποτελείται από φύλλα με σημειώσεις και επικολλημένες φωτογραφίες καρτ-ποστάλ (αδημοσίευτο).

έτσι ο φορέας των μορφωτικών αγαθών, που το ΑΔΠ χάριζε στη νεοελληνική εκπαίδευση.

Το τέλος

Σήμερα, οπότε έχουν κατακτηθεί και εμπεδωθεί στα σχολεία μας οι παιδαγωγικοί νεωτερισμοί του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, σήμερα που η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας ή των αρχαιοελληνικών κειμένων σε νεοελληνική μετάφραση αποτελεί κοινό τόπο, σήμερα που οι σχέσεις των δασκάλων με τους μαθητές τους είναι (ή πρέπει να είναι) φιλικές και καθόλου αυταρχικές, η σχολική ζωή στο βολιώτικο σχολείο παρουσιάζει ιστορικό ενδιαφέρον και κανείς πια δεν διανοείται να καταργήσει τα στοιχεία διδασκαλίας και σχολικής ζωής που τότε πρωτοεπιχειρήθηκαν. Οσα διδακτικά και παιδαγωγικά πειράματα επιχειρήθηκαν στον Βόλο, σήμερα φαντάζονται τόσο απλά, που από πολλούς θεωρούνται αυτονόητα. Ωστόσο, το πνεύμα απελευθέρωσης των δασκάλων και των μαθητριών από μηχανιστικά διδακτικά πρότυπα, το αναπροσανατολισμένο πρόγραμμα μαθημάτων, οι καινοτομίες στη διδακτική πράξη, η χαλαρή θρησκευτική αγωγή και, κυρίως, η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας, καθώς και το πλέγμα προκαταλήψεων και αναστολών, που έθιγαν οι νεώτερες μέθοδοι του Δελμούζου, από πολύ νωρίς ενέταξαν το παιδαγωγικό πείραμα στο βολιώτικο Παρθεναγωγείο στους «εχθρούς» των θρησκευτικών και εθνικών παραδόσεων, φύλακες των οποίων υπήρχαν πολλοί στον Βόλο, σε μια εποχή που δεν ανεχόταν τις φιλελεύθερες καινοτομίες και, μάλιστα, στον ευαίσθητο χώρο της γυναικείας εκπαίδευσης.

Έτσι, την άνοιξη του 1911, στο αποκορύφωμα των γλωσσικών αγώνων και στο πλαίσιο της ψήφισης του άρθρου του Συντάγματος, που κατοχύρωνε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα, στο Βόλο, οι αντίθετες προς τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση λαϊκές δυνάμεις με ποικίλες εκδηλώσεις πέτυχαν τη διακοπή της λειτουργίας του σχολείου. ❀

Τα πρωτοποριακά σχολεία

Της **ΑΙΚΑΤΕΡΪΝΗΣ ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ**

*Εκπαιδεντικού Δευτεροβάθμιας,
υπ. δρος Παιδαγωγικής, Α.Π.Θ.*

ΤΑ ΑΝΩΤΕΡΑ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΑ, η μέση δηλαδή εκπαίδευση των κοριτσιών, που εμφανίζεται στον χώρο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και των παροικιών της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου κατά και μετά τη δεκαετία του 1870, είναι συνδεδεμένη με τα αστικά κέντρα, πρωτοποριακό ανάμεσα στα οποία, και σ' αυτόν τον τομέα, αναδεικνύεται η Κωνσταντινούπολη, το αδιαμφισβήτητο πολιτιστικό και πνευματικό κέντρο της εποχής.

Τα πρώτα ανώτερα παρθεναγωγεία, πλήρως διαρθρωμένα, με τμήματα νηπιαγωγείου δημοτικού σχολείου και γυμνασίου-διδασκαλείου, λειτουργούν στην Κωνσταντινούπολη. Πρό-

κειται για το Παρθεναγωγείο της Φιλόμουσου Εταιρείας η «Παλλάς» και το «Ζάππειο», τα οποία παράλληλα είναι και τα πρώτα ανώτερα παρθεναγωγεία που λειτουργούν στο χώρο της οθωμανικής επικράτειας μαζί με τα «Ζαρίφεια Διδασκαλεία» της Φιλιππούπολης, που ιδρύονται ταυτόχρονα. Αργότερα, προστίθενται άλλα δύο, το «Κεντρικό Παρθεναγωγείο» της κοινότητας Σταυροδρομίου, το οποίο λειτουργούσε ήδη από το 1844 ως σχολείο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με την επωνυμία «Σχολή Απόρων Κορασίων» και το «Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο».

Τα δύο πρώτα ιδρύονται με διαφορά ενός έτους το ένα από το άλλο. Το 1874 η «Παλλάδα», από τη φερώνυμη εταιρεία και το 1875 το «Ζάππειο», από τον Κ. Ζάππα έπειτα από πρόταση που απύθηναν σ' αυτόν ο Σύλλογος υπέρ της Γυναίκειας Παιδείσεως και ο Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης.

Και τα δύο σχολεία συντηρούνται από ίδιους πόρους του ιδρυτικού φορέα, τις δωρεές φιλόμουσων και τα διδαστρα/τροφεία των μαθητριών, τα οποία για τα δεδομένα της εποχής είναι –ιδιαίτερα του «Ζαππείου»– πολύ υψηλά. Παρά τα υψηλά διδαστρα όμως, η «Παλλάδα» αντιμετωπίζει συχνά, καθώς η εταιρεία δε διαθέτει κινητή ή ακίνητη περιουσία άλλη από τις συνεισφορές των μελών και τις δωρεές των φιλογενών, οικονομικά προβλήματα, τα οποία «επιλύονται» με την παρέμβαση πλούσιων ομογενών της πόλης ή των παροικιών. Η οικονομική λειτουργία του «Ζαππείου», αντίθετα, υπήρξε απρόσκοπτη, καθώς ο ιδρυτής από την αρχή παρείχε όλους τους αναγκαίους πόρους για τη λειτουργία του, με τη δε διαθήκη του (1891) εξασφάλισε τη λειτουργία του σχολείου στο διηνεκές (κληροδότησε στο «Ζάππειο» ετήσια επιχορήγηση 1200 οθωμανικών λιρών ετήσια).

◀ Τελειόφοιτες των ετών 1917-1918, του Ιωακείμειον Παρθεναγωγείου Κωνσταντινούπολης. Σκοπός ίδρυσής του ήταν να καλύψει τις εκπαιδευτικές ανάγκες των διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης μαθητριών.

◀ Απόφοιτες του Ζαππειού της Κωνσταντινούπολης, της τάξης του 1909. Συγκεντρώθηκαν για μια αναμνηστική φωτογραφία, ενθύμιο στη δασκάλα τους Ελένη Στρούβαλη. Το σχολείο αυτό δημιουργήθηκε από τον Κ. Ζάππα, έπειτα από πρόταση που τον απηύθυναν ο Σύλλογος υπέρ της Γυναικείας Εκπαίδευσης και ο Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης (φωτ.: Αρχείο Συλλόγων Ζαππειδών στην Αθήνα).

▶ Το κτίριο του Ζαππειού Παρθεναγωγείου στο Πέραν, του οποίου οι τοίχοι ήταν «η των θυγατέρων της Ανατολής εθνική διαπαιδαγώγησις, ηθική μόρφωσις και επιστημονική εις αντίας διάδοσις της πρώτης και μέσης παιδείσεως, ίνα εκτελώσι τον αληθή αυτών προορισμόν εν τε τω οίκω και εν τη κοινωνία». Το κτίριο σώζεται έως σήμερα.

της Κωνσταντινούπολης

Ιδιοσυντήρητα, λοιπόν, και τα δύο σχολεία, διοικούνται και εποπτεύονται από τον ιδρυτικό φορέα, μέσω ενός σαφώς διαρθρωμένου και αυστηρά ιεραρχημένου διοικητικού δικτύου, στο πλαίσιο του οποίου ανώτατο όργανο, υπόλογο απέναντι στον ιδρυτή είναι το διοικητικό συμβούλιο του σχολείου ή –στην περίπτωση της «Παλλάδας»– της εταιρείας. Το «Ζάππειο» το 1885 ανακηρύσσεται εθνικό ίδρυμα και έτσι στην διοίκηση και εποπτεία της λειτουργίας του υπεισέρχεται πλέον και το Πατριαρχείο, μέσω του Διαρκούς Εθνικού Μικτού Συμβουλίου.

Και τα δύο ιδρύματα διαθέτουν από το 1882 και 1885 αντίστοιχα ιδιόκτητα σχολικά οικήματα, στην κοινότητα Σταυροδρομίου, οικοδομημένα από τους φορείς ίδρυσης. Ειδικότερα, το κτίριο του «Ζαππειού» είναι ένα μεγαλοπρεπές, εξάωρο, 1.000 τ.μ. επιφάνειας σε κάθε όροφο, προορισμένο να

καλύπτει τις ανάγκες τόσο των εξωτερικών όσο και των εσωτερικών μαθητριών. Ο εξοπλισμός σε αίθουσες και εργαστήρια είναι θαυμαστός όχι μόνο για την εποχή ίδρυσης του σχολείου, αλλά και για την εποχή μας (παρά τη χρονική απόσταση των 125 χρόνων). Διαθέτει ξεχωριστά εργαστήρια για τη διδασκαλία των μαθημάτων των φυσικών επιστημών, αίθουσα θεατρικών παραστάσεων (πραγματική αίθουσα θεάτρου), αναγνωστήριου, βιβλιοθήκης, κλειστό γυμναστήριο, αίθουσα ιατρείου, ανάπαυσης των καθηγητών, υποδοχής των γονέων και επισκεπτών κ.λπ.

Και τα δύο ιδρύματα συμπεριλαμβάνουν από την αρχή της λειτουργίας τους νηπιαγωγείο, δημοτικό σχολείο και γυμνασιακό τμήμα, του οποίου οι τελευταίες τάξεις λειτουργούν ως τάξεις διδασκαλείου. Μετά το 1881 δημιουργείται και στα δύο σχολεία ιδιαίτερο τμήμα διδασκαλείου, στο πλαίσιο

του οποίου λειτουργεί και τμήμα νηπιακό για την εκπαίδευση των μελλουσών νηπιαγωγών. Το «Ζάππειο», ειδικότερα, προσφέρει περισσότερους κύκλους σπουδών (επαγγελματικό τμήμα, ως εναλλακτική λύση μετά την ολοκλήρωση της φοίτησης στο Δημοτικό, και τμήμα Γαλλικής, Αγγλικής και Μουσικής παράλληλα με τους κύκλους σπουδών στο Διδασκαλείο). Ο αριθμός των τάξεων κάθε τμήματος δεν είναι από την αρχή σταθερός, αλλά διαφοροποιείται κατά την εξελικτική διαμόρφωση της διάρθρωσης των σχολείων, ώστε να υπηρετείται αποτελεσματικότερα η εκπαίδευση στο κάθε τμήμα ξεχωριστά.

Πρωτοποριακό στοιχείο της διάρθρωσης αυτής είναι αφενός, η διάκρι-

Προωθημένες διδακτικές μέθοδοι και δυνατότητα εκπαιδευτικών επιλογών σε παρθεναγωγεία στεγασμένα σε περικαλλή κτίρια

ση και ο διαχωρισμός της μέσης εκπαίδευσης των κοριτσιών από την εκπαίδευση της δασκάλας, με τη δημιουργία ξεχωριστού τμήματος διδασκαλείου, διαχωρισμός που επιτυγχάνεται πολύ υστερότερα στο ελληνικό κράτος και αφετέρου η δημιουργία περισσότερων διεξόδων, μορφωτικών και κατάρτισης, με τη λειτουργία των παράλληλων τμημάτων. Κατά τον τρόπο αυτό καθίσταται αποτελεσματικότερη η εξυπηρέτηση των στόχων της αγωγής και των δύο κατηγοριών μαθητριών (των προορισμένων να ασκήσουν αποκλειστικά τον ρόλο της οικοδέσποινας, συζύγου και μητέρας και αυτών που επιλέγουν –συνήθως από ανάγκη– να εξέλθουν στον εργασιακό στίβο), ενώ προσφέρονται περισσότερες εκπαιδευτικές επιλογές.

Η αποτελεσματικότητα αυτής της αγωγής υπηρετείται, επιπλέον, μέσα

από έναν ευρύτατο κύκλο μαθημάτων (ο κύκλος μαθημάτων του «Ζαππείου», κατά την αναγνώριση του «Ζαππείου» ως σχολείου ισότιμου με το Αρσάκειο Αθηνών, ως ευρύτερος και πληρύτερος και από αυτόν του Αρσακείου), από τη μέριμνα για την επιλογή της διδακτικής μεθόδου (εφαρμόζονται οι πλέον πρωτοποριακές διδακτικές μέθοδοι και αρχές της εποχής, η μέθοδος διδασκαλίας του Froebel στο νηπιαγωγείο και οι διδακτικές αρχές του Pestalozzi στο δημοτικό σχολείο), την εποπτεία για το ευμέθοδο των εκπαιδευτικών και την ιδιαίτερη επιμέλεια για την επιλογή του προσωπικού. Για χρόνια διπύθυναν τα σχολεία αυτά δύο από τις πλέον γνωστές μορφές των γυναικών παιδαγωγών της εποχής η Σ. Λεοντιάς την «Παλλάδα» και η Καλλιόπη Κεχαγιά το «Ζάππειο».

Τα «περικαλή» οικοδομήματα, τα

υψηλά διδασκτρα, η ποικιλία των μαθημάτων, ο μεγάλος αριθμός των προσφερόμενων ξένων γλωσσών (με κάποια απόκλιση της «Παλλάδας» ως προς τις παραμέτρους αυτές) προϊδεάζουν για την κοινωνικο-οικονομική προέλευση των μαθητριών των συγκεκριμένων σχολείων. Το «Ζάππειο» απευθύνεται στα ανώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, ενώ η «Παλλάδα» στα μεσαία στρώματα.

Τα δύο αυτά ιδρύματα λειτουργούν παράλληλα για 17 χρόνια, καλύπτοντας αποτελεσματικά τις εκπαιδευτικές ανάγκες των θηλέων των προαναφερόμενων στρωμάτων και παράλληλα καταρτίζοντας με τον πλέον ικανοποιητικό για την εποχή τρόπο δασκάλες και νηπιαγωγούς –το κύρος των αποφοίτων του διδασκαλείων των ιδρυμάτων αυτών αποδεικνύεται και από τη διαβάθμιση των δασκάλων/ δι-

◀ **Απόφοιτες του «Κεντρικού Παρθεναγωγείου» Σταυροδρομίου, της Κωνσταντινούπολης, στις αρχές του 20ού αιώνα. Λειτουργούσε, ήδη, από το 1844 ως σχολείο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με την επωνυμία «Σχολείο Απόρων Κορασίδων». Αναγνωρίστηκε ως ανώτερο Παρθεναγωγείο το 1907 (φωτ.: Αρχείο Οικονομική).**

Κορασίων» (1844) και το «Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο», το οποίο ιδρύθηκε το 1882.

Τα σχολεία αυτά λειτούργησαν ως ανώτερα σχολεία με πλήρη κύκλο γυμνασιακών σπουδών σε χρόνο κατά πολύ υστερότερο συγκριτικά με το «Ζάππειο» και την «Παλλάδα», αλλά και σε σχέση με τον χρόνο ίδρυσής τους. Το «Κεντρικό» αναγνωρίζεται ως ανώτερο παρθεναγωγείο το 1907, ενώ το Ιωακείμιο το 1910. Κατά τον προηγούμενο χρόνο λειτουργούν στο πλαίσιο αυτών κάποιες μόνο γυμνασιακές τάξεις (στο Κεντρικό μετά το 1864, ενώ το «Ιωακείμιο» αρχίζει τη λειτουργία του με δύο τάξεις γυμνασίου) και συνεπώς κατατάσσονται ανάμεσα στα ιδρύματα της δημοτικής εκπαίδευσης. Με την ολοκλήρωση του γυμνασιακού κύκλου σπουδών διαθέτουν, όπως όλα τα ανώτερα σχολεία, νηπιαγωγείο, δημοτικό/αστική σχολή (5 και στη συνέχεια 6 τάξεις) και 4ετές γυμνασιακό τμήμα. Στο «Κεντρικό Παρθεναγωγείο» λειτουργεί, επιπλέον, μετά το 1910 και διετής οικοκυρική σχολή, στην οποία φοιτούν οι μαθήτριες που μετά την ολοκλήρωση του κύκλου σπουδών του δημοτικού δεν επιθυμούν να συνεχίσουν με γυμνασιακές σπουδές.

Η πρωτοβουλία ίδρυσης ανήκει στην κοινότητα Σταυροδρομίου και στον Πατριάρχη Ιωακείμ τον Β', αντίστοιχα, με στόχο να παράσχουν εκπαίδευση στα κορίτσια των κατώτερων κοινωνικό-οικονομικών στρωμάτων της πόλης, της κοινότητας Σταυροδρομίου, αλλά και άλλων γύρω από αυτήν συνοικιών το πρώτο, αν το επέτρεπε η χωρητικότητα του εκπαιδευτηρίου και των συνοικιών της κυ-

ρίως Κωνσταντινούπολης, Φαναρίου, Ποτηρά, Βαλατά κ.λπ., το δεύτερο. Για την ίδρυση του «Ιωακείμιο», χαρακτηριστικά, τονίζεται, ότι σκοπός του δεν είναι να χρησιμεύσει ως πρότυπο διδασκαλείου, ούτε να δοθεί η εκπαίδευση εκείνη που επιθυμεί η υψηλή κοινωνία. Αποβαίνουν, δηλαδή, τα σχολεία θηλέων μέσης εκπαίδευσης της Κωνσταντινούπολης, ταξικά διαφοροποιημένα, καλύπτοντας το καθένα απ' αυτά τις εκπαιδευτικές ανάγκες των διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης και προορισμού μαθητριών.

Επιπλέον, τα δύο αυτά «νεότερα» σχολεία διαφοροποιούνται από τα προϋπάρχοντα και ως προς το διοικητικό/εποπτικό σχήμα και τις πηγές χρηματοδότησης. Το Ιωακείμιο είναι εθνικό σχολείο (η ανακήρυξη του σε «εθνικό» γίνεται την επόμενη της ίδρυσής του χρονιά), ενώ το Κεντρικό είναι κοινοτικό έως το 1903, οπότε έπειτα από συμφωνία της κοινότητας και των ευεργετών του σχολείου, Ε. Ζαρίφη και του αδελφού της Στ. Ζαφειρόπουλου, και την επικύρωση της συμφωνίας από το Πατριαρχείο, κηρύσσεται «αυτοτελές και αυτοδιοικητόν, ανεξάρτητον από πάσης οιασδήποτε κοινοτικής επιδράσεως», και λειτουργεί πλέον ως ιδιοσυντήρητο σχολείο, κάτω από την εποπτεία του Πατριαρχείου.

Οι εν λόγω δωρητές διασφάλισαν την απρόσκοπτη λειτουργία του σχολείου, οικοδομώντας κτίριο, για τη στέγασή του (το κτίριο, που ερειπωμένο σώζεται έως σήμερα, οικοδομήθηκε σε οικόπεδο, το οποίο δώρισε η Ελ. Ζαρίφη, και στοιχίισε 14.000 λίρες Τουρκίας τις οποίες κατέβαλε ο Στ.

Ζαφειρόπουλος) και παρέχοντας τις οικονομικές προϋποθέσεις για την απρόσκοπτη λειτουργία του (ανακαίνισαν το παλαιό κτίριο του σχολείου και διαμόρφωσαν σε αυτό 12 διαμερίσματα, με τα οποία «προκοδότησαν» τη σχολή και κληροδότησαν σ' αυτό το ποσό των 8.117 λιρών για τις ανάγκες συντήρησής του). Αντίθετα, το «Ιωακείμιο» καθ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του αντιμετώπιζε συνεχή οικονομικά προβλήματα, καθώς δεν διέθετε σταθερούς πόρους άλλους από τα διδάκτρα των μαθητριών, που αφενός ήταν κατά πολύ χαμηλότερα των αντίστοιχων ποσών των άλλων παρθεναγωγείων και, αφετέρου, ο αριθμός των άπορων –των άνευ διδάκτρων διδασκομένων– μαθητριών συνεχώς αύξανε, σύμφωνα εξάλλου με τον σκοπό λειτουργίας του σχολείου. Το συνεχές ενδιαφέρον –ηθικό και υλικό– του εκάστοτε πατριάρχη και η γενναϊότητα κατά καιρούς συνδρομή οικονομικά ισχυρών ομογενών των πλούσιων ομογενών, όπως του Ζαφειρόπουλου, του Α. Συγγρού κ.ά. δεν μπορούσε να επιλύσει το πρόβλημα ριζικά, καθώς είχε τη μορφή της παρέμβασης και κάλυψης των ετήσιων ελλειμμάτων ή άλλων αναγκών λειτουργίας και όχι της παροχής κληροδοτημάτων, που θα εξασφάλιζαν κάποιους σταθερούς πόρους στο σχολείο.

Τα δύο αυτά σχολεία συνέχισαν τη λειτουργία τους μέχρι των ημερών μας. Το «Ιωακείμιο» έκλεισε το 1988 και το «Κεντρικό» λειτούργησε για τελευταία χρονιά το 1999–2000. Η έλλειψη μαθητών/τριών έκλεισε και τον κύκλο ζωής των δύο αυτών μακροβιότατων σχολείων της Πόλης. ❧

δασκαλισσών της ΠΚΕΕ. Το Παρθεναγωγείο της «Παλλάδας» όμως παύει μετά το 1892–'92 να λειτουργεί, λόγω της διάλυσης της ιδρυτικής αυτού εταιρείας και της έκρυθμης διοικητικής κατάστασης αυτού, που είχε ήδη αρχίσει από το 1890, ενώ το «Ζάππειο Παρθεναγωγείο» εξακολουθεί να λειτουργεί έως σήμερα, ως μικτό, από τη φετινή σχολική χρονιά, σχολείο της ελληνικής μειονότητας.

Σταυροδρομίου και Ιωακείμιο

Εκτός από τα προαναφερόμενα σχολεία λειτούργησαν στην Κωνσταντινούπολη δύο ακόμη ανώτερα σχολεία θηλέων, το «Κεντρικό Παρθεναγωγείο» της κοινότητας Σταυροδρομίου, το πρώην παρθεναγωγείο «Απόρων

▲ **Απόφοιτες των ετών 1955-1956 του Ιωακείμιο Παρθεναγωγείου Κωνσταντινούπολης με τον καθηγητή τους. Χαρακτηριστικές οι ποδιές με το δανιαλένιο γιακάκι (φωτ.: Αρχείο Ολγας Χάρμαν).**

Τα παρθεναγωγεία της Φιλιππούπολης

Της **ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ**

Εκπαιδευτικού Δευτεροβάθμιας,
υπ. δρος Παιδαγωγικής ΑΠΘ.

ΣΤΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΗ διοικητικό, οικονομικό και πολιτιστικό/ εκπαιδευτικό κέντρο της Ανατολικής Ρωμυλίας, η οργανωμένη εκπαίδευση των γυναικών αρχίζει σε χρόνο πρωιμότερο από άλλα σύγχρονα του ιδίου μεγέθους αστικά κέντρα. Αρχίζει, ταυτόχρονα σχεδόν, με την ίδρυση σχολείων στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο των Βαλκανίων της εποχής, την Κωνσταντινούπολη, ως απόρροια της γενικότερα πρώιμης εκπαιδευτικής κίνησης που παρατηρείται στην πόλη και της συνεχούς, καθώς και αυξανόμενης εκπαιδευτικής δραστηριότητας από τις αρχές και ως τα μέσα του 19ου αιώνα, χρόνου έναρξης γενικά της εκπαίδευσης των θηλέων σ' όλο τον βαλκανικό χώρο.

Στην Φιλιππούπολη, από τα μέσα του 19ου αιώνα και ως το 1906 –χρόνος κατάλυσης της ελληνικής κοινότητας της πόλης– συστάθηκαν και λειτούργησαν τρία παρθεναγωγεία, ενώ, ένα τέταρτο γαλλικό, ιδιωτικό, λειτούργησε μετά το 1906, όταν πλέον είχαν καταλυθεί η ελληνική κοινότητα και έκλεισαν τα ελληνικά σχολεία.

Το 1847 ιδρύεται το πρώτο παρθεναγωγείο στη Φιλιππούπολη, τον ίδιο περίπου χρόνο που συστήνεται και το πρώτο παρθεναγωγείο στην Κωνσταντινούπολη (1844, Η σχολή απόρων κορασιδων). Το σχολείο είναι ιδιωτικό, διαθέτει δικό του διδασκάλιο και συμπεριλαμβάνει από την αρχή της ίδρυσής του «άνωτερο τμήμα». Αργότερα, η λειτουργία του σχολείου αυτού παύει και δεν παρατηρείται πλέον επανδραστηριοποίηση ιδιωτών στο χώρο της γυναικείας εκπαίδευσης παρά μόνο μετά την κατάλυση της ελληνικής κοινότητας της πόλης, αφενός, γιατί η λειτουργία του κοινοτικού παρθεναγωγείου, που εν τω μεταξύ ιδρύθηκε, φαίνεται να ικανοποιεί την ανάγκη για εκπαίδευση των κοριτσιών των ευπορότερων οικογενειών (συστηματική οργάνωση του σχολείου, στελέχωση με «ευπαιδευτούς εκπαιδευτικούς», ύπαρξη εξ αρχής ανώτερου τμήματος) και, αφετέρου, λόγω της ικανοποίησης της «ανάγκης» για κοινωνική διάκριση – εύπορων μη εύπορων μαθητριών – μέσα στο πλαίσιο πλέον των κοινοτικών σχολείων της πόλης, μετά την ίδρυση το 1863 του παρθεναγωγείου

▲ *Αποψη της Φιλιππούπολης. Διακρίνεται στο βάθος αριστερά το «Κεντρικό Παρθεναγωγείο Φιλιππουπόλεως και Ζαριφειον Διδασκαλείον Θηλέων», που λειτούργησε από το 1875 και μετά. Δεξιά, το Γαλλικό Ιδιωτικό Σχολείο της Φιλιππούπολης που από το 1906 και μετά απορροφά τις μαθήτριες των Ζαριφειών, αφού η ελληνική κοινότητα εκπίπτει και σταμασιόν τη λειτουργία τους τα ελληνικά σχολεία (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ).*

«απόρων κορασιδων», προϊόν της φιλανθρωπικής δραστηριοποίησης συλλόγου κυριών της πόλης.

Το πρώτο κοινοτικό παρθεναγωγείο

Τρία τέσσερα χρόνια μετά την ίδρυση του πρώτου ιδιωτικού παρθεναγωγείου της πόλης συστήνεται (το 1850 ή 1851) το πρώτο κοινοτικό παρθεναγωγείο, το οποίο αργότερα λειτουργεί με την επωνυμία Κεντρικών Παρθεναγωγείων Φιλιππουπόλεως. Το σχολείο ιδρύθηκε με τη συνδρομή των πολιτών της πόλης και άλλων ομοεθνών, μεταξύ των οποίων και του Αντωνίου Κομιζόπουλου, εμπόρου εγκατεστημένου στη Ρωσία. Σημαντική, υλική και ηθική, ήταν η συμβολή του μητροπολίτη Χρύσανθου.

Από την αρχή της ίδρυσής του το σχολείο διαθέτει ιδιόκτητο κτίριο (οικία που αγοράστηκε το 1852 με χρήματα που συγκεντρώθηκαν για τη σύσταση του σχολείου. Συγκεκριμένα, είχαν συγκεντρωθεί 100.000 γρόσια και η αγορά του οικήματος στοίχισε 25.000 γρόσια), επιμελημένη διεύθυνση (στη διεύθυνση του σχολείου προκλήθηκε από την Αθήνα η «ευπαι-

δευτος», όπως χαρακτηρίζεται στις πηγές, Ζωή Μουρούζη) και οργανωμένα δύο τμήματα, κατώτερο, αλληλοδιδασκτικό με πέντε κλάσεις, και ανώτερο με δύο.

Όταν το υπάρχον κτίριο κρίνεται ανεπαρκές, λόγω της αύξησης του αριθμού των μαθητριών (ήδη το 1853 φοιτούν στο σχολείο 80 μαθήτριες), νέο κτίριο οικοδομείται από το Φιλιππουπολίτη έμπορο Σαρή-Σταύρο Κοσμά, ο οποίος άφησε στην ελληνική κοινότητα με διαθήκη του, το 1865, 60.000 γρόσια για τον σκοπό αυτό. Στο ποσό αυτό αργότερα, το 1859, η σύζυγός του Μαριώρα προσέθεσε άλλα 20.000 (κατά άλλη πηγή 45.000) γρόσια. Το κτίριο οικοδομήθηκε στην ανατολική πλευρά του λόφου των Σχοινοβατών, ήταν ευρύχωρο και μεγαλοπρεπές και χρησίμευσε ως διδακτήριο του Παρθεναγωγείου και του διδασκαλείου θηλέων έως το 1900, οπότε τα σχολεία μεταφέρθηκαν στο οίκημα της πρώην Ελληνικής σχολής, ενώ το πρώην διδασκτήριο μεταβλήθηκε σε οικοτροφείο του τμήματος θηλέων του Ζαριφειού διδασκαλείου.

Παράλληλα, με την αύξηση του αριθμού των μαθητριών αυξάνονται και οι τάξεις του Παρθεναγωγείου, παρέχοντας, έτσι, μια πιο ολοκληρωμένη

εκπαίδευση στα κορίτσια της πόλης. Το 1872-73 στο Παρθεναγωγείο λειτουργεί τετρατάξιο κατώτερο τμήμα (δημοτικό) και τριτάξιο ανώτερο (ελληνικό σχολείο), ενώ το 1875 (χρόνος ενσωμάτωσης του σχολείου στο Ζαρίφειο Διδασκαλείο Θηλέων) το κατώτερο τμήμα έχει ήδη προαχθεί σε εξατάξια αστική σχολή.

Πρωτοποριακό στοιχείο για τα εκπαιδευτικά πράγματα της πόλης και ειδικότερα για την εκπαίδευση των θηλέων ακόμη και για τα δεδομένα της Κωνσταντινούπολης, του μεγαλύτερου αστικού και εκπαιδευτικού κέντρου του ελληνισμού της εποχής (την εποχή αυτή λειτουργούν στην Κωνσταντινούπολη δυο ανώτερα σχολεία θηλέων, που προετοιμάζουν μεν δασκάλους δεν έχουν όμως ιδιαίτερο τμήμα διδασκαλείου, ούτε δίνεται η επωνυμία αυτή στο ανώτερο τμήμα τους) αποτέλεσε η ίδρυση των Ζαρίφειων Διδασκαλείων, που διέθεταν δύο τμήματα Διδασκαλείου, αρρένων και θηλέων.

Ζαρίφεια Διδασκαλεία

Ιδρύθηκαν από το Θρακικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο που έδρευε στην Κωνσταντινούπολη, μετά την προφορά από τον Κωνσταντινοπολίτη Γ. Ζαρίφη των οικονομικών προϋποθέσεων (ετήσια επιχορήγηση 1.000 αγγλικών λιρών) και σε συνεννόηση με τις τοπικές Αρχές της κοινότητας, η οποία, επίσης, συνεισέφερε ετησίως (σύμφωνα με τους όρους που έθεσε ο Σύλλογος) 500 λίρες για τη λειτουργία των Διδασκαλείων.

Τα Ζαρίφεια διδασκαλεία δεν αποτέλεσαν αυτοτελώς νέα εκπαιδευτικά ιδρύματα επιπρόσθετα στα ήδη υπάρχοντα, αλλά στηρίχθηκαν και ενσωμάτωσαν λειτουργούντα ήδη σχολεία της πόλης, την Ελληνική σχολή (το τμήμα αρρένων) και το ανώτερο τμήμα του Κεντρικού Παρθεναγωγείου (το τμήμα θηλέων).

Ειδικότερα, το τμήμα θηλέων των Ζαρίφειων Διδασκαλείων συμπεριέλαβε στη λειτουργία του την υπάρχουσα εξατάξια αστική σχολή του Κεντρικού Παρθεναγωγείου και ενσωμάτωσε στο τμήμα του διδασκαλείου το τριτάξιο ανώτερο τμήμα του, αυξάνοντας τον αριθμό των τάξεών του από τρεις σε τέσσερις και ενισχύοντας το πρόγραμμά του με μαθήματα παιδαγωγικά και άλλα αναγκαία για τη μόρφωση των διδασκαλισσών. Το νέο ίδρυμα λειτουργεί από το 1875 και εξής με την επωνυμία «Κεντρικόν Παρθεναγωγείον Φιλιππουπόλεως και Ζαρίφειον Διδασκαλείον θηλέων», κάτω από κοινή διεύθυνση, της διευθύντριας του Διδασκαλείου, ενώ, παράλληλα, το τμήμα του Διδασκαλείου υπάγεται διοικητικά στη διεύθυνση του Διδασκαλείου αρρένων.

Το νέο πλέον «διευρυμένο» εκπαιδευτικό ίδρυμα στεγάστηκε στο κτίριο του Κεντρικού παρθεναγωγείου έως το 1900, οπότε το μεν σχολείο μεταστεγάστηκε στο οίκημα της πρώην Ελληνικής σχολής, ενώ το κτίριο του παρθεναγωγείου μετατράπηκε σε οικοτροφείο θηλέων του διδασκαλείου. Η λειτουργία του υπήρξε συνεχής έως το 1906, οπότε καταλύθηκε η ελληνι-

κή κοινότητα και έκλεισαν τα ελληνικά σχολεία.

Την ανάγκη της εκπαίδευσης των κοριτσιών των ελληνικών οικογενειών που παρέμειναν στη Φιλιππούπολη μετά το 1906 καλύπτει το γαλλικό ιδιωτικό σχολείο, που ιδρύθηκε μετά την παύση λειτουργίας των ελληνικών σχολείων από τη Γαλλίδα Ντε Μινάκ και σ' αυτό φοιτούν πλέον και οι εναπομείνουσες στη Φιλιππούπολη μαθήτριες των Ζαρίφειων.

Παρθεναγωγείο Απόρων Κορασίδων

Παράλληλα, με το Κεντρικό Παρθεναγωγείο και Ζαρίφειο διδασκαλείο Θηλέων, για μια τουλάχιστον δεκαετία, λειτουργεί και δεύτερο κοινοτικό Παρθεναγωγείο στην πόλη το «Παρθεναγωγείο Απόρων Κορασίδων» που ιδρύθηκε το 1863 από σύλλογο κυριών της πόλης, προκειμένου να καλυφθούν οι εκπαιδευτικές ανάγκες των κατώτερων κοινωνικό-οικονομικών στρωμάτων, καθώς το Κεντρικό Παρθεναγωγείο-Διδασκαλείο -αν εξαιρεθούν οι άπορες, υπότροφες μαθήτριες- φαίνεται να καλύπτει τις αντίστοιχες ανάγκες των ευπορότερων τάξεων.

Τομή στην εκπαίδευση των γυναικών

Τα κύρια χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των θηλέων στην πόλη της Φιλιππούπολης θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα παρακάτω:

Πρώτη, συγκριτικά με άλλα αστικά κέντρα του ίδιου μεγέθους δραστηριοποίηση των κοινοτικών Αρχών, αλλά και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για

την εκπαίδευση των θηλέων, γεγονός που ερμηνεύεται με βάση την εκπαιδευτική παράδοση της πόλης, την πρώιμη δηλαδή και συνεχώς αυξανόμενη δραστηριότητα στον τομέα της εκπαίδευσης των αρρένων, την οικονομική ευρωστία της κοινότητας, την επαφή με τη δυτική Ευρώπη και τις «νέες ιδέες» μέσω των εμπόρων και λογίων της πόλης, την εγγύτητα με την Κωνσταντινούπολη, καθώς και τους δεσμούς με το ελληνικό κράτος.

Απρόσκοπτη υπήρξε, από άποψη οικονομικών δυσχερειών η λειτουργία των σχολείων, χάρη στην ευρωστία της κοινότητας, αλλά και τη δραστηριοποίηση των συλλόγων φιλεκπαιδευτικών/φιλανθρωπικών και εύπορων μεμονωμένων ιδιωτών, κατοίκων

της πόλης και ομογενών. Σημαντικό διαφοροποιητικό στοιχείο, συγκριτικά με άλλες πόλεις, αποτελεί η υλικότεχνική υποδομή και ιδιαίτερα στα σχολικά κτίρια. Στην Φιλιππούπολη δεν φαίνεται να υπάρχει πρόβλημα στη στέγαση γενικά των σχολικών ιδρυμάτων. Όλα τα σχολικά ιδρύματα -όχι

μόνο των θηλέων- διαθέτουν σχεδόν από την αρχή της λειτουργίας τους ιδιόκτητα κτίρια, οικοδομημένα για τον σκοπό αυτό, και επιπλέον, όταν αυτά αποβαίνουν ανεπαρκή ή καταστρέφονται, οικοδομούνται νέα.

Στοιχείο πρωτοποριακό για την εκπαίδευση των θηλέων της εποχής συνιστά η ίδρυση και λειτουργία στη Φιλιππούπολη διδασκαλείου θηλέων. Παρότι η οργάνωση της λειτουργίας του υπήρξε ουσιαστικά ποιοτική αναβάθμιση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των κοριτσιών και όχι θεσμοθέτηση μιας άλλης «βαθμίδας» στην εκπαίδευση αυτών, μετά τη μέση -αυτή του ελληνικού σχολείου ή τάξεων γυμνασιακών-, η λειτουργία του,

όμως, επικύρωσε την ανάγκη ύπαρξης μιας ιδιαίτερης εκπαίδευσης για τη δασκάλα η δε επωνυμία «διδασκαλείο» αποτέλεσε την απαρχή για τη λειτουργία τέτοιων ιδρυμάτων στον έξω των συνόρων του κράτους ελληνισμό, συνιστώντας ένα -τυπικό, βέβαια- βήμα στην πορεία εξίσωσης της εκπαίδευσης, των εκπαιδευτικών και των δυο φύλων.

Αναφορικά με τη διοίκηση και την εποπτεία της λειτουργίας του Κεντρικού Παρθεναγωγείου και του τμήματος θηλέων των Ζαρίφειων υπάρχει έλεγχος πολλαπλός και ιεραρχικός της λειτουργίας του (διευθύντρια-Διευθυντής των Ζαρίφειων-Επιτροπεία των Ζαρίφειων- επιθεωρήτρια-Δ.Σ. του Θρακικού Συλλόγου), ορίζεται επακριβώς και με λεπτομέρειες κάθε πτυχή της λειτουργίας του και καθορίζονται με ακρίβεια οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα του κάθε ενεχόμενου στο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Η ρύθμιση των παιδαγωγικών και εκπαιδευτικών παραμέτρων είναι αρμοδιότητα του Δ.Σ. και των εκπαιδευτικών του επιτροπών, ενώ, η διευθύντρια, αλλά και ο διευθυντής του τμήματος αρρένων, παρότι επιλέγονται με γνώμονα την παιδαγωγική κατάρτιση, είναι υπεύθυνοι μόνο για την επίδοση των μαθητών/ μαθητριών (μετά το 1883 εκκωρούνται σ' αυτούς κάποιες παιδαγωγικές αρμοδιότητες, όπως η σύνταξη των προγραμμάτων, τα οποία υποβάλλουν στο Δ.Σ. για έγκριση). Επιπλέον, ορίζεται επακριβώς και με λεπτομέρειες κάθε πτυχή της λειτουργίας του και καθορίζονται με ακρίβεια οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα του κάθε ενεχόμενου στο εκπαιδευτικό ίδρυμα.

Τα Ζαρίφεια Διδασκαλεία υπήρξαν από τα πλέον γνωστά για την οργάνωση και την αποτελεσματικότητα λειτουργίας τους ιδρύματα της εποχής. Η λειτουργία τους αποτέλεσε όχι μόνο ουσιαστική λύση στο πρόβλημα της εξεύρεσης διδακτικού προσωπικού για τα σχολεία της θράκης, αλλά και τομή στην εκπαίδευση των γυναικών και ιδιαίτερα των διδασκαλισσών. ❀

◀ Ένα από τα ελληνικά σχολεία της Φιλιππούπολης, κτισμένο στην ανατολική πλευρά του λόφου των Σχοινοβατιών, ευρύχωρο και μεγαλοπρεπές που χρησιμοποιε ως διδακτήριο του Παρθεναγωγείου και αργότερα μεταβλήθηκε σε οικοτροφείο του τμήματος θηλέων του Ζαρίφειου Διδασκαλείου. (Καρτ ποστάλ εποχής, Αρχείο Ακύλα Μήλλα).

Σχολεία της Διασποράς

Της **ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ**

ΕΛΛΗΝΙΚΑ παρθεναγωγεία λειτούργησαν και στις εκτός οθωμανικής αυτοκρατορίας ελληνικές κοινότητες: στη Ρουμανία, στη Ρωσία (στο νότιο τμήμα της, όπου οι Έλληνες συγκροτήθηκαν σε κοινότητες) και στην Αίγυπτο, που υπήρξε η υστερότερη ελληνική παροικία, αλλά παράλληλα ιδιαίτερα συμπαγής και πολυάριθμη. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα παρθεναγωγεία Βουκουρεστίου, Βραΐλας, Γαλαζίου, Κωσταντζας (Ρουμανία), το Ροδοκανάκειο Παρθεναγωγείο Οδησσού (Ρωσία), το Αβερώνφειο Παρθεναγωγείο Αλεξάνδρειας, το Παρθεναγωγείο του Πορτ Σάιδ και το Αχιλλοπούλειο Παρθεναγωγείο Καΐρου.

Η ίδρυση και η λειτουργία των παρθεναγωγείων στις παραπάνω κοινότητες υπηρετεί σκοπούς διαφορετικούς από αυτούς των παρθεναγωγείων των κοινοτήτων της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Καθώς λειτουργούν σε χώρους απομακρυσμένους από το εθνικό κέντρο, δεν υφίσταται σ' αυτές η προσδοκία της ενσωμάτωσης, όπως συμβαίνει με τις τελευταίες, όπου ο αναπτυσσόμενος εθνικισμός –όχι μόνο της ελληνικής εθνότητας– είναι αυτός που καθιστά πρώτιστα αναγκαία την εκπαίδευση των γυναικών και ερμηνεύει

το –ασύμπτωτο για τα κοινωνικό–ιδεολογικά δεδομένα της εποχής– πυκνότατο δίκτυο σχολείων θηλέων και την εντονότατη δραστηριοποίηση ποικίλων φορέων για την οργάνωση και ανάπτυξή του.

Στόχοι

Στις κοινότητες των εν λόγω παροικιών, η εκπαιδευτική μαζί με τη φιλανθρωπική και την πολιτιστική δραστηριότητα, υπηρετεί περισσότερο κοινωνικές ανάγκες στο πλαίσιο ενός «ιδιότυπου» εθνικισμού, αυτού των παροικιών. Της διατήρησης, δηλαδή, της εθνικής ταυτότητας –χωρίς τη δημιουργία «εικόνων» αντιπάλων εθνοτήτων ή την ανάπτυξη, «δικδικητικής» εθνικής συνείδησης–, με τη μετάδοση των συνεκτικών για την κοινότητα εθνοκορησκευτικών αρχών και ιδεωδών, την αύξηση της κοινωνικής αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη, σε οικονομικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, με στόχο τη διατήρηση και αναπαραγωγή της κοινότητας. Γι αυτό και τα παρθεναγωγεία των περιοχών αυτών –κοινοτικά στο σύνολό τους– περιορίζονται στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, της πρωτίστως αναγκαίας για την υπηρετήση των παραπάνω στόχων (οι περαιτέρω εκπαιδευτικές ανάγκες των ανώτερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων καλύπτονται από τη λειτουργία

◀ Αναμνηστική φωτογραφία τάξεως Δημοτικού του Ροδοκανακείου Παρθεναγωγείου με τη θρηλική διευθύντριά του Αθηνά Κυπριάδου, στο κέντρο (φωτ.: Αρχείο Ιφιγένειας Κοκκόλη – Από το βιβλίο της Μαρίας Καραβία «Οδησός – Η Ληομονημένη Πατρίδα» Εκδ. «Αγρα» 1998).

◀ Σχολή διδασκαλισσών, τέλος 19ου αιώνα στην Οδησό. Στη μέση η διευθύντριά και καθιστή δίπλα της η Δανάη Θεοχαρίδη. (Φωτ.: Αρχείο πρέσβη Δημητρίου Ράλλη, από το βιβλίο της Μαρίας Καραβία «Οδησός – Η Ληομονημένη Πατρίδα», Εκδ. «Αγρα», 1998).

Λαμπρά εκπαιδευτήρια, στεγασμένα σε επιβλητικά κτίρια, διασφαλισμένα οικονομικά, χάρη στην αρωγή πλούσιων ομογενών

των δυτικοευρωπαϊκών ιδιωτικών σχολείων).

Γυμνασιακές τάξεις προστίθενται σ' αυτά και ολοκληρώνονται σε πλήρη γυμνάσια μόνο κατά και μετά τη 2η δεκαετία του 20ού αιώνα –όταν η μέση εκπαίδευση εμφανίζεται αναγκαία και για τις κατώτερες τάξεις–, ενώ δεν προσαρτώνται σ' αυτά διδασκαλεία θηλέων (εξαιρεση αποτελεί το Ροδοκανάκειο Παρθεναγωγείο).

Η παραπάνω στόχευση επέφερε ως συνακόλουθο την οικονομική αρωγή των ισχυρών οικονομικά ομογενών της κάθε παροικίας προς τα σχολεία αυτά, με αποτέλεσμα να καταστούν εκπαιδευτήρια λαμπρά, στεγαζόμενα σε επιβλητικά κτίρια και διασφαλισμένα οικονομικά. Τα περισσότερα από αυτά λειτούργησαν έως τη διάλυση αντίστοιχων παροικιών.

▲ Το 1905 ιδρύθηκε το Αχιλλοπούλειο Παρθεναγωγείο Καΐρον, δωρεά των αδελφών Αχιλλόπουλων, οι οποίοι, όμως, έκαναν και πολλές άλλες δωρεές στην παροικία, όπως: το Ελληνικό Νοσοκομείο, το ναό Κωνοσιανίνου και Ελένης, το νέο κτίριο της Αχιλλοπουλείου Σχολής για κορίτσια, που από το 1940 και μετά έγινε πλήρες εξατάξιο γυμνάσιο, υπάρχοντος νηπιαγωγείου και δημοτικού (φωτ.: αρχείο ΕΛΙΑ).

Σύρος, Πάτρα, Πειραιάς

◀ Στον Πειραιά, ο δήμος συντηρούσε από τα μέσα του 19ου αιώνα δύο Δημοτικά Σχολεία θηλέων και, παράλληλα, άρχισαν να λειτουργούν και ιδιωτικά Παρθεναγωγεία (φωτ.: Αρχείο Ν. Πολίτη).

Της ΣΙΔΗΡΟΥΛΑΣ ΖΙΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ

Αν. Καθηγήτριας Παιδαγωγικής ΑΠΘ

ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ του Ιονίου και του Αιγαίου, ιδιαίτερα στις Κυκλάδες, από την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, οι περιηγητές επισημαίνουν μεγάλη διαφορά στην κοινωνική θέση και τις ελευθερίες που απολαμβάνουν οι γυναίκες σε σύγκριση με την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι επιδράσεις των δυτικών (μόνιμοι κάτοικοι, περιηγητές, έμποροι) η ανάπτυξη του εμπορίου και της συγκοινωνίας, τα ειδικά προνόμια και μερικές ιδιαίτερες συνθήκες στη ζωή των νησιωτών, εξασφάλισαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για τη βελτίωση αυτή.

Στην Ερμούπολη της Σύρου λειτουργεί, αμέσως μετά την απελευθέρωση, το πρώτο «Ανώτερον Ελληνικόν Σχολείον των Κορασίων» με πρωτοβουλία του Δήμου, πράγμα που φανερώνει καθαρά τη «θέση» που έχει πάρει η κοινωνία της Ερμούπολης στο θέμα της γυναικείας εκπαίδευσης. Παράλληλα, στην Ερμούπολη λειτουργούν και ιδιωτικά Παρθεναγωγεία. Τα προοδευτικά, για την εποχή, μέτρα που εφαρμόστηκαν στη λειτουργία και τη διοίκηση των πρώτων σχολείων θηλέων όπως η ίδρυση σχολείου θηλέων από τον δήμο της Ερμούπολης, καθώς και η συγκρότηση επιτροπής κυριών για την εποπτεία του σχολείου αυτού, ανεβάζουν οπωσδήποτε κατά πολύ το σημείο εκκίνησης της εκπαίδευσης

των κοριτσιών στη χώρα μας και δείχνουν μία πλατιά αντίληψη για το θέμα της γυναικείας εκπαίδευσης, που περιορίζεται βέβαια στα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της εποχής, την Αθήνα και την Ερμούπολη.

Οι συγκεκριμένες περιπτώσεις έχουν εξαιρετικά μεγάλη σημασία. Δείχνουν καθαρά ότι η κοινωνία, κυρίως στα νησιά, είχε αποδεχτεί το δικαίωμα των κοριτσιών για πρόσβαση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Η ίδρυση, το 1830, Ελληνικού Σχολείου θηλέων από τον δήμο της Ερμούπολης –που είναι το πρώτο σχολείο Μέσης Εκπαίδευσης για κορίτσια στη χώρα μας– δείχνει καθαρά την προοδευτική θέση του δήμου αυτού αλλά, παράλληλα, και τη θετική ανταπόκριση της κοινωνίας, αφού ο αριθμός των μαθητριών είναι από την πρώτη χρονιά πολύ κοντά στον αντίστοιχο αριθμό των μαθητών. Μετά το 1880 παρατηρείται μια κάθεται πτώση των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στην Ερμούπολη. Η διεθνής οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1880-1890, είχε σοβαρό αντίκτυπο στη ζωή του μεγαλύτερου οικονομικού κέντρου της χώρας. Από το 1881 άρχισαν να κλείνουν τα ναυπηγεία, ενώ, δέκα χρόνια αργότερα, με τη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου η ναυτιλιακή κίνηση μεταφέρεται στον Πειραιά. Οι συνέπειες των οικονομικών δεδομένων στην εκπαιδευτική κίνηση είναι εμφανείς. Σε ανταπόκριση της Μ. Βοικλή από την Ερμούπολη στην «Εφημερίδα των Κυριών» το 1889 διατυπώνονται πικρά παράπονα για την κατάσταση της γυναικείας εκπαίδευσης: «Είναι δυσχερές ίσως να πιστευθή πόσον υστερούμεν

εις τούτο εν Ερμούπολει εν μιά των πρωτίστων Ελληνικών πόλεων», γράφει. Μετά την Αθήνα και την Ερμούπολη, Παρθεναγωγεία λειτουργούν από τα μέσα του 19ου και εξής στον Πειραιά, στην Πάτρα, στην Κέρκυρα και σε άλλες πόλεις.

Στον Πειραιά ο δήμος συντηρούσε από τα μέσα του 19ου αι. δύο Δημοτικά Σχολεία θηλέων, ενώ, παράλληλα, άρχισαν να λειτουργούν ιδιωτικά Παρθεναγωγεία. Η Σοφία Βαμβακάρη ίδρυσε το 1865 Παρθεναγωγείο το οποίο αποτέλεσε τον «πυρήνα της ανωτέρας κορασιακής εκπαίδευσης των Πειραιέων» και περιλάμβανε τρία τμήματα «το νηπιακόν (ένθα γίνεται διδασκαλία κατά το σύστημα του Froebel), το προκαταρκτικόν και το ανώτερον». Η Ζωή Γκίκα ίδρυσε επίσης ιδιωτικό Παρθεναγωγείο στον Πειραιά. Από το 1892 στον Πειραιά λειτουργεί με πρωτοβουλία του Δήμου Διδακταλείο θηλέων, τη διεύθυνση του οποίου αναλαμβάνουν γνωστές παιδαγωγοί όπως η Ελένη Μπουκουβάλα και η Αικατερίνη Διαμαντοπούλου που μετεκπαιδεύτηκε στα Παιδαγωγικά στη Γαλλία.

Στην Πάτρα εκδηλώνεται, επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εκπαίδευση των κοριτσιών. Το 1874 «41 εκ των ευπόληπτων πολιτών» της Πάτρας ζήτησαν από τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία να ιδρύσει Παρθεναγωγείο στην πόλη τους. Το Αρσάκειον Πατρών άρχισε να λειτουργεί από το 1892 με οργανισμό αντίστοιχο με το Αρσάκειο των Αθηνών. Από το 1895 λειτουργεί στην Πάτρα και το ιδιωτικό Παρθεναγωγείο της Ελίζας Δελενάρδου, πρώην διευθύντριας του Αρσακείου. ❀